

OUD RHENEN

NEGENTIENDE JAARGANG

JANUARI 2000

NO. 1

Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen en Omstreken

- Voorzitter : Dr. H.P. Deys, Rhenen, tel. 0317-612812
Secretaris : Ing. H.B. Gieszen, Bruine Engseweg 40,
3911 CL Rhenen, tel. 0317-616076
Penningmeester : W.H. Strous, Rhenen, tel. 0317-614067,
Rabo-Rhenen 3970.24.037, Postbank 1211163
Leden : H.E. Dekhuijzen, Rhenen, tel. 0317-612653
A.J. van Drunen, Rhenen, tel. 0317-617038
Dr A.J. de Jong, Voorthuizen, tel. 0342-471039

Redactiecommissie Oud Rhenen:

Dr. A.J. de Jong, Voorthuizen, tel. 0342-471039
W.H. Strous, Rhenen, tel. 0317-614067

Inleveren kopij: Bruine Engseweg 25, 3911 CJ Rhenen

ISSN-1384-3338

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen dan na schriftelijke, voorafgaande toestemming van de redactie.

Omslagfoto: Naar een schilderij van J.M. Schaffer

Druk: Drukkerij Cunera b.v., Rhenen

O U D R H E N E N

Tijdschrift voor de Historie van Rhenen

uitgegeven door de

Historische Vereniging

Oudheidkamer Rhenen en Omstreken

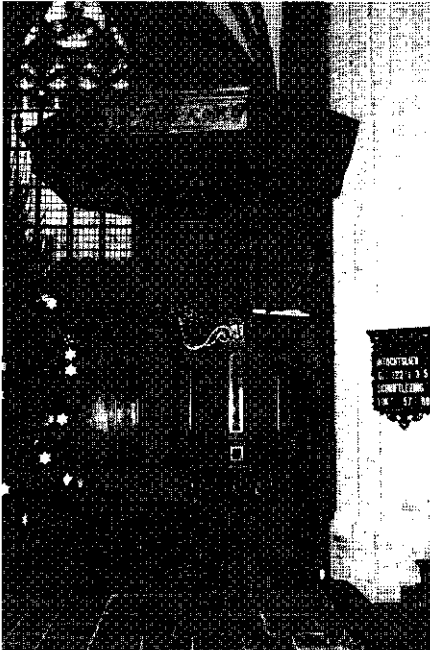
negentiende jaargang

januari 2000

no. 1

Inhoudsopgave

Rhenen en het Rampjaar 1672 <i>dr. H.P. Deys</i>	blz. 5
De familie Van Laar te Rhenen. Genealogie en heraldiek (slot) <i>dr. A.J. de Jong</i>	blz. 22
De Slag op de Grebbeberg <i>A.J. van Drunen</i>	blz. 29
Restauratie Beiaard Cuneratoren <i>ing. H.B. Gieszen</i>	blz. 34
Jaarverslagen 1999	blz. 45
Financiële jaarverslagen	blz. 54

De preekstoel (1676) in de Cunerakerk te Rhenen
(foto H.P. Deys)

Rhenen en het Rampjaar 1672

dr. H.P. Deys

Het Rampjaar 1672, in onze Vaderlandse geschiedenis berucht geworden als een zwarte bladzijde, is ook aan Rhenen niet voorbij gegaan. In de zomer van dit jaar veroverden de Fransen onder Lodewijk XIV de provincies Gelderland en Utrecht. Zij waren bij Lobith door een ondiepte in de Rijn getrokken. Het gelukte hen niet Holland te bezetten, dank zij de onder water gezette Hollandse Waterlinie. Het noordoostelijk deel van ons land werd overheerst door de bisschop van Munster, Bernard van Galen.

Het door de Fransen bezette gebied werd sterk geteisterd door vele rooftochten, brandstichtingen en mishandelingen terwijl daarnaast grote sommen gelds moesten worden opgebracht om aan de geldhonger van de Fransen enige verlichting te brengen. Vanuit het westen werden wij door de Engelsen bedreigd, maar onze grote zeehelden De Ruyter en Tromp konden dit gevaar met succes weren. Mede dank zij buitenlandse hulp van vorsten, die beducht waren voor te veel macht van Lodewijk XIV, slaagde Prins Willem III van Oranje er in, als Kapitein-Generaal, in november 1673 Bonn te veroveren, waar de grote voorraden van het Franse leger waren opgeslagen. Hierdoor zagen de Fransen zich genooddaakt, Utrecht en Gelderland te ontruimen en kwam er een eind aan een desastreuze bezetting van 17 maanden. Willem werd tot stadhouder benoemd en trouwde later met Mary Stuart, een dochter van de hertog van York. In 1689 werden zij als William and Mary tot koning en koningin van Engeland uitgeroepen.

Franse inval

Toen de Fransen ons land binnenvielen werden, in mei 1672 op last van de Staten van Utrecht, versterkingen van zo'n 2000 man naar de IJssel-linie gezonden: door het platteland moesten worden geleverd 1000 man, door Utrecht stad 600, Amersfoort 200, Rhenen en Wijck ieder 80 man en Montfoort tenslotte moest er 40 leveren. In Rhenen werden enkele leden van de magistratuur (de stadsregering) aangesteld als officieren en onderofficieren, terwijl uit de burgerij een aantal vrijwilligers werd geworven. Er werd gerekend op een verblijf van één maand, waarna men zou worden afgelost door een tweede compagnie voor de tweede maand. De officieren bleken voor twee maanden beschikbaar te zijn. Omdat er verschillende lijsten bestaan, waaruit niet eenduidig valt op te maken, welke manschappen daadwerkelijk en wanneer aan de IJssel hebben gelegen, geef ik hieronder een samenvatting van enkele deelnemers uit alle beschikbare lijsten. Kapitein was de burgemeester Jhr. Johan Vonck van Lienden, met een page. Als luitenant trad op de schepen Aert Boonsaaijer, eveneens met een page.

Ook Joost Boonsaaijer, vaandrig, had een page. Na loting werden de raadsleden Evert Buddingh en Harman van Aelwijck aangewezen als sergeant, zij mochten zelf uitmaken of ze één, dan wel twee maanden wilden blijven. Voorts komen wij nog de volgende leidinggevendenden tegen: Huijbert van Wijck als kapitein; Thonis Taets als luitenant; Josua Sanderus (herbergier onderaan de Greb) als vaandrig; Rijck van Hooft, Anthoni van Beeck, Peter van Noort en Jasper van Eest als sergeant; Pieter van Lanckfoort, Frederick Strick, Louwerens Fransen en Jan Noest als tamboer; Willem Palmert, Hendrik van de Wael, Jan van Brenck, Jan van Gheijn, Jan Steck, Dirck Taets en Adriaen van Wijck als korporaals. Het gewone volk was ingedeeld in musketiers en piekeniers. Als wapens fungeerden pieken, rapieren en draagbouten. We treffen vele min of meer bekende namen aan: Rutger Buddingh, Louwies en Willem Rosa, Cornelis Lijster, Adriaen Deijs van Voorn, Jakus Lameteren en nog vele anderen. Een klein deel onder hen was 'echt' soldaat. Tot slot, onder de piekeniers treffen we doctor Johan van Wijckerslooth (medisch doctor en in de jaren 1676-1678 burgemeester), Henrick Petersz. timmerman, Cornelis de Wielemaecker, Beernt de Deeckenkramer, Jan Petersz. Rademaecker, een echt allegaartje van Rhenense burgers.

De troepen van de Prins van Oranje trokken zich terug van de IJssellinie, om meer slagkracht in het oosten van de provincie Holland te kunnen krijgen. Toen deze troepen, waaronder vele Spanjaarden onder Louvignies, door Rhenen trokken hebben ze eerst de stad nog leeggeplunderd.

Platteland

Op het platteland was men verplicht zijtgeweren (dolken, degens of sabels) te bezitten. Ook waren roeren, spiesen en verrejagers nodig. De manschappen werden ingedeeld in compagnieën van 100 man onder bekwame officieren.

Wie niet kon of wilde komen moest zelf daarvoor in de plaats voor een weerbaar gewapend man zorgen, of soldij betalen van 8 stuivers per dag, ten behoeve van het aantrekken van een vervanger. Onvermogenen die geen wapen konden betalen moesten òf onder de staatsmilitie dienen, òf als waardgelder het land dienen, òf zij werden wel te werk gesteld aan de fortificaties tegen het geldend dagloon.

Voor onze regio gold dit de bevolking van Veenendaal, Achterberg en Remmerden, waaronder toen ook Elst viel.

Bezetting

De Franse overmacht van 200.000 man was niet te stuiten en Lodewijk XIV vestigde zich korte tijd te Zeist. Zijn persoonlijke adviseur was Louis Robert, 'ridder en raadsheer van de Franse koning', die als algemeen Intendant was aangesteld. De veldheren waren de prins de Condé, graaf Turenne en de hertog van

Luxembourg. Laatstgenoemde werd aangesteld tot Gouverneur van het Sticht (Utrecht). Ook de markies de Louvois, minister van Oorlog, bevond zich onder het gevolg.

Omdat de Franse verovering mede een religieus tintje had, was aan het gevolg ook de Franse kardinaal de Bouillon toegevoegd. Hij heeft in juli 1672 de Domkerk in Utrecht weer voor de rooms-katholieke eredienst ingewijd. Het meubilair ten behoeve van de gereformeerde (=hervormde) eredienst werd in brand gestoken en altaren werden in de Domkerk terug geplaatst. Voor dergelijke acties waren de protestantse predikanten steeds beducht geweest. Het innemen van andere protestantse kerken in Utrecht werd door Luxembourg verhinderd.

Lodewijk XIV heeft op 26 juni 1672 onder andere de volgende maatregel bekend gemaakt: *Dat de exercitie ofte oeffeninge van de Gereformeerde Religie, gelyk dezelve tegenwoordig wierd geleerd, de Academie en de Schoolen zullen blijven geconserveert.* Een half jaar later werd de volgende zogenaamde apostille afgekondigd, die door Robert was opgesteld:

Il faut que la Religionnaires demeurent en possession de leur temples que qu'on a recevu l'ordre du Roy, et les catholiques peuvent dependant faire dire la messe en tel autre lieu qu'ils voudront choisir. Fait à Utrecht le 23ieme de Janvier 1673.

Et estoit signé Robert

In de toenmalige vertaling luidde deze afkondiging: *Die van de Religie moeten in possessie blijven van haere kercken tot men ordre van de Coninck ontfangen heeft, en de Catholijcken sullen ondertusschen de misse mogen laten doen in sulck een ander plaats als sij sullen willen verkiesen. Gedaen tot Utrecht den 23 Januarij 1673, ende was ondertekent Robert.*

Ellende

Volgens Haakman¹⁾ was Rhenen op 21 juni geheel door de inwoners verlaten. Voorts zouden er in deze maand in onze stad onderhandelingen hebben plaatsgevonden betreffende de buitensporige eisen, die de Fransen stelden aan een capitulatie, waaraan de Prins van Oranje niet wenste mee te werken. Over deze gebeurtenissen heb ik in het Rhenens oud-archief niets kunnen vinden: het grootste deel van de stukken over juni en juli 1672 ontbreekt helaas.

De Franse overheersing heeft overigens heel wat ellende, leed en armoede over Rhenen gebracht. Wageningen kreeg in november 1672 een Frans garnizoen. Rhenen zond een afvaardiging naar Arnhem om te verzoeken, gezien de armoede van de stad en de onmogelijkheid inkwartiering te verschaffen, hiervan gevrijwaard te mogen zijn. Behalve het feit, dat Rhenen uiteindelijk toch een Frans garnizoen kreeg, waarvan de meeste leden bij burgers werden ondergebracht, zo'n

IL est ordonné aux habitants de
Village de Rheneu *St. Jurisdiction a Leuven*
General a Leuven
de fournir incessamment dans les Ma-
gazins du Roy a Utrecht la quantité de
Cent _____ Chariotz de foin
& Deux Centz _____ Chariotz de paille de
bled, sy tost que le grain sera battu
sur peine d'estre fourragez & pilléz par
les Troupes. Faict a Utrecht le 25
_____ jour de aoust _____ 1673.

Aubert
J

DAer moet geordomeert aen de Inwoonders van
het Dorp van *St. Jurisdiction a Leuven*
General a Leuven
om sonder ophouden te leveren en te brengen in
het Magazijn van den Koninck tot Utrecht de
quantiteit van 100 _____
Wagens met Hoy en 200 _____ Wagens met
Stroy van Koom; soo haest het Koom gedort sal wesen/ op
berbeurten van door de Troupen geplunderd te worden. Ge-
daen tot Uytrecht den 25 _____ dagh van aoust _____ 1673.

De Inwoonders van het voorz. Dorp sullen
S. Aubert waerschouwen woonende by des
Doct. VVassenaer op het Oude Kerck hof,
tot Uytrecht, twee dagen te voren eer sy 't
Hoy na Uytrecht rijden.

bevolking van nog geen 900 inwoners worden gevoed. Vaak werd ergens bij de Greb gekampeerd. Zo lag er eens een legerafdeling infanterie en cavalerie van 1400 man bij Rhenen gekampeerd. De afdeling bestond uit Fransen, Ieren, Schotten, Italianen en Zwitsers, die de bewoners van drank (wijn en brandewijn), geld, levensmiddelen, kleding, mantels, beddengoed etc. beroofden. Dank zij de interventie van generaal-majoor Fournéau, commandant van Rhenen, kon worden voorkomen dat de stad in brand werd gestoken.

Ook de vast ingekwartierde militairen eisten dagelijks méér, dan waarop zij volgens de capitulatievoorwaarden recht hadden. Ondanks een reglement van inkwartiering, opgesteld door de hertog van Luxembourg, werden vele gastgevers door de ingekwartierde soldaten onder bedreiging gedwongen hen ook van leefgoed te voorzien, en dan niet alleen gewone 'der borgeren ordinaire spijsen', maar ze verlangden hen óók vlees, vis, wijn, brandewijn te verschaffen.

Door tussenkomst van Robert werd getracht aan deze overlast een einde te maken: indien dit gebruik voortaan nog voorviel, zouden de officieren de schade moeten betalen of het bedrag zou van hun soldij worden ingehouden. Het heeft overigens niet veel geholpen, want vele klaagbrieven, ook over diverse andere schade toebrengende gebeurtenissen, zijn in het Rhenens oud-archief bewaard gebleven. Zo werd ook steeds weer hooi, haver en geld geëist ten behoeve van de paarden, hoewel alle voorraden reeds waren afgegeven.

Met machtiging van de kardinaal de Bouillon had pater Van Brienens, zonder enige last echter van de koning, in juli 1672 de Cunerakerk ten behoeve van de Rhenense rooms-katholieken ingenomen. De door de Fransen te Rhenen aangestelde pastoor Lambertus van Gendt meende zich de pachten van de boeren te kunnen toe-eigenen. Deze kwamen in feite toe aan de Hervormde kerk.

Bij weigerachtigheid echter werden soldaten op de boeren afgezonden. In een protest aan de Intendant verklaarden de regeerders van de stad dat bij de boeren geen koren meer was overgebleven en dat er ook geen vee meer was. In de gehele provincie kwam het niet voor, dat pastoors de boeren dwongen tot het betalen van pacht. De Intendant Robert schreef dan ook in februari 1673 dat het de pastoor verboden werd van wie dan ook al of niet vermeende schulden te vorderen.

In maart 1673 was de nood zo hoog gestegen, dat in Arnhem 250 malder rogge ten behoeve van het bakken van brood werd aangekocht. Het gewicht van de broden werd gereguleerd: een 'weytenbrooth' van 2 stuivers mocht 58 lood wegen, een 'weggen' van 1 stuiver 16 lood, een 'ruijgh broot' van 1 stuiver 18 lood en tenslotte een 'roggenbroot' van 2 stuiver 3 ponden.

In mei 1673 was de nood, na 20 weken garnizoen alhier zo hoog gestegen, dat vele burgers van plan waren hun woningen te verlaten en elders hun heil te zoeken. Dit was natuurlijk nadelig voor een garnizoen, vandaar dat werd toegezegd dat

slechts 15 soldaten in Rhenen behoefden te worden ingekwartierd. Toch blijkt dat er toen 2 compagnieën cavalerie van het regiment van de hertog van Angien waren ondergebracht.

Ook allerlei kleinere feiten waren een bron van ellende. De Rhenense magistraat had afgekondigd, dat een zware straf zou worden gesteld in geval van onrust stoken in de kerk. Ook buiten de kerk was het verboden anderen op grond van hun religie en godsdienst te beschimpen. Dit werd in februari 1673 nog eens herhaald. Louis de Beer was door de magistraat aangesteld om het uurwerk van de toren te onderhouden. Pastoor Van Gendt had echter, zonder overleg met het stadsbestuur, hiervoor aangesteld Anthonie de Rondt, die een grendelslot aan de toegang tot de toren had aangebracht. Het stadsbestuur beval dit slot te verwijderen, onbekend blijft of dit ook geschied is.

Rhenen werd gedwongen geregeld aan de Fransen schattingen te betalen van 2000 gulden, eens per twee maanden. Op weigering stond gevangenneming, plundering en brandstichting van de stad.

In februari 1673 werd Willem Palmert, in verband met de afwezigheid van de Officier (=schout) Van der Dussen, door de Intendant voor het leven tot schout van Rhenen benoemd. Johan van der Dussen was uitgeweken naar Holland, het niet bezette gebied. Al zijn bezittingen werden door de Fransen geconfisqueerd. Merkwaardig was wel, dat Palmert ten overstaan van de Rhenense schepenen de eed moest afleggen, zoals gebruikelijk in de 'normale' tijd. Pastoor Van Gendt bracht een bevelschrift van Robert over aan de Rhenense burgemeester, volgens welke de benoeming van nieuwe schepenen niet zonder instemming van de Intendant mocht plaats hebben. Daarop besloot men in Rhenen geen nieuwe schepenen te benoemen, en, zoals ook in andere steden, alles bij het oude te laten. Gezien alle problemen, ook in provinciaal verband, verbleven afgevaardigden van het Rhenense stadsbestuur regelmatig in Utrecht, in Het Wapen van Amersfoort.

Aftocht

Het Franse garnizoen van Rhenen werd in september 1673, na zo'n 7 maanden, opgeheven. Er stond inmiddels geen koolplantje meer op het land, alle klimbonen waren weg en al het hout was van het land geroofd.

Op 5 november 1673 werd de burgemeester bij de hertog van Luxemburg ontboden, van wie hij te horen kreeg dat de stad weer eens gebrandschat zou worden met een bedrag van 6.000 florijnen en dat men de volgende dag de stadsmuren moest afbreken. Daartoe dienden op 14 november alle inwoners op de muren te verschijnen met bijlen en houwelen, om de muren 'aftesnijten'. Wanneer dit niet gebeurde, zou hij er 100 à 200 manschappen op af sturen om deze alsnog omver te halen.

Op 19 november 1673 werd door de Staten van Utrecht met de Intendant Robert

een accord gesloten aangaande de voorwaarden, waaronder de Fransen een orde-lijke aftocht zouden beloven. Ten eerste zou een bedrag van 450.000 florijnen Hollands geld in termijnen moeten worden opgebracht tussen 'heden' en 31 januari 1674, boven de reeds eerder in october overeengekomen geldsom van 60.000 rijksdaalders en 2000 malders haver. Er zou een algemene amnestie worden afgekondigd voor zaken, die zich voorgedaan hadden gedurende de Franse bezetting, met name die betreffende religieuze kwesties. Voorts 'Dat men alle de houwelijke zal voor wettig houden ende deselve autoriseren zal dewelke voor de Papien sijn gecontracteert volgens het gebruik vande Roomsche kerk onderwijlen de Troupes des Konings de geseide Stad en Provincie hebben geoccupeert'. Alle in de provincie woonachtige katholieken zouden mogen blijven wonen waar zij verkozen en zij zouden niet met extra heffingen of belastingen worden belast. De uitoefening van de 'Catholijcke Religie' zou in de steden en dorpen op dezelfde wijze worden toegestaan zoals die in Amsterdam en overige steden en dorpen in de provincie Holland werd gepractiseerd.

Alle zieke, gewonde en overige achterblijvende Franse officieren en soldaten zouden zich in vrijheid mogen bewegen en mogen vertrekken naar Arnhem wanneer zij dit wensten. Bij wijze van borgstelling zouden de Fransen met hun aftocht tevens een aantal gijzelaars meevoeren, die zouden worden vrijgelaten wanneer aan alle verplichtingen zou zijn voldaan.

Robert garandeerde dat hierna geen enkele stad, dorp of heerlijkheid in de provincie in brand zou worden gestoken, noch zou worden geplunderd. Er zouden van de stad Utrecht geen poorten, muren of stadswallen worden vernield, men zou in de gehele provincie geen dijken, vaarten en sluizen, noch molens en andere werken verwoesten. Het zou niet toegestaan zijn dat officieren of soldaten in de steden en dorpen schade zouden toebrengen of geld zouden eisen, en bij de militairen bestaande schulden zouden moeten worden afbetaald.

Toch zijn de Fransen tijdens de aftocht in grote delen van Rhenen wel bijzonder genadeloos opgetreden. Ze hebben de boerderijen in Remmerden verwoest, het veerhuis in de Palmerswaard en vele tabaksschuren in brand gestoken, en op grote schaal fruitbomen en andere bomen rondom de stad gekapt. Op speciaal bevel van de commandant van de militia werd de gehele buurtschap Grebbe in de as gelegd. Na al deze rampzalige gebeurtenissen werd nog eens een bedrag van 2000 gulden geëist. Wat de muren betrof, werden slechts de twee belangrijkste stadspoorten afgebroken, en er werden enkele bressen in de muren geslagen, maar uit de stukken valt niet op te maken, of werkelijk alle muren toen in zijn geheel zijn verdwenen. Volgens overlevering werd de afbraak van de Rijnpoort door de omwonenden, onder leiding van de daar wonende bierbrouwer (Palmert?) afgekocht.

Toen de Fransen de aftocht hadden geblazen, werd overal in de provincie, ook in Rhenen, de rekening opgemaakt. Naast de reeds genoemde schade was ook aan de

Cunerakerk, vermoedelijk door het oplazen van de poorten, veel schade toegebracht. Om aan de benodigde gelden ten behoeve van de reparatie te komen zijn in 1682 de meeste luidklokken uit de Cuneratoren verkocht²).

Er is een kleine compensatie geweest, want in 1674 kon bij de Provincie een declaratie worden ingediend voor aan de Fransen geleverde goederen, dit betrof meestal brood, koren, meel, hooi, haver, gerst, bier, wijn, boekweit en bepaalde diensten.

Tot overmaat van ramp zijn de beide predikanten Cupius (Kupius) en Andringa († 6-9-1673) in die periode overleden. De kerkdiensten in de Cunerakerk zijn toen enige tijd waargenomen door de predikanten Brinchius, Keppel en Mas en in 1675 ook door Henr. Cocq. Daarna zijn korte tijd, als beroepen predikant, werkzaam geweest dominee Henricus Troije en 10 maanden als waarnemer dominee Cuijlenburgh. Uiteindelijk werden toen als reguliere predikanten beroepen Johannes Pieck en Ludolphus de With.

Revanche

Het heeft enige tijd geduurd, maar op 15 september 1674 constateerde het Rhenense stadsbestuur het volgende: *Ende nadien de gestoelten inde kercke alhier te tijde vande franse invasie door de papisten sijn geruineert, die op het spoedigste dienden vernieuwt; soo is dienaengaende geresolveert* als volgt: ...

De Rhenense magistraat nam het besluit de schade te verhalen op de Rhenense katholieken. Uit de motivering kunnen wij reconstrueren, wat zich heeft voorgedaan.

Hoewel er tijdens de Franse overheersing slechts een zeer gering aantal 'roomsgezinden' in de stad woonde, hebben zij niet alleen de enige alhier aanwezige kerk ingenomen, maar bovendien iedereen zoals het stadsbestuur, kerkelijke en andere personen, niemand uitgezonderd, belet hun doden in de kerk of op het kerkhof te begraven. Hierdoor was men genoodzaakt deze elders buiten de stad of op andere, particuliere plekken in de stad ter aarde te bestellen. Bovendien had men tot het hoogste misnoegen en verwondering geconstateerd, dat zij alle kerkbanken en stoelen, zowel die van de magistraat en de kerkenraad, maar ook die van particuliere burgers hadden verbrand. Dit was ook gebeurd met alle kerkborden van de gilden en andere aanzienlijke burgers. Deze borden waren, gepaard met grote kosten, niet alleen aangebracht tot verfraaiing van de kerk, maar ook ter nagedachtenis van de overleden vrienden. Ook veel ander houtwerk had hetzelfde lot ondergaan. Men achtte dit een 'horribele' en zeer onchristelijke zaak, te meer daar zij hadden gehandeld tegen de bepaling van de (Franse) Koning, die bij de capitulatie van de provincie had toegestaan dat waar maar één kerk aanwezig was, deze zou worden voorbehouden tot gebruik door de gereformeerden. Zij hadden de Franse overheerser vals voorgelicht, ten eerste pretenderende dat er 445 rooms-

gezinden in de stad woonden terwijl er maar 12 à 13 families in de gehele jurisdictie leefden en ten tweede dat er twee kerken waren, terwijl er slechts één bestond. Nog afgezien van het feit dat de eerder genoemde gruwelijke onbehoorlijkheden en het misbruik van hun ingebeelde gezag op zich al een zware straf zou rechtvaardigen, werd volstaan deze groep te gelasten alle schade in de kerk te herstellen en te vernieuwen, zoals alle banken en borden, zowel van de heren van de magistraat, kerkenraad, gilden en alle andere aanzienlijke families en burgers, en al het andere dat ze hadden vernield en verwijderd. In geval van weigering werd de schout gemachtigd om de schade op kosten van de weigeraars zelf op te laten knappen en als boete hetzelfde bedrag er bovenop te zetten. In dezelfde vergadering werd tevens besloten, het door de Fransen tijdens hun aftocht in brand gestoken veerhuis weer op te laten bouwen³).

Het besluit van de magistraat werd door de deurwaarder Evert Lijster aan alle rooms-katholieke families gerechtelijk aangezegd. Het rapport, dat Lijster naar aanleiding van zijn bezoeken opstelde, is bewaard gebleven. Hij vermeldt hierin alle antwoorden, die hij van de aangezegden of hun echtgenoten te horen kreeg. De ene antwoordde, dat het vóór zijn tijd was gebeurd, anderen wisten er niets van en zouden nimmer hebben meegewerkt aan de vernielingen.

De 'pausgesinden' reageerden op de eis tot betaling van de schade op een zeer bijzondere manier. Zij schreven aan de Prins van Oranje een request. Het door Utrecht aan Rhenen toegezonden afschrift hiervan werd op 24-12-1674 in de 'raadsvergadering' besproken. De inhoud van het request komt op het volgende neer. De Rhenense magistraat heeft de ondertekenaars gerechtelijk aangezegd, dat zij alle schade, die werd aangericht in de Franse tijd, ofwel door de Franse soldaten in de kerk aan de preekstoel, borden en banken en alle overige inventaris werd toegebracht, moesten vergoeden. Bij weigering zou de schout alles laten repareren 'tot dubbele onkosten'. De straf kwam zeer hard en onverwacht aan, te meer, daar de magistraat wist dat alle schade niet door de schrijvers van het request, maar door de Franse soldaten was toegebracht, die bovendien vlak vóór hun vertrek de kerk als een magazijn hadden ingericht. Het was onredelijk hen zo te straffen, aangezien ze zelf ook al zo door de oorlog geleden hadden. Tot slot verzochten zij de Prins de Rhenense magistraat te gelasten, hen niet voor de schade te laten opdraaien.

Op verzoek van de Prins werd bij de magistraat om uitleg gevraagd, hetgeen aan de Rhenense burgemeester Frederick Klerck werd toevertrouwd. Deze zeer gedetailleerde toelichting komt op het volgende neer. De bedoelde rooms-katholieken (hoewel het maar een zeer gering aantal betrof, zo'n 12 à 13 families) hadden de brutaliteit gehad op 25 juni 1672, toen de Fransen pas kort het gebied bezet hielden, en nog in geen enkele stad iets aan de situatie van de kerken hadden veranderd, op eigen initiatief de uitoefening van de gereformeerde kerkdiensten te

verhinderen. Zij hadden zelfs de kerkbanken van de gereformeerden uit de kerk verwijderd en tegen de waarheid in, aan de hertog van Luxembourg verklaard, dat er in Rhenen twee kerken stonden en dat er wel enkele honderden rooms-katholieken in de gemeente woonden. Hierop hadden zij van de kardinaal de Bouillon toestemming gekregen, om de Rhenense kerk in te nemen. Op 9 juli had de magistraat, die niet kon gedogen dat de kerk door het zo geringe aantal katholieken, buiten bevel van de Franse koning om was ingenomen, een andere locatie aangeboden. Omdat toen in Rhenen nog geen Frans garnizoen was, hadden de katholieken enkele ruiters uit Wageningen op laten draven om het kerkhof te bezetten waarna zij, zonder hulp van de soldaten, al het meubilair van de kerk hadden weggehaald en vernield. Later beletten zij het begraven van de gereformeerde doden in en rondom de kerk en zij hadden bovendien vrijwel alle kerkelijke inkomsten naar zich toe getrokken, hierin door de 'paap' aangemoedigd. Tegen dergelijk wangedrag en misbruik van hun ingebeelde macht zou in feite een veel strengere straf gerechtvaardigd zijn, want zij hadden van de koning alleen toestemming gekregen, een geestelijke aan te trekken, meer niet. De stad volstond echter met het gelasten van het herstel van de toegebrachte schade. Het enige dat de Fransen hadden gedaan was, daags vóór hun evacuatie, het verwijderen uit de kerk van de preekstoel, die zij toen in brand hadden gestoken, maar die moesten de katholieken toch ook maar vergoeden. De totale schade die verhaald moest worden bedroeg 1600 gulden.

Hoewel hier geen stukken van zijn overgeleverd, schijnt de stad toch het gelijk aan haar kant gekregen te hebben, want de katholieke families werden elk aangeslagen voor 160 gulden, een enorme som gelds in die dagen. Dit was het resultaat van onderhandelingen tussen een van de Rhenense burgemeesters en een delegatie van de 'pauzegezinden'.

Er ligt tussen de stukken een briefje met enkele namen van 11 rooms-gezinde families met een totaal van 27 personen.. Hierop stonden de volgende namen: de casteleijn, Mr. Steven, Palmert, de muller, Bouwmeester, de wed. Vereest, Henrick ter Horst, van Zanten, Antonie Vereest, Herbert Krol (inmiddels overleden), Jan Vereest. Uiteindelijk werd in het stedelijk besluit vastgesteld, dat de som in twee termijn van 3 maanden diende te worden betaald, en wel door de volgende personen: Jacob Bouwmeester, Johan Moij, Willem Palmert, Anthonij Vereest, Jan Vereest, Jan ter Horst (*nomine patris*), Antonij Vereest Sweertsz., Herbert de Wijs, Mr. Steven van Eijndhooven, Geurt Jansen.

Personalia

We weten iets meer van sommige van de genoemde personen. Jacob Bouwmeester was notaris te Veenendaal. Johan Moij, Maij, Mooij of Moeij was apotheker, er waren er toen zelfs drie: behalve Moij nog de collega's Eijckepas en Van

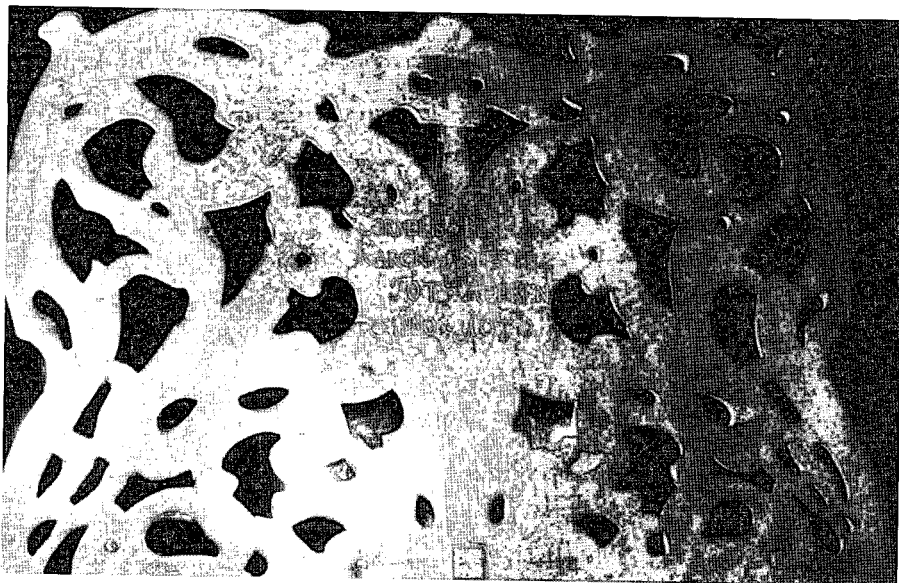
Santen. Herbert de Wijs was voor de tweede keer gehuwd (1682) met Kunera Vereest. Mr. Steven van Eijndhoven was chirurgijn. Een opvallende naam in het kader van dit artikel is Willem Palmert, die tijdens de bezetting korte tijd hoofdofficier of schout is geweest. Direct na het vertrek van de Fransen is hij naar wij moeten aannemen afgezet, want Van der Dussen trad van januari tot april 1674 officieel nog even als schout op, waarna op 5-5-1674 Johan Carel Smissaert tot schout werd benoemd. De naam Palmert leeft thans nog voort in de Palmerswaard, die vroeger in het bezit van deze familie is geweest. Het is feitelijk een groot wonder, dat, gezien de hierboven beschreven gebeurtenissen, de beide oude koorbanken, die thans in het koor van de Cunerakerk staan (anno 1570), de sedilia (anno 1570, de bank die thans tegen de zuidoostelijke wand van de kerk staat opgesteld4)) en de beide tochtportalen (anno 1654) de vernielingen tijdens de Franse bezetting hebben overleefd. Voor de koorbanken is nog aan te voeren, dat deze uit de tijd vóór de Reformatie stammen, maar de tochtportalen zijn toch later aangebracht. Deze hadden echter geen religieuze functie, en zij mochten misschien daarom wel blijven.

Meubilair

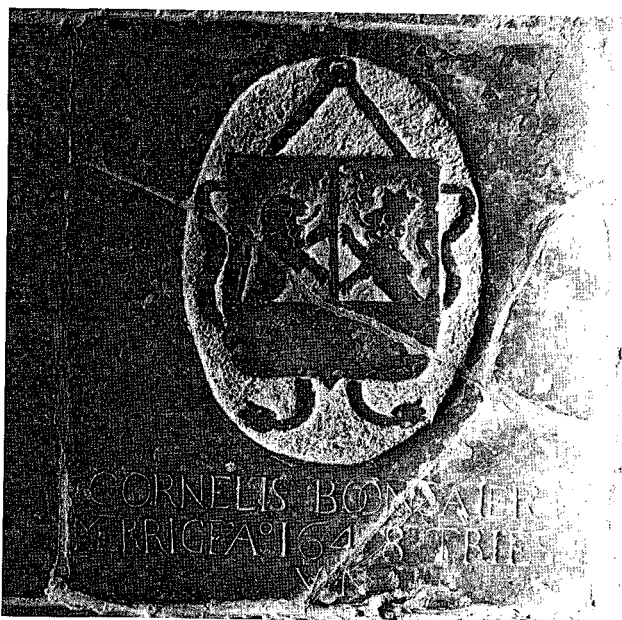
Uit de rekeningen blijkt, dat de opgelegde schadeclaim door de tien rooms-katholieken is betaald, en dat de betreunde inventaris in 1676 weer is aangeschaft. De preekstoel 'mitsgaders alle andere gestoeltens, soo voor de Heeren vande Magistraedt als kerckenraedt, als oock voor de Gemeente', werden geleverd door Willem Berntsen en Jacques de Lametre (Jaeckob Lameteren), schrijnwerkers, vermoedelijk uit Rhenen. Lameteren komt namelijk voor op de lijst van vrijwillige strijders aan het IJselfront. Mogelijk werd dit meubilair ter plaatse vervaardigd of afgewerkt, maar met de hulp van houtsnijders van elders. Twee nota's betreffen namelijk een declaratie voor 'verteeringe bij den beeltsnijder en metselaer' en voor 'gelevert bier aen den beeltsnijder ende schrijnwerckers'. Een zekere Suijck uit Utrecht leverde voor 55 gulden groen laken.

De weduwe van Louis de Beer, die aan het Kerkhof woonde, heeft voor ruim 6 gulden de nieuwe stoelen geleverd.

Van Rudolph van Zijll, boekverkoper te Utrecht, werden 8 grote bijbels in quarto-formaat op fijn papier en gebonden in Spaans leer betrokken. Zij kostten elk 10 gulden, maar op elk exemplaar werden twee met goud gedrukte stadswapens aangebracht, hetgeen 3 gulden per stuk extra kostte. Daartoe moest een apart stempel van het stadswapen in koper worden gesneden, dat nog eens 4 gulden kostte. Tot slot werd iedere band van 1½ el breed, groen zijden lint voorzien. Deze bijbels zijn er thans niet meer. De bijbel, die tegenwoordig standaard op de kansel ligt is een zogenaamde Keur-bijbel, een Statenvertaling die in 1688 werd uitgegeven door Hendrik en Jacob Keur (Dordrecht) en Marcus Doornick (Amsterdam).

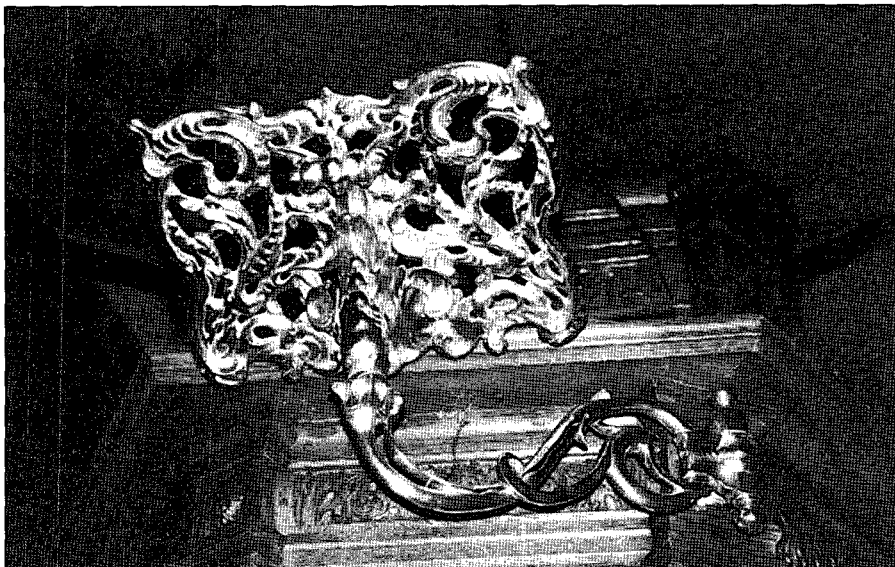

De bovenzijde van de Rhenense lezenaar (foto H.P. Deys)

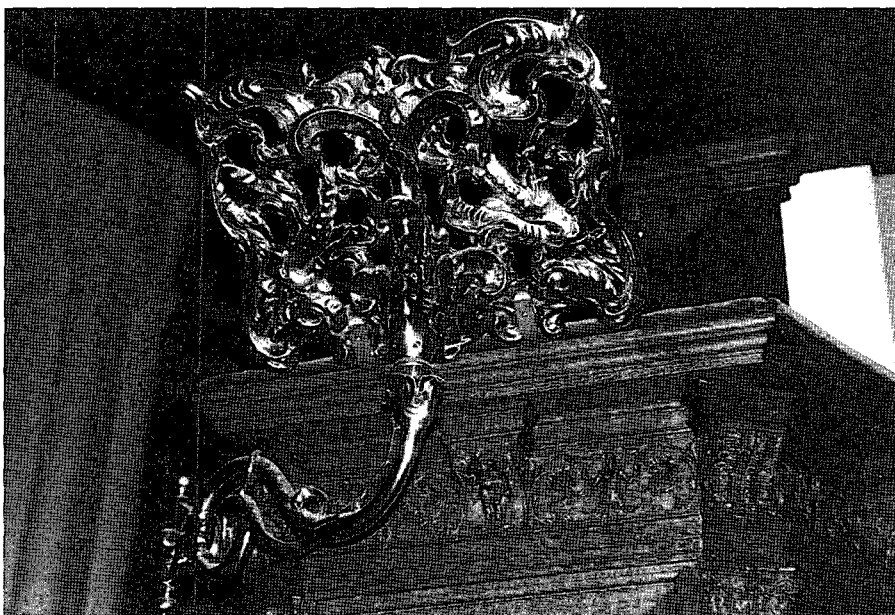

De grafsteen van Cornelis Boonsaaijer en zijn vrouw Merrigje van Triest
(foto H.P. Deys)

De lezenaar (1676) in de Cunerakerk te Rhenen (foto H.P. Deys)

De lezenaar (1661/1662) in de Buurkerk te Utrecht (foto H.P. Deys)

Lezenaar

Interessant is de levering in 1676 van het koperwerk door Jan van Brevelt uit Utrecht. Van hem kwamen de blakers, de lezenaar en de zandloper⁵). De zandloper was voorzien van een speciaal onderstel en de lezenaar kon door middel van een arm aan de kansel worden bevestigd. Zowel de preekstoel als de lezenaar zijn thans nog steeds dezelfde exemplaren als indertijd. De lezenaar zelf is voorzien van de volgende inscriptie:

CORNELIS BONSAEYER
KARCK MESTER
TOT REENEN
ANNO j676

Mogelijk is Van Brevelt niet de maker, maar de leverancier geweest. Door Tim Graas⁶) is onderzoek verricht, onder meer naar lezenaars in kerken. Hij beschrijft hierin de lezenaar in de Buurkerk te Utrecht, die gegoten werd door Robert Jansz. Bronsvelt. Over de uit het Rhenens oud-archief verkregen informatie betreffende de naam Johan van Brevelt vermeldt Graas, dat deze een uit Hamburg afkomstige koperslager was, die in 1657 te Utrecht huwde en aldaar in 1711 overleed. Het merkwaardige is nu, dat een kartonnen mal, geknipt naar de lezenaar in de Cunerakerk 'naadloos' blijkt te passen op de bovenkant van de lezenaar in de Buurkerk (deze is van 1661-1662).

Bij beschouwing van de foto's is zichtbaar, dat we hier met lezenaars van het kwabtype te maken hebben, die beide van eenzelfde gietmal moeten zijn gegoten. Alleen is er een verschil in de uitloop van de draagarm, die in het Utrechtse exemplaar als een soort ramshorens de lezenaar ondersteunt. Mogelijk is ook, dat Van Brevelt inmiddels de inboedel van Bronsvelt had overgenomen, inclusief de gietmal(len). Dergelijke mallen werden vele decennia lang nog gebruikt. Verdere interpretaties moeten we maar aan de kunsthistorici overlaten. De kansel heeft in grote trekken ook dezelfde vorm als die in de Buurkerk, maar de afmetingen daarvan zijn iets ruimer dan de Rhenense, en het houtsnijwerk is totaal verschillend.

Boonsaaijer

Over Cornelis Boonsaaijer weten we het volgende. Hij werd in april 1664 na gedane belijdenis als lidmaat in de Hervormde kerk (toentertijd heette deze nog de Gereformeerde kerk) aangenomen, hij zal toen ca. 18 jaar zijn geweest. Hij huwde (voor de tweede keer) met Merrigje van Triest, een grafsteen van beiden ligt in de Cunerakerk.

Het is merkwaardig, dat de Boonsaaijer, zoals men hem wel aanduidde, het in 1676 nog tot cameraar-kerkmeester heeft gebracht. Nu weten we lang niet alles van hem, maar een geruchtmakende zaak⁷⁾ moet zeker die betreffende door hem gepleegde godslastering zijn geweest, die een jaar of zeven eerder had plaatsgevonden.

Cornelis Boonsaaijer was in Rhenen een belangrijk man, oud cameraar (beheerder van de financiën) van de stad en ook oud weeshuismeester. Hij was op 22 februari 1669, St. Pietersdag en tevens de 'keurdag' van de magistraat (het wapen van Rhenen draagt de sleutels van Petrus!), door de gerechtsbode Willem Lijster, namens de burgemeesters van Rhenen uitgenodigd ten huize van Jan van Kousteren of Josua Sanderus, herbergiers van de herberg onderaan de Grebbe. Het wordt uit de stukken niet duidelijk, wie de 'hoofdherbergier' was. In elk geval was hij hier aanwezig, naast andere gasten van de magistraat. Cornelis heeft daar veel getraceerd. Nadat gebleken was dat er veel van de maaltijd was overgeschoten, werd door een aantal aanwezigen besloten de volgende dag de maaltijd voort te zetten. Toen is er weer veel wijn gedronken, waardoor men over het algemeen in zeer beschonken toestand met elkaar in gevecht raakte. Boonsaaijer heeft het 'gevecht en gekrakeel' weten te stoppen, naar hij later verklaarde, en de partijen weer weten te verenigen.

Hij heeft toen na de maaltijd zijn hoed afgenomen en overluid het gebed uitgesproken, met de volgende 'abominabele' woorden:

Heer in der nooth,
slaet papen en monnicken doot
en laet de Bagijnen leven
en snijt de nonnen de fotsen aff
en maeckter Papen-mutsen aff
de Paus salt al vergeven
amen.

Het gebeurde in de Greb gaf aanleiding tot een voor onze begrippen ongehoorde aanpak. Eerst werd Boonsaaijer voor het Gerecht van de stad Rhenen gedaagd (april 1669). De zitting werd geleid door de Rhenense schout Johan van der Dussen. Er waren diverse getuigen opgeroepen:

De eerste getuigenis kwam van Huijbert Jansz. van Helden, die verklaarde ongeveer 30 jaar oud te zijn. Op de vraag van de schout, of hij bij Jan van Kousteren aanwezig was geweest, en welke andere bezoekers er bij waren, antwoordde hij dat naast de oud-weesmeester ook Wouter van Wolffswinkel en Jan van Helden aanwezig waren. Hij verklaarde dat hij wel had gehoord van het goddeloze gebed, dat Boonsaaijer op 23 febr. 'tot Sanderus hadde gedaen'.

Boonsaaijer schijnt gezegd te hebben: 'tut tut, is t'anders niet, dat heb ik wel meer gebeden, en in elk geval heb ik ook geld genoeg om dat goed te maken', of woorden van dergelijke strekking. Volgens de tweede getuige, heeft hij gezegd: 'Daer sijnder een deel die mij niet en gunnen, maer ick heb evenwell gelt'.

Het volgende verhoor betrof Jhr. Johan Vonck van Lienden, 42 jaar oud en toen oud-burgemeester, Jan van Geijn 36 jaar en Gerrit Hendricksz., die verklaarde ongeveer 22 jaar oud te zijn. Ze zijn op 23 februari 1669 bij Josua Sanderus achter in de kamer het middagmaal wezen gebruiken. Gerrit Hendricksz. was ten huize van Sanderus aanwezig om de tafel te bedienen.

Jhr. Vonck heeft het gehele 'gebed' gehoord, maar Van Geijn alleen het gedeelte vanaf 'Laet de Bagijnen leven ....'. Gerrit heeft alles gehoord, want hij stond toen het gebeurde juist achter Boonsaaijer. Van Geijn heeft het gedicht wel vaker gehoord, maar nooit aan tafel, de beide andere getuigen hadden het nooit meer gehoord. Ze verklaarden overigens dat er geen sprake was geweest van dronkenschap.

Boonsaaijer herinnerde zich het gebeurde niet meer, maar wilde uiteindelijk wel bekennen, dat hij in beschonken toestand het spotversje tegen de papen, monniken en Bagijnen wel zou hebben uitgesproken. Hij ontkende echter met klem, het woord 'amen' te hebben gebezigd. Hiermee, en trouwens met het gehele 'profane gebed', zou hij namelijk officieel godslastering hebben gepleegd.

In mei 1670 wordt er een dikke rekening van een kleine 250 posten, betreffende gemaakte kosten opgesteld. Dit betreft het schrijven en kopiëren van de vele stukken, maaltijden, verhoren, bodes, de schout, de procureur enz.

Een enkel voorbeeld: de heer Officier (de schout) is 2 dagen naar Utrecht geweest, om met zijn advocaat te beraadslagen, waarvoor hij 2 dagen vacatiegeld à 6 gld per dag berekende: 12 gulden. Voor zijn knecht rekende hij 2 gulden, aan vertering, mede met de advocaat 2 dagen: 15 gld. Eén van de posten betreft een stel handboeien, dat kennelijk speciaal voor deze gelegenheid moest worden aangeschaft.

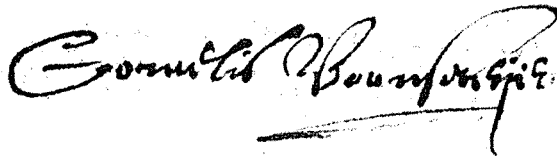
Over de uitslag van het proces worden we helaas niet meer geïnformeerd. Het heeft Boonsaaijer vermoedelijk niet al te veel schade berokkend, want in 1676 was hij cameraar-kerkmeester, tegenwoordig noemen wij dit administrerend kerkvoogd.

Bronnen

De meeste gegevens zijn afkomstig uit het Rhenense Oud-archief, inv. 9, 79,159, 160, 161, 185, 767 en 782.

Noten:

1. Haakman, G.C., *Rhenen en Omstreken*, Amersfoort 1847, pp.51-56.
In facsimile verschenen te Alphen aan den Rijn, 1975/1978.
2. Zie Deys H.P., Vijf eeuwen Cuneratoren, in: H.P. Deys, A.J. de Jong, W.H. Strous, *1492-1992, 500 Jaar Cuneratoren te Rhenen*, Rhenen, 1992, p. 10-11.
3. Zie Deys H.P., Oud-Rhenen 1985 4 (1) pp. 4-14.
4. Een sedilia, een priestergeroelte, is bestemd voor de geestelijken die de mis opdragen. Zie voor de Rhenense sedilia: V.M. Schmidt en M. Gudwin, *De zogenaamde bisschopszetel in de Cunerakerk te Rhenen*, Bull. KNOB, 1991 (5), pp. 175-179; V.M. Schmidt, *Een verdwenen priestergeroelte uit de Sint-Janskathedraal te 's-Hertogenbosch*, Bull. KNOB 1993 (5), pp. 141-144.
5. De zandloper werd in de kerk gebruikt om de lengte van de preken van de predikanten te limiteren.
6. Tim Graas, *Koperen lezernaars in protestantse kerken. Een onderzoek naar zeventiende- en achttiende-eeuwse geelgieters in Nederland*, in: *Lood om oud ijzer. Koper, tin en ijzer in Nederlandse kerken*, Soesterberg, 1998. Hij vermeldt hierin onder meer (noot 110), dat de Rhenense lezenaar, als één van de weinige, was ingezonden voor de Nationale tentoonstelling van 1913 te 's-Hertogenbosch.
7. Streekarchief Wijk bij Duurstede: Stadsgerechten Rhenen 222A (1669-1670).

A handwritten signature in black ink, reading 'Cornelis Boonsaaijer'. The signature is written in a cursive, flowing style with a long horizontal stroke at the bottom.

De handtekening van Cornelis Boonsaaijer

De familie Van Laar te Rhenen

Genealogie en Heraldiek (slot)

dr. A.J. de Jong

Inleiding

In mijn artikel over de Rhenense familie van Laar in het vorige nummer van Oud Rhenen, werd door mij gesteld dat de oudste leden van deze familie veelal onder patroniem (Jelissen, Harmsen) voorkwamen.

In het gemeente archief te Rhenen bevindt zich een lijst van 46 namen van personen "opgeroepen tegen aanstaande Vrijdag den 13 December 1811 tegen 11 uree op het Stadhuis te Rhenen, alzoo dezelve vermoedelijk vallen in de termen van het keizerlijk decreet om een vaste naam aan te nemen". Opvallend is dat deze lijst hoofdzakelijk Achterbergse namen bevat. Ofschoon vele Achterbergse boerenfamilies een eigen familienaam hadden, komt men ze meestal onder patroniem tegen in de archieven en kerkboeken.

Voor de onderhavige familie van Laar werd de familienaam officieel vastgesteld in het jaar 1811.

Echter dit betekent niet dat men de naam van Laar daarvoor niet voerde. Bewijs dat ook de naam van Laar bij deze familie wel degelijk in gebruik was vóór 1811, vond ik in een charter d.d. 11 mei 1784 (No. 176a), waarbij het familiebezit gelegen aan het Laareind in Achterberg door AARTJE ROELOFSEN, weduwe van JELIS HARMSSEN (VAN LAAR) wordt overgedragen aan ARIE VAN BEIJNUM. Haar meerderjarige kinderen worden daarbij willekeurig zowel onder patroniem 'JELISSEN' als onder familienaam 'VAN LAAR' genoemd. De akte luidt als volgt:

" Wij Dirk van Ommeren, Substituut van Den Heere Hendric Smissaert Hoofd Schout, Dr. Adam Christiaan Metz, Oud-Borgemeester en Schepen en Adrianus Roghair Schepen der Stad Rhenen doen Cond en Certificeren mits desen dat voor ons gecompareerd zijn Aartje Roelofzen wed. van Jelis Harmsen, voor haar zelfs, en als Gemachtigde van Monsr. Jan van Asperen en Aartje van Laar Egtelden; volgens Procuratie in dato Den 26e April 1784, voor den Notaris Rutger van Ommeren en Getuigens tot Utrecht gepasseert alhier vertoond, gelesen en geregistreerd. Item Harmen van Laar en Marijje Willemse Egtelden. Item Aalbert van Dolder en Willemijntje Jelissen, insgelijks Egtel. Hendrik Vonk voor zig zelve, en als vader en voogd over zijne minderjarige kinderen aan Geurtje Jelissen in Egt

verwekt.

Gijsbert van de Peppel als in Huwelijk hebbend Hendrikje Jelissen. Item Roelof Jelissen en Neeltje Ewidden Egtelden Jacob Jelissen en Trijntje Doornenbal meeder Egtelden.

En verklaarden de comparanten soowel in hun privé als bij desen te cederen, transporteren en in volkomen Eigendom deze te geven aan en ten behoeve van Ari van Beijnum meerderjarige Jonkman Een Hofsteede bestaende in een Huijsinge, twee bergen, een Schuur, Schaaaphoc en Bakoven met hof, Boomgaard, Bouw- en Weijland met het houtgewas, bepoting, beplanting daar op staande tezaamen groot ruim agt en een half mergen gelegen te Agterberg aan 't LaarEind, daar oostw. Den Heer Borgemr van Deventer cumsuis, zuidw. de gemeene weg en noordw. de Wetering naast gelegen zijn.

Mitsgaders ongeveer veertien morgen Bouw- en drieslanden, aan verscheidene perceelen gelegen boven de voorsz. hofstede en op den Berg. En dan nog twee mergen hooijland gelegen in de Haercampen alle onder de jurisdictie deser voorsz. Stad gelegen.

Zijnde vrij allodaal goed niet beswaard als met 's Heren schattingen en gemeene-lands ongelden te weten in 't schiltgeld vier en twintig Gld en twee stuivers en voor sestien mergen vijf hond in de mergengelden.

Zoo reëel als Personeel en voor vier mergen in de uitsettinge van de Nude.... in de huis- en haardstede gelden met Seven Gld... boven de Billetten, Zegels en Gadergeld. Voorts met sodane geregtigheden....11e May 1784".

Er komen in deze akte dus ook enkele nieuwe namen van aangetrouwde personen voor, hetgeen genealogisch interessant is.

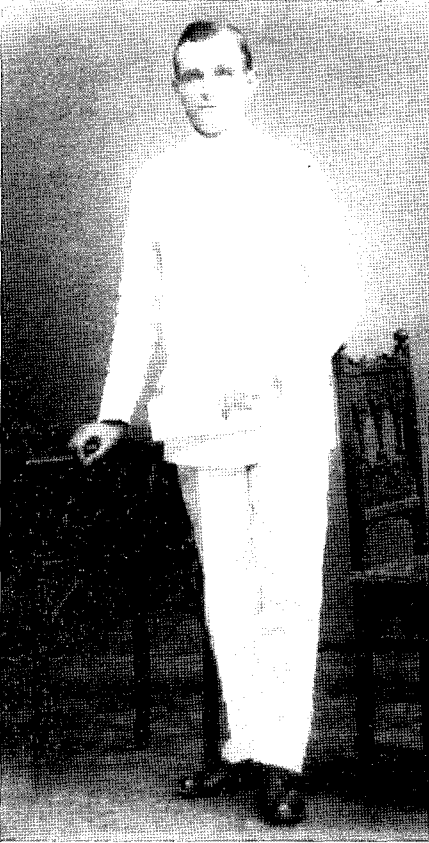
Vervolg genealogie van Laar

Na het verschijnen werden door de auteur nog aanvullende gegevens over deze familie van Laar ontvangen. Ook stelde de heer J.M. van Laar te Rhenen een afbeelding van het enkelvoudig wapen van Laar, met de 'drie jachthoorns' ter beschikking. In het vorige artikel werd het alliantiewapen van Laar/van Dolderen in kleur afgebeeld.

Deze nagekomen informatie willen we hier graag opnemen. Het vervolg wordt dan als volgt.

Edese tak van Laar

VIIIa. HUIBERT VAN LAAR, geb. 's-Gravenhage 27.7.1918, z.v. HUIBERT VAN LAAR en JOHANNA HENDRIKA CHRISTINA VAN LINGEN; hij tr. WILHELMINA G. LOEF. Kinderen:

Teunis van Laar, geb. na 1883, z.v. Teunis van Laar geb. Rhenen 23.5.1854 en Alida de Roos, begon in Batavia, voormalig Ned. O. Indië, een stalhouderij. Hierbij een afbeelding van een rijtuig te Batavia van zijn stalhouderij; 'Rhenen in den vreemde'.

1. GESINA METHA VAN LAAR, waarnemend directeur van een basisschool in Maastricht, tr. (later gescheiden) AART MATHIJS BESUIJEN, geb. Amersfoort 3.7.1946. Kinderen:
  - a. AART HUIBERT BESUIJEN, geb. Paramaribo 7.12.1971.
  - b. SASKIA BESUIJEN, geb. Paramaribo 24.9.1973.
2. HUIBERT VAN LAAR, geb. Arnhem 23.5.1950, volgt IXa.
3. BART VAN LAAR, geb. Ede 14.9.1956, volgt IXb.

IXa. HUIBERT VAN LAAR, geb. Arnhem 23.5.1950, gymnastiekleraar Scholengemeenschap Deventer, tr. JOHANNA MARIA ENGELIEN

Huibert van Laar, geb. Wageningen 20.8.1882, z.v. Teunis van Laar en Alida de Roos, tr. Johanna Hendrika Christina van Lingen; hij was stalhouder in Den Haag.

LAMMERTINK, geb. Goor 7.11.1950, d.v. HERMANNUS ANTONIUS LAMMERTINK, geb. Enter 1.5.1909 en HENDRIKA MARIA CHRISTINA OVERBEEK, geb. Ambt Delden 25.5.1915. Kinderen:

1. WOUTER HUIBERT HERMAN VAN LAAR, geb. Deventer 23.2.1981
2. DERK VAN LAAR, geb. Deventer 3.9.1982.

IXb. BART VAN LAAR, geb. Ede 14.9.1956, makelaar te Ede, tr. ANNA JANSEN, geb. Wageningen 31.3.1955, d.v. ALBERT JANSEN, geb. Opheusden 31.8.1927, en MARIA WOLVE, geb. Wageningen 13.6.1929. Kinderen:

1. MARIA WILHELMINA ELISABETH VAN LAAR, geb. Bennekom 23.9.1983.
2. ISABELLE VAN LAAR, geb. Bennekom 16.10.1987.

Rhenense tak van Laar

VIIIb. EVERT VAN LAAR, geb. Rhenen 2.10.1884, kolenhandelaar, tr. Wageningen 15.4.1909 GERRITJE JANSEN, geb. Wageningen 10.1.1907. Kinderen:

1. JAN VAN LAAR, geb. Rhenen 30.7.1909, volgt VIIIb.
2. ROELOF VAN LAAR, geb. Rhenen 20.8.1910, volgt VIIIc.
3. HENDRIKA EVERDINA WILHELMINA VAN LAAR, geb. 23.10.1911, overl. 14.2.1985; zij vertrok september 1933 naar Amerongen, tr. Amerongen 10.12.1936 GERRIT JAN JOHANNES JOHANNES HAANDRIKMAN, geb. 21.5.1908, overl. 12.5.1974. Kinderen:
  - a. ANTON GERRIT JAN JOHANNES HAANDRIKMAN, geb. Amerongen 12.1.1939, overl. 8.4.1986.
  - b. GERRITJE EVERDINA HENDRIKA HAANDRIKMAN, geb. Amerongen 19.9.1941.
  - c. WILLEM ALBERTUS HAANDRIKMAN, geb. Amerongen 16.5.1943.
4. EVERT VAN LAAR, geb. 20.5.1914, volgt VIIIId.
5. ABRAM VAN LAAR, geb. Rhenen 24.12.1916, volgt VIIIe.
6. CORNELIA VAN LAAR, geb. Rhenen 1.3.1920, vertrok oktober 1937 naar Baarn, komt in 1939 tijdens de mobiliseringstijd terug in Rhenen, tr. Rhenen 21.5.1947 JAN ACHTERBERG, geb. 19.2.1920, wonende te Veenendaal. Kinderen:
  - a. SEIJGJE JANNETTE WOUTERA ACHTERBERG, geb. Veenendaal 4.4.1949.
  - b. GERRIT EVERT BOUDEWIJN ACHTERBERG, geb. Veenendaal 24.5.1953.

Op de foto gepubliceerd in het Oud Rhenen Septemбернаummer 1999 dienen de volgende correcties te worden aangebracht:

1. Piet van Hees; 2. Evert van Laar; geb. Rhenen 20.5.1914, z.v. Evert van Laar en Gerritje Jansen;
3. Abram van Laar; geb. Rhenn 24.12.1916, z.v. idem; 4. Jan van Laar geb. Rhenen 30.7.1909, z.v.
idem; 5. Roelof van Laar; geb. Rhenen 20.8.1910, z.v. idem; 6. Roefie van Hees.

VIIIb. JAN VAN LAAR, geb. Rhenen 30.7.1909, overl. Haarlem 11.1.1999,
tr. 17.5.1934 JOHANNA PUYCK, overl. Haarlem 8.11.1999. Kinderen:

1. PETRONELLA VAN LAAR, geb. Haarlem 1.7.1938.
2. EVERT CHRISTOFFEL VAN LAAR, geb. Haarlem 17.9.1935.
3. GERRITJE VAN LAAR, geb. Haarlem 12.10.1941.

VIIIc. ROELOF VAN LAAR, geb. Rhenen 20.8.1910, overl. Rhenen 14.9.1961,
tr. 2.6.1932 SIENTJE VAN BREDA, geb. Dodewaard 31.3.1909, d.v. ALBERTUS
JOHANNES VAN BREDA en HENDRIKA WILHELMINA VAN LENT.

Kinderen:

1. GERRITJE VAN LAAR, geb. Rhenen 28.10.1933, tr. Rhenen 5.6.1957
MARIANUS DE BRUIN, geb. Lunteren 19.3.1931.
2. ALBERDINA ROELOFFINA VAN LAAR, geb. Rhenen 29.4.1937,
tr. Rhenen 19.7.1961 PETER GIJSBERT VAN DAM, geb. 26.6.1937,
overl. Rhenen 24.7.1992.
3. MARGARETHA VAN LAAR, geb. Rhenen 11.12.1942, tr. Rhenen
12.12.1962 MARINUS JAN VAN DORLAND, geb. Dodewaard
30.5.1938.

Evert van Laar, geb. 2.10.1884, was in het jaar 1925 als eerste in Rhenen in het bezit van een vrachtwagen (Chevrolet). Dr. Waller reed met de eerste personenauto in Rhenen. Een rijbewijs was in deze jaren niet aan de orde, omdat er nog geen rijexamens bestonden. Evert van Laar was op vroege leeftijd al zeer slecht ziende, maar moest naast zijn 16-jarige zoon Jan, geb. 30.7.1909, als bijrijder fungeren. Op deze manier was het besturen van de auto door de jonge Jan geoorloofd. De foto van de vrachtwagen met Evert's tweede zoon Roelof, geb. 20.8.1910, circa 1928.

VIII d. EVERT VAN LAAR, geb. Rhenen 20.5.1914, tr. Rhenen 9.11.1939
JOHANNA SCHÄFFER, geb. Rhenen 25.12.1915, d.v. JOHANNES MARINUS
SCHÄFFER en JOHANNA WILHELMINA AARTSEN, geb. 19.9.1873, overl.
21.11.1929; J.M. SCHÄFFER is de schilder van het schilderij afgebeeld op de
omslag van Oud Rhenen. Kinderen:

1. GERRITJE VAN LAAR, geb. Rhenen 19.9.1940, tr. C.J. DE RUITER.
2. JOHANNES MARINUS VAN LAAR, geb. Rhenen 7.7.1946,
tr. W. MEIJNEN.

VIII e. ABRAM VAN LAAR, geb. Rhenen 24.12.1916, z.v. EVERT VAN LAAR
en GERRITJE JANSEN; hij had een vrachtrijdersbedrijf aan de Oude
Veenendaalseweg 4 te Rhenen en tr. Rhenen 19.11.1938 CORNELIA
BERENDINA DE JONG, d.v. KAREL DE JONG en CHRISTINA HOLLAAR.
Kinderen:

1. GERRIE VAN LAAR, geb. Rhenen 1.3.1939, tr. WOUTER KRUIDE-
NIER uit ELST.

2. TINIE VAN LAAR, geb. Rhenen 16.5.1942, tr. JAN LOKHORST uit Rhenen.
3. EVERT VAN LAAR, geb. Rhenen 22.12.1946, tr. NEL VAN DER OOSTERKAMP uit Rhenen.

En tenslotte nog de volgende aanvulling:

VIIIIf. BERNARDUS VAN LAAR, geb. Rhenen 5.3.1947, z.v. JAN VAN LAAR en AALTJE VAN DAALEN, tr. Rhenen 30.12.1966 JANSJE VAN RHEENEN.
Kinderen:

1. GRADA JACOBA VAN LAAR, geb. Oosterbeek 8.10.1967.
2. ALIDA VAN LAAR, geb. Wageningen 10.3.1972.

Voorts moet nog worden opgemerkt dat de nummering van de kinderen van Evert van Laar (VIIb) en Gerritje Jansen aangepast is. Zij behoren tot de achtste generatie (VIIIb t/m VIIIe).

Het familiewapen van de Rhenense tak van de familie van Laar; gemaakt door Adriaan P. de Kleuver (in bezit van J.M. van Laar te Rhenen).

De Slag op de Grebbeberg

A.J. van Drunen

Inleiding

Nee, hoe belangrijk en belangwekkend ook, ditmaal dus niet wéér de meidagen van 1940. We doelen hier op een heel andere slag op de Grebbeberg, een strijd die veel verder van ons afstaat dan de Tweede Wereldoorlog.

We gaan hiervoor terug naar 1196, het jaar waarin de graaf van Holland die van Gelre op of bij de Grebbeberg over de grens van Utrecht naar moeders pappot terugjoeg.

Veel meer feiten over dit treffen tussen twee middeleeuwse zwaargewichten staan ons niet ten dienste. In welk deel van het jaar dit plaatsvond weten we niet, over de gewonden en gesneuvelden aan beide zijden wordt niet gerept, hoe de overwinning van Holland gevierd en het verlies door Gelre geïncasseerd werd, we hebben er geen flauwe notie van.

Toch is het, zoals altijd in de historie, zeker geen losstaande gebeurtenis. Bij nader inzien blijkt zelfs dit in militair opzicht toch weinig opmerkelijke treffen een interessante voorgeschiedenis en ook een aantal saillante gevolgen te hebben.

Terzake!

Voorspel

Vanaf de tijd van Karel de Grote (768-814) heerste in ons deel van Europa het zogenaamde feodale stelsel oftewel leenstelsel.

Een koning of keizer beleende zijn trouwe vazallen vanwege hun diensten bij gebrek aan contanten met een groot stuk grond. Dit leen viel na de dood van de vazal weer aan zijn heer toe. Tijdens een sterke vorst als Karel de Grote gaf dit geen probleem, maar onder zijn zwakkere opvolgers trachtten leenmannen de verkregen grondgebieden naar hun kinderen door te schuiven. Met andere woorden, de lenen werden erfelijk.

Omstreeks 950 had de Duitse koning Otto I voor deze uit de hand gelopen ontwikkeling een alleraardigste oplossing. Hij begon de bisschoppen in zijn rijk met hele gewesten te belenen. In zo'n bisdom kreeg de bisschop naast de geestelijke dus ook de wereldlijke macht. Geestelijken trouwden niet, kregen geen wettige opvolgers, kortom na hun dood viel het leen automatisch terug aan Otto. Bingo!

Deze slimmigheid is de geschiedenis ingegaan als het Ottoonse stelsel.

Dat dit alleen maar kon in een periode dat de pauselijke macht op een dieptepunt verkeerde, spreekt vanzelf.

De verschillende Otto's wisten hun aanzien zo te vergroten, dat zij kans zagen om

De Grebbeberg: achtergrond van het strijdtonaal in 1196 (foto Stichting Het Utrechts Landschap, juli 1995)

zich door de paus tot keizer te laten kronen, naar wij weten met het voorbeeld van Karel de Grote in hun achterhoofd.

Ruim honderd jaar later lagen de kaarten anders. De veelbelovende monnik Hildebrand manifesteerde zich meer en meer als een stokebrand door scherp stelling te nemen tegen de grote keizerlijke macht tegenover het geringe aanzien van de paus.

Hij werd dan ook met gezwinde spoed tot hoogste leider van de katholieke kerk gewijd en nam de naam Gregorius VII aan.

Het Ottoonse stelsel was hem een doorn in het oog, vooral daar hij het als een ernstige misstand beschouwde dat de keizer zo'n grote invloed op de bisschopskeuze had. Kortom, na een tientallen jaren durende worsteling maakte in 1122 het zogenaamde Concordaat van Worms tijdens een van Gregorius' opvolgers een eind aan deze investituurstrijd (investituur = benoeming). Voortaan werden de bisschoppen niet meer door de keizer aangesteld, maar door hoge geestelijken uit het bisdom, waarna zij van de paus hun wijding ontvingen.

Daar wist de adel uit de naaste omgeving al heel spoedig wel weg mee. Binnen de kortste keren was de bisschop toevallig een naast familielid van de machtigste edelman; voor het bisdom Utrecht dus of een broertje van de graaf van Holland of het jongste zoontje van de graaf van Gelre.

En zo komen we weer terug bij het jaar 1196.

Onmin in Het Sticht

Na het overlijden van bisschop Boudewijn II van Utrecht schoof graaf Dirk VII van Holland Diederik I, eveneens van Holland, naar voren en vergezelde zijn kandidaat met een stelletje vechtlustige volgelingen.

Graaf Otto I van Gelre liet zich niet onbetuigd en kwam met zijn trouwe trawanten naar Utrecht om Arnold I van Isenburg door de kanunniken te laten kiezen.

Twee kandidaten tegelijk dus, die, wel apart, maar in vliegende haast naar Rome ijlden om zich als eerste door de paus te laten wijden. De paus had geen haast en de beide rivalen nestelden zich in een, zoals passend voor een toekomstige bisschop, buitengewoon weelderige en dus kostbare omgeving.

Nu de twee graven op het grondgebied van beider buur toch toevallig in elkaars vaarwater kwamen, besloten zij van de nood een deugd te maken. De twee twaalfde-eeuwse macho's lieten deze fraaie gelegenheid om hun natuurlijke vijand eens flink af te drogen natuurlijk niet voorbijgaan. Zich op de borst rammend en onwelvoeglijke kreten slakend, trokken zij elkaar tegemoet en zoals in de annalen vermeld wordt, klonk het wapengekletter apud montem, qui dicitur Heimenberch, oftewel bij de berg die Heimenberg heet. En elke Rhenenaar is bekend met het feit dat Heimenberg de naam is die men op oudere kaarten ter plekke van de huidige Grebbeberg ziet staan. En meer weten we niet.

Misschien vond de veldslag plaats in de buurt van de zogenaamde duizendjarige linde. Dit gebied stond al in de vroege middeleeuwen bekend als Villa Hlara (foto A.J. van Drunen)

De beide "legers" zullen, we kennen het van andere middeleeuwse strijdtonelen, uit niet veel meer dan enkele tientallen volgelingen bestaan hebben, meestal ongelukkige jonge jongens die gedwongen waren hun nederig handwerk neer te leggen teneinde hun heer in het najagen van zijn heilloze hobby's bij te staan.

Vond de confrontatie bovenop de heuvel plaats, dan is het mogelijk dat men gebruik maakte van het toen ook al eeuwenoude aardfort dat daar nog steeds te vinden is. Waarschijnlijker is dat men elkaar in het nauw probeerde te drijven in de vlakte aan de voet van de huidige Laarschenberg, waar moerassige delen en drogere, want wat hogere, zandwallen elkaar afwisselden.

Zeker is dat de Gelderse graaf aan het kortste eind trok.

Een onverwachte afloop

Hoe ongelofelijk het ook klinkt, tijdens hun verblijf in Italië stegen de beide bisschopskandidaten in het verre Rome, weliswaar in welstand en weelde maar niettemin wat voortijdig, ten hemel.

In Utrecht had zich bij het bekend worden van dit heuglijke feit een raad van burgers (voor het eerst in de geschiedenis!) gevormd, die voldoende invloed kreeg op de keuze door de hoge geestelijken om eindelijk eens een onafhankelijke kandidaat te doen benoemen. De onbesproken Diederik II van Ahr, proost van de Sint Servaas in Maastricht, werd gekozen en in 1198 door de paus tot bisschop

gewijd. Ongetwijfeld tot zijn grote verdriet moest hij vele jaren lang botje bij botje leggen om de rianten schulden die zijn beide voorgangers in Italië gemaakt hadden af te lossen.

Literatuur

Jansen, H.P.H., *Middeleeuwse geschiedenis der Nederlanden*, Utrecht/Antwerpen 1971

Caenegem, R.C. van, e.a., *De Lage Landen van prehistorie tot 1500*, Amsterdam/Brussel 1978

Of vond de veldslag hier plaats? Op de achtergrond de Laarschenberg (foto A.J. van Drunen)

Restauratie Beiaard Cuneratoren

ing. H.B. Gieszen .

Geschiedenis van de Beiaard

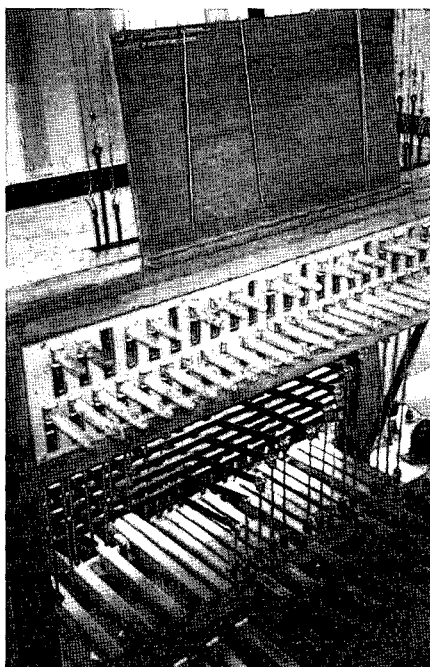
In de zestiende eeuw werd het een gebruik om stad en kerktorens van een klokkenspel te voorzien. Rhenen, een stad in het Sticht, bleef niet achter. Ook de Cuneratoren was tijdens verschillende perioden in zijn geschiedenis voorzien van een klokkenspel. Deze klokken hadden een tweeledig doel:

- een kerkelijk doel, voor het aangeven van vieringen en getijden.
- een wereldlijk doel, voor het aankondigen van belangrijke gebeurtenissen.

De benamingen van de verschillende klokken herinneren nog daaraan: er was de brandklok, de poortklok, de stormklok, en er was de raads klok, de doodsklok, de slaapklok.

Klokslagen dienden ook als tijdsein om de hele en halve uren aan te geven. In de toren vervulde de torenwachter een belangrijke functie. Hij keek over stad en land en liet de klok zijn stem verheffen.

In één van de oudste rekeningen waarin sprake is van Rhenense torenklokken, namelijk die uit de jaren 1519/1520 wordt de eerste aankoop van klokken gemeld. Zo goten Gerard van Wou en Gerard van Schonenborg, bekende klokkengieters uit Kampen, drie klokken: de Ursula klok, de St. Maarten klok, en de Cuneraklok; deze laatste was gewijd aan de patrones van de kerk en was versierd met twee reliëfs van Cunera waarvan nog één beeldje wordt bewaard in museum Het Rondeel. Deze klokken waren waarschijnlijk alleen luidklokken. Bijna 40 jaar later verschijnen in Rhenen nieuwe klokken die door de klokkengieter Jan Tolhuis uit Utrecht worden gegoten. Zijn beroemde Paulusklok, in 1555 gegoten, is de enige die tijdens brand van 1897 is blijven hangen en die de oorlog heeft overleefd.

Voorzijde stokkenklavier compleet met lessenaar. Aan de bovenzijde is de koppeling tussen toetsen en klokken te zien (foto H.B. Gieszen)

In het museum Het Rondeel hangt nog een door Tolhuis gegoten Philippusklok uit 1556 en in Tarnsum, een dorpje bij Delfzijl, hangt ook nog een klein Tolhuisklokje.

Na de brand in de Cuneratoren van 1897, heeft het lang geduurd voordat er weer een carillon in de toren kwam. Pas in 1925 werd stichting "Carillonfonds Rhenen" opgericht om een nieuw carillon te kunnen aanschaffen. De firma Van Bergen uit Heiligerlee had op de jaarbeurs van 1933 het voor Rhenen bestemde 2-octaafspel met 26 klokken opgesteld, waarna het naar Rhenen werd overgebracht. Het kreeg een tijdelijke plaats naast de Panorama Molen. De definitieve plaatsing moest wachten op de restauratie van de toren.

De Duitse bezetters in de Tweede Wereldoorlog hebben echter niet op de plaatsing gewacht en de meeste klokken geroofd. Deze verdwenen uiteindelijk allen in hun smeltkroezen, op één na.

In 1945 ontving de gemeente een bericht van het hoofd van de Rijksinspectie Kunstbescherming dat de Paulusklok, in strijd met de gemaakte afspraken, toch naar Duitsland was vervoerd. Na protest is deze klok via Groningen teruggebracht naar Rhenen.

Na de oorlog wordt weer een comité uit de burgerij opgericht om te zorgen voor een nieuw carillon. Daar maakten o.a. de heren Luc Van Wijngaarden en Joop Bovenschen deel van uit. Door de Stichting "Carillonfonds Rhenen" wordt in 1958 door collectanten uit de Rhenense Burgerij fl. 25.000 bijeengebracht voor de aanschaf van een beiaard. De collectanten ontvangen ter herinnering een klein klokje.

Hoewel de burgemeester zijn voorkeur uitspreekt voor een beiaard van de firma Eysbouts uit Asten, wordt de order gegund aan de firma Van Bergen uit Heiligerlee.

In dit zelfde jaar 1958 worden de eerste van de 44 klokken bij Van Bergen gegoten, maar de totstandkoming van de beiaard verloopt niet zonder problemen. Er moeten een aantal klokken opnieuw worden gegoten. De firma bouwt de klokkenstoel, de tractuur en het stokkenklavier, en plaatst de klokken.

Het onderhoud aan het carillon wordt uitbesteed aan de firma Eysbouts uit Asten. Deze firma richt in 1965 de beiaard opnieuw in en vervangt de tractuur en de klepels van de kleine klokken. De hoogste 2 octaven-klokken krijgen dan tuimelklepels dat men het easy-systeem noemt, hetgeen bepaald geen vooruitgang is.

Wat maakt de Van Bergen Beiaard nou zo bijzonder?

De beiaard in de Cuneratoren bevat de in ons land nog enig overgebleven complete grotere klokkenreeks die door de klokkengieterij Van Bergen uit Heiligerlee is

gegoten. Deze klokken staan bekend om hun welluidende klank/timbre. En de beiaard van Rhenen onderscheidt zich in die zin dat de reeks van Van Bergen klokken nog ongeschonden is. Daar komt nog bij dat de inrichting van het beiaardstelsel sinds de inrichting niet wezenlijk veranderd is, afgezien van het easy-stelsel. Het stokkenklavier is thans in Nederland het enige door Van Bergen gebouwde klavier dat functioneert.

Het behoeft geen nader betoeg dat uit zowel praktisch als uit historisch oogpunt het van belang is het Van Bergen karakter van de beiaard te handhaven en de oorspronkelijke klokkenreeks zoveel mogelijk in tact te laten.

Waaruit bestaat de Beiaard in de Cuneratoren

-de klokkenstoel; dit is een tapstoelopende stelling, gebouwd van zware eikenhouten balken, waarin de 47 klokken hangen.

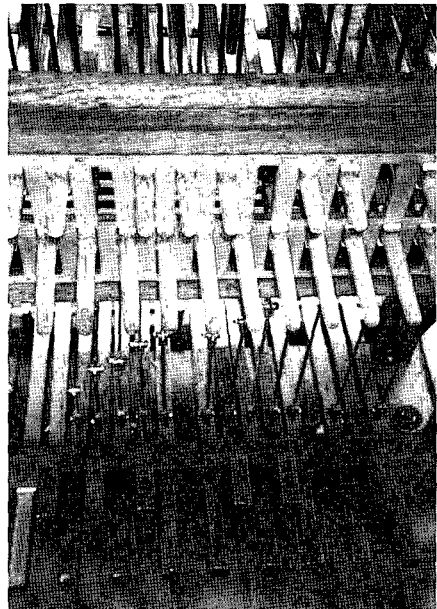
-de tractuur; dit is het stelsel van assen en draden waarmee de klok door de klepel wordt aangeslagen.

-het stokkenklavier; dit is het klavier dat bij handbespeling door de beiaardier wordt gebruikt.

-de speelcomputer; dit stelsel wordt gebruikt voor het automatisch aanslaan van de klokken met melodieën op de halve en hele uren.

Inmiddels is door veroudering, slijtage en onvoldoende onderhoud de beiaard aan een opknopbeurt toe. De toestand van de beiaard is zodanig slecht dat het muzikaal verantwoord bespelen van het instrument nauwelijks mogelijk is. Derhalve brengt de Advies- en Keuringscommissie van de Nederlandse Klokkenspel Vereniging (N.K.V.) in september 1995, op verzoek van de gemeente, een oriënterend rapport uit over de conditie van de beiaard. Dit rapport is duidelijk: de beiaard bevindt zich in een slechte staat.

In januari 1996 stuurt de voorzitter van de N.K.V., ir. Foeke de Wolf, een brief aan het college van B.&W. De heer de Wolf schrijft daarin het volgende:

Voorkant stokkenklavier; toetsen en pedalen
(foto H.B. Gieszen)

"Gezien de staat waarin het instrument verkeert en het risico dat het verder in verval raakt achten wij het van groot belang dat de restauratie zo spoedig mogelijk ter hand wordt genomen."

De boodschap is duidelijk. Voor de gemeente, die verantwoordelijk is voor toren en beiaard, zou dit de aanleiding moeten zijn over te gaan tot restauratie.

Aanleiding tot oprichting van de Stichting Beiaard Cuneratoren.

In de voorjaarsnota van begin 1996 wordt door het College van B. & W. het voorstel gelanceerd de handbespeling van de beiaard weg te bezuinigen. Het gaat om een aantal bezuinigingen, waar de beiaard deel van uitmaakt.

Het is echter naïef te denken dat het uitschakelen van het stokkenklavier kostenbesparend zal zijn. De toegevoegde waarde van het handbespeelde gedeelte van de beiaard, een eeuwenoude traditie en een stuk cultuuroed, dreigt in Rhenen door bestuurlijke dwaling verloren te gaan. De gemeente beseft blijkbaar niet dat de Rhenense bevolking in 1958 zelf het geld bijeen heeft gebracht voor een nieuwe beiaard inclusief het stokkenklavier. Ook dreigen 12 klokken dan nooit meer te worden gebruikt.

Ondanks het verzet van een aantal fracties valt op de raadsvergadering van 4 Juni 1996 het besluit tot bezuinigen. Tijdens de begrotingsvergadering op 5 November 1996 doet D'66 nog een laatste poging om de bezuiniging terug te draaien en voert de mogelijkheid op van een beheer door een stichting.

Wat ons rest is slechts de voorgeprogrammeerde muziek door een automatische speelcomputer die nu elk half uur via een tijdsklok bekende wijsjes laat klinken.

De pers reageert scherp op de voorgenomen plannen van de gemeente. De koppen in de regionale dagbladen laten aan duidelijkheid niets te wensen over en spreken voor zich:

De eerste stomme reus van Nederland - Vergeefs pleidooi voor beiaard Cunera - Keerpunt in de historie Cuneratoren - Beiaard Cuneratoren blijft zwijgen.

De voorzitter de heer dr. H. P. Deys stuurt namens het bestuur van de Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen e.o. een brief aan het College van B.&W. en spreekt zijn verontrusting uit over de voorgenomen plannen van de gemeente.

Op 2 September 1996 neemt mevr. Hoorn-de Vries het initiatief en organiseert een eerste bijeenkomst van een "Vorbereidings Commissie" ten huize van de familie Van Wijngaarden, waar aanwezig zijn: de heer L. Van Wijngaarden, ondernemer in ruste, de heer R. Willemse, onderwijzer en klokken deskundige, mevrouw W.M.A. Hoorn-de Vries, fractielid D-66, en de heer ing. H.B. Gieszen, majoor b.d. klu. Het doel van deze kleine commissie is de vorming van een stichting voor te berei-

den met de intentie: " Het behoud van het handbespeelde gedeelte van het carillon".

Om de Rhenenaren eraan te herinneren hoe een door mensenhand bespeeld carillon anders klinkt dan een computer-gestuurde, wordt voor de Open Monumenten Dag op 14 september een mobiele beiaard gehurd. Deze beiaard, voor dit doel beschikbaar gesteld door de firma Eysbouts, wordt betaald door de heer Van Wijngaarden. Het is de eerste vorm van publiciteit die de commissie zoekt. De beiaardier geeft concerten op de Koningshof en maakt een klankrijke rondrit door Rhenen. Als gastbeiaardier treedt Klaas de Haan op.

De voorbereidingscommissie benadert vervolgens een aantal bekende Rhenenaren met het verzoek om zitting te nemen in de Stichting Beiaard

Cuneratoren in oprichting. Op de eerste bijeenkomst van 11 december, wordt uit de aanwezigen een voorlopig bestuur gekozen.

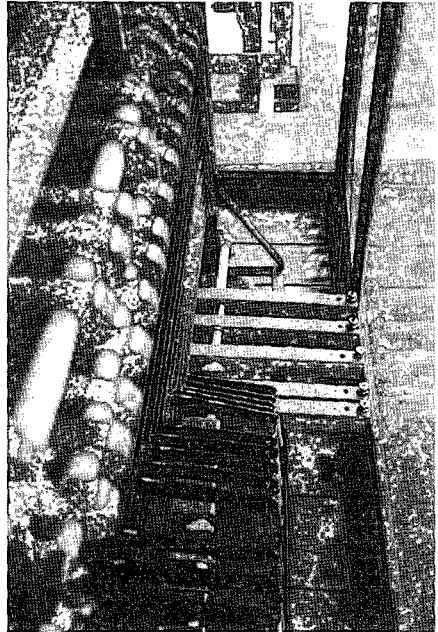
De belangrijkste taak van het voorlopig bestuur is een beeld te krijgen van de kosten voor herstel van het stokkenklavier, de restauratie van de tractuur, de klokkenstoel en de klokken.

Tijdens de vergadering op 7 januari 1998, te Remmerden, wordt een definitief bestuur gekozen.

Eén van de eerste acties is een brief te sturen aan B.&W. en de raad waarin melding wordt gemaakt van de stichting in oprichting, het aanspreekpunt binnen de stichting en de samenstelling van het dagelijks bestuur.

Het eerste van de vele contacten met de gemeente wordt gelegd. Tijdens een open gesprek worden de standpunten uitgewisseld en wordt er naar elkaar geluisterd. De gemeente heeft geen geld en dat betekent dat de stichting aan geld moet komen en wel op korte termijn.

Uit dit gesprek kan de voorzichtige conclusie worden getrokken dat als de stichting met een gedegen plan voor een restauratie komt, de politiek bereid is steun te verlenen. Het college stelt de Stichting Beiaard Cuneratoren i.o in de gele-

Achterzijde stokkenklavier, met tuimelaar voorzien van veren en pedalen (foto H.B. Gieszen)

Duidelijk beeld van de toetsen in hun ligplaatsen. Aan de bovenzijde is de verbinding zichtbaar tussen toetsen en klokken (foto H.B. Gieszen)

genheid met een voorstel te komen met betrekking tot restauratie, instandhouding en exploitatie van de Rhenense beiaard.

Er komt een globaal overzicht tot stand van gebreken aan beiaard en stokkenklavier. Een plan van aanpak met prioriteiten wordt opgesteld.

Stichtings-akte

In dit voorjaar van 1997 wordt een concept-stichtingsakte geformuleerd en wordt het plan opgevat de publiciteit te zoeken. Tijdens de bestuursvergadering van 21 Mei 1997 wordt besloten de door notaris van de Pol opgestelde statuten goed te keuren.

De gemeente komt over de brug en zegt in het kader van Culturele Activiteiten een start-subsidie van fl. 1000 toe en stelt het zeer op prijs dat de stichting activiteiten ontplooit, en toont bereidheid tot hulp en ondersteuning.

Op 22 Augustus ontvangt de heer Gideon Bodden van het bestuur de opdracht een compleet plan met tijdpad op te stellen voor een integrale restauratie van beiaard en klavier.

Op 25 September presenteert de, sinds 28 juli 1997 geregistreerde, Stichting Beiaard Cuneratoren zich officieel in het Oude Raadhuis aan Burgemeester en

Wethouders, raadsleden en de pers. De heer Foeke de Wolf, voorzitter van de Nederlandse Klokkenspel Vereniging houdt een lezing, waarna Klaas de Haan een feestconcert geeft dat door genodigden vanaf een terras met zicht op de toren kan worden beluisterd.

In oktober wordt het actieplan "Plan voor herstel en reconstructie van de oorspronkelijke toestand" van Gideon Bodden bij de gemeente ingediend. Dit plan bevat tevens een gefaseerd tijdspad dat in 3 fasen is verdeeld.

- fase 1: de jaren 1997-1998 zijn gericht op het stokkenklavier en de cabine.
- fase 2: in 1999 zal de vervanging van huidige easy-systeem aan de beurt zijn en de versleten tractuur.
- fase 3. 2000 is het jaar van restauratie van de klokken en de magneethamers, en zullen de afwijkende klokken worden herstemd.

Tijdens een bespreking met de gemeente wordt duidelijk dat dit plan uit twee delen bestaat. De restauratie aan klokkenstoel en klokken is een onderdeel van de restauratie van de toren en komt voor rekening en verantwoording van de gemeente. De restauratie van het klavier en de cabine is een gedeelde verantwoordelijkheid van gemeente en stichting.

De stichting neemt de fondsenwerving ter hand en benadert donateurs, begunstigers, fondsen, en het bedrijfsleven.

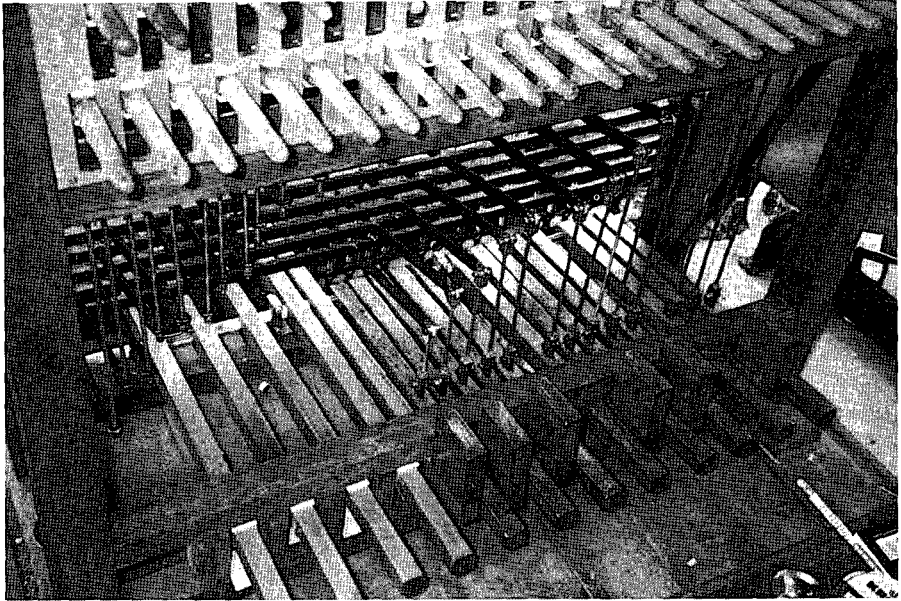
Aanpak restauratie.

In eerste instantie wordt half Maart 1998 de speelcabine onderhanden genomen door o.m. Rijk Willems, Hans Smulders en Henk Gieszen. Door de slechte afdichting van de ramen is het vocht in de isolatie getrokken en treden er vochtproblemen op. Het vocht heeft een funeste uitwerking op de onderdelen van het stokkenklavier. Dit betekent dat het grootste gedeelte van de isolatie wordt verwijderd. Ook worden er voorbereidingen getroffen voor herstel van beglazing en verlichting.

In de periode April-Juni wordt fase 1 uitgevoerd aan de hand van het plan Bodden. Daartoe wordt het stokkenklavier ter plekke gedemonteerd. Dit betekent dat alle verbindingen met de klokken worden verbroken, en het klavier van zijn plaats wordt gehaald. Er blijft een kaal klavier over. Alle onderdelen worden overgebracht naar de goed geoutilleerde werkplaats van de voorzitter Roosenbeek te Remmerden.

Binnen de randvoorwaarden van het plan Bodden wordt als extra doelstelling gestreefd het stokkenklavier zo origineel mogelijk te houden. Terwijl de heer Gideon Bodden zich bemoeide met het aanbrengen van laklagen, vilt op manuaal- en pedaaltoetsen en het geven van adviezen, richtte Gieszen zich op het technisch en logistieke gedeelte van de restauratie.

Toetsen, tuimelassen, koppelstangen en pedalen (foto H.B. Gieszen)

De bewerkingen aan de belangrijkste onderdelen zijn, in het kort, als volgt:

- het frame

Omdat het frame onvoldoende stijfheid bezit, worden in de hoekconstructie metalen schoren aangebracht. Om te zorgen voor een stabiele eenheid tussen frame en vloer wordt ervoor gekozen om de vier poten te voorzien van vilt ter vergroting van het aanrakingsoppervlak, en een goede demping. Verder wordt de vloer onder het klavier versterkt met een hardhouten balk. Het frame wordt aan de vloer en de hardhouten balk vastgezet met 16 mm dikke R.V.S. bouten.

- de tuimelassen

Deze 13 assen worden gebruikt om manueel- en pedaaltoetsen aan elkaar te koppelen. Ze zijn kromgetrokken door de optredende krachten en sterk gecorrodeerd. De assen worden recht gemaakt en gegritstraald waarna ze behandeld worden met primer en worden zwartgelakt.

-de messingzadels.

Deze twee zadels houden de 13 tuimelassen op zijn plaats maar zijn erg kromgetrokken door optredende krachten. De zadels worden met behulp van een pers recht gemaakt en ontdaan van corrosie; er worden extra gaten geboord t.b.v. de bevestiging.

- de draadregelaars en cilinders.

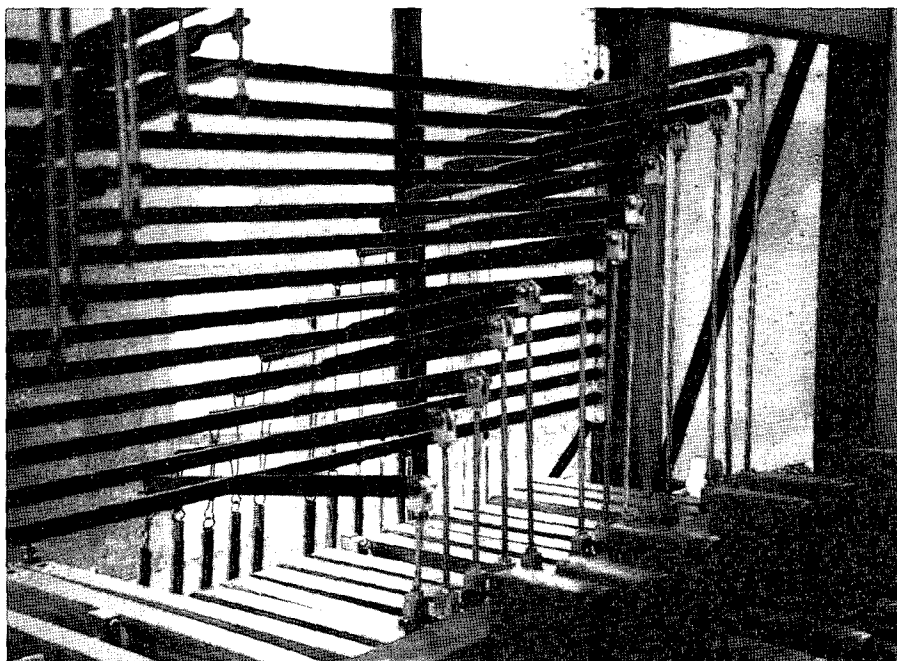
Deze worden gebruikt om toetsen en klepels te koppelen en deze te verstellen.

Er werden versleten draadeinden en versleten schroefdraad in de cilinders aange-
troffen. Daarom wordt van alle 35 draadregelaars de 1/4 duim schroefdraad
verwijderd en voorzien van aangelaste 6 mm draadeinden. Daarna worden
35 nieuwe bronzen cilinders gedraaid en voorzien van 6 mm schroefdraad.
- de messing gaffels en koppelstangen.

Deze worden gebruikt om de toetsen van manueel en pedalen aan de tuimelassen
te koppelen.

De metalen delen zijn gegritstraald, opnieuw gelakt, waar nodig vervangen en van
nieuwe draaipunten, lagers en schroefdraad voorzien. Tevens is overal vilt als
dempingsmateriaal aangebracht. Het klavier, de bank en de onderzijde van de
cabine-vloer worden verstevigd.

Het systeem van gaffels, koppelstangen, bouten en moeren bestaat uit een Engelse
maatvoering, gebaseerd op de duim. (25.4 mm). Dit systeem is verouderd terwijl
bouten en moeren moeilijk verkrijgbaar zijn. Teneinde de originaliteit zoveel
mogelijk te bewaren, zijn alleen de draadeinden en bouten vervangen door andere
met metrische maten.

Beeld van de koppeling tussen pedalen, tuimelassen, koppelstangen aan pedalen. Rechts is een bronzen
zadel ter ondersteuning van de tuimelassen zichtbaar (foto H.B. Gieszen)

De opbouw wordt uitgevoerd door Bodden, Smulders en Gieszen. Na de voorbereidende werkzaamheden wordt op dinsdagmorgen 2 Juni 1998 gestart met de opbouw van het klavier. Daartoe worden al de gerestaureerde en/of gerepareerde onderdelen weer boven in de cabine gebracht.

Na enige dagen hard werken is het klavier in een dusdanige staat dat het op vrijdagavond 5 Juni door de beiaardier Roy Kroezen kan worden bespeeld, ter ere van de herdenking van de Vrede van Munster, 350 jaar geleden gesloten.

In de dagen daarna wordt verder aandacht besteed aan het aanbrengen van enkele nieuwe onderdelen, en het afstellen van toetsen en pedalen. Op vrijdag 19 Juni vindt een laatste controle plaats en, kan na een enkele afregeling, het klavier als gerestaureerd worden beschouwd.

Klaas de Haan geeft die avond als eerste een concert op het volledig

gerestaureerde klavier dat door velen op het Koningshof wordt bijgewoond.

De beiaard functioneert perfect en klinkt als een klok. Dit concert staat in het teken van een feest bij de familie Deys die de originele gedachte heeft de giften van gasten te bestemmen tot donatie aan de Stichting Beiaard Cuneratoren.

Het rapport van deze omvangrijke klus wordt begin September 1998 aan het College van Burgemeester en Wethouders en andere betrokkenen aangeboden.

Op grond van kritieken van beiaardiers en andere deskundigen kan de conclusie worden getrokken dat de restauratie is geslaagd en dat de investering in tijd en geld niet voor niets is geweest. Maar ondanks alle verbeteringen en modificaties aan het klavier, dient aandacht te worden besteed aan de lagering van draaipunten van toetsen en pedalen. Voor een blijvend optimaal functioneren van het klavier is het van groot belang dat alle draaipunten (metaal-metaal) regelmatig worden gesmeerd.

Naar verwachting wordt begin 2000 gestart met groot onderhoud aan toren en beiaard, waarin ook de uitvoering van de fasen 2 en 3 van het plan Bodden is opgenomen. De noodzaak om snel over te gaan tot de restauratie aan toren en beiaard, wordt nogmaals onderstreept door het volgende voorval: Op 21 november 1998 vond een beiaardconcert plaats door Klaas de Haan. Tijdens spelen van het laatste stuk weigerde de links onderste pedaal en werd de Paulusklok niet aangeslagen. Onderzoek wees uit dat de ophanging van de klepelas was afgebroken. Dit probleem was veroorzaakt doordat alle bouten van de ophanging, aan de klokkenstoel, waren doorgeroest en afgebroken. Na toestemming van de gemeente is de reparatie op zaterdag 28 november onder zeer slechte weersomstandigheden uitgevoerd door Rijk Willemse en Henk Gieszen.

De Stichting Beiaard Cuneratoren (S.B.C.) realiseert momenteel iedere week 1 bespeling en op zomeravonden een serie van 6 concerten door o.a. gastbeiaardiers. Dat kost de S.B.C. ongeveer fl. 10.000 per jaar. Daarnaast voert de S.B.C. onder-

houd uit aan het stokkenklavier en houdt de toren schoon. Verder zorgt de S.B.C. voor gidsen in de zomermaanden op donderdag, vrijdag, en zaterdag bij torenbeklimmingen. Deze laatste drie activiteiten worden door vrijwilligers gedaan. U begrijpt dat onderhoud, instandhouding, concerten en bespelingen alleen mogelijk is dankzij giften, donateurs, fondsen en sponsoring. Deze bijdragen zorgen ervoor dat de klanken van de beiaard weer regelmatig en voor langere duur over de Rhenens stadskern zullen klinken.

Mocht U derhalve nog geen donateur zijn, aarzel dan niet dit wel te worden. Want, "wat is de Cuneratoren waard zonder handbespeelde Beiaard?"

Literatuur

Bodden, G.J.Th., *Plan voor herstel en reconstructie van de oorspronkelijke toestand*, Beiaard Cuneratoren Thenen, 1997.

Deys, H.P., A. J. de Jong en W.H. Strous, *1492-1992: 500 jaar Cuneratoren te Rhenen*, Historische Heuvelrugreeks 3, Rhenen 1992.

Klokken en Torenuurwerken, Monumentenzorg 1981.

Luidklokken en Beiaarden, Uitgave van Rijksdienst voor de Monumentenzorg, nr. 6.

Rapport betreffende de beiaard van de Cuneratoren te Rhenen, Nederlandse Klokkenspel Vereniging, 1995.

Timmermans, F. *Luidklokken en Beiaarden in Nederland*, Heemschutserie, 1944.

Gegevens verstrekt: door Mevr. W.M.A. Hoorn-de Vries.

Jaarverslag 1999

Werkgroep Archeologie Rhenen

A.J. van Drunen

Het binnengebeuren

Gedurende vrijwel het hele jaar kwam de werkgroep op de donderdag-morgens in de kelder van het gemeentemuseum bijeen.

De bespreking van individuele en/of gezamenlijke waarnemingen, het determineren van door derden aangeboden vondsten, het registreren en zo mogelijk restaureren van materiaal van vroegere opgravingen vormden steeds weer de hoofdmoot van de werkzaamheden.

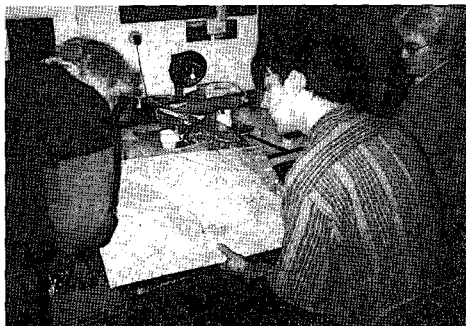
Contacten met de gemeente resulteerden in de afspraak, dat bij verleende bouwvergunningen een brief van de Werkgroep Archeologie Rhenen gevoegd zou worden met het verzoek om bij het openleggen van de bouwput onderzoek te kunnen verrichten.

Een IJzertijd Eierbecher

In januari leverden de bewoners van huize De Tangh een vrijwel compleet aardewerk voorwerp bij het museum af met het verzoek om hierover gegevens te verspreken.

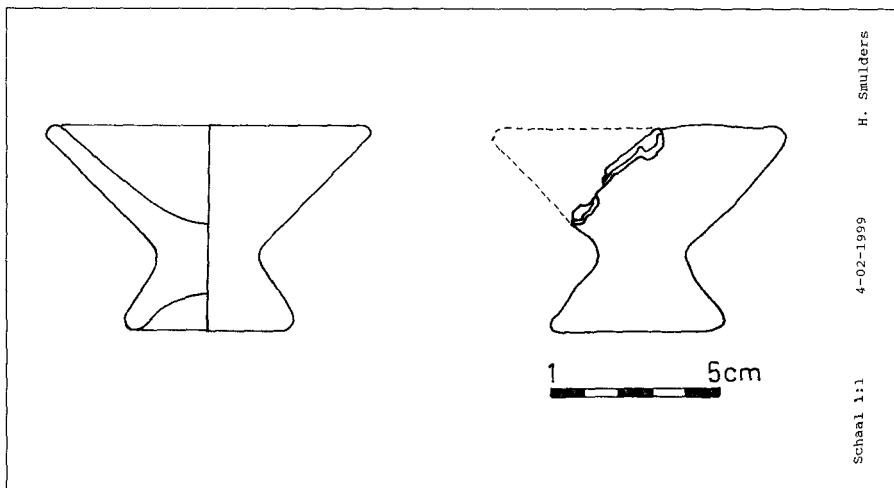
Na het nodige onderzoek konden wij vaststellen dat het hier een Eierbecher oftewel voetschaaltje uit de Vroege tot Midden IJzertijd betrof, met andere woorden dat dit voorwerp ongeveer uit de periode 750 v.C. tot 250 v.C. stamde. Een bijzonder interessante vondst, vooral daar op korte afstand in het verleden enkele begrafenisurnen gevonden zijn, zodat aangenomen mag worden dat ver voor het begin van de jaartelling hier een grafveld in gebruik was en in de nabijheid een nederzetting gelegen kan hebben.

Het voorwerp is op verzoek van de eigenaars bij hen terugbezorgd en de vondst is aan de provinciaal archeoloog doorgegeven.

Waar was die vindplaats precies?

(foto A.J. van Drunen)

Voetschaaltje of Eierbecher uit de IJzertijd (tekening H. Smulders)

Het gebruik van een voetschaaltje is onzeker. Dit soort aardewerk wordt meestal in combinatie met andere aardewerkscherven in een grafveld gevonden (foto A.J. van Drunen)

Determinatiemiddag

Op voorstel van de conservator van Het Rondeel, Michel Sijnesael, werd op zaterdag 10 april een determinatiemiddag gehouden waarop geïnteresseerden iets over hun vondsten aan de weet konden komen. Leden van de WAR, gesteund door bevriende AWN'ers uit Wageningen, trachtten het bevrijdende antwoord te vinden, wat meestal ter plekke lukte. De achterliggende bedoeling was dat de Werkgroep Archeologie een aanvulling van haar archief van bodemvondsten uit de omgeving van Rhenen zou krijgen. De opzet slaagde ten dele, daar de opkomst wat achterbleef bij de (hooggespannen) verwachtingen. Wellicht nam zelfs de verzekering dat men zijn vondsten weer mee naar huis kon nemen bij de vindsters niet alle bezorgdheid weg, vooral daar metalen voorwerpen meestal dankzij (illegaal) zoeken met de detector aan het daglicht komen.

Dag van de Utrechtse amateurarcheologie

Bovengenoemde dag werd op 9 oktober in een wel zeer bijzondere omgeving gehouden, namelijk Vleuten-De Meern, niet meer te scheiden van plan Leidse Rijn, de grootste Vinexlokatie van Nederland.

Naar het zich liet aanzien trok deze contactdag weer meer bezoekers dan voorheen. De dag werd geopend door de provinciaal archeoloog, mevrouw Karen van der Graaf. Het morgenprogramma bestond verder uit presentaties van de verschillende archeologische werkgroepen.

De middag werd gevuld met een bezoek aan het fraaie onderkomen annex museum van de plaatselijke vereniging en een excursie naar het tijdelijke onderkomen van projectarcheoloog Erik Graafstal, die een bijzonder interessant overzicht gaf van de opgravingen, o.a. van tweeënhalve kilometer Romeinse weg, alsmede een Romeins vrachtschip in een verlande bedding van de (Oude) Rijn in de nieuwbouwwijken Veldhuizen en Vleuterweide, onderdelen van plan Leidse Rijn.

Wat heb ik eigenlijk gevonden?

(foto A.J. van Drunen)

Lunchpauze tijdens het opschonen van grafheuvels (foto A.J. van Drunen)

De organisatoren kunnen terugzien op een zeer geslaagde contactdag. Moge dit hen stimuleren op de ingeslagen weg voort te gaan.

Het buitenwerk

Naar aanleiding van de berichten op de gemeentepagina in de Rhenens Betuwse Courant werden diverse bouwlokaties in de gaten gehouden, zowel in Rhenen als in Achterberg en Elst. Daarnaast werd meermalen, vanzelfsprekend na de oogst, een terreinverkenning op akkers in onze gemeente gehouden. Ook dit tijdrovende, maar bij goed weer vaak aantrekkelijke werk, leverde bij tijden onmisbare informatie op. Op uitnodiging van de archeologen die onderzoek verrichten aan het toekomstige tracé van de Betuwelijn, brachten we dit jaar tweemaal een bezoek aan lokaties in de Betuwe.

Zuidzijde Cunerakerk

In april werd door de aannemer een rioolsleuf aan de zuidzijde van de Cunerakerk gegraven. Naast veel skeletdelen, waaronder een kinderschedeltje, werd ook een fragment van een vetvanger gevonden en werden foto's van funderingsdelen, van de kerk maar ook waar-schijnlijk van de voormalige Waag, gemaakt. De skeletdelen worden in overleg met de gemeente herbegraven.

Aardewerkvondsten uit het grafveld van Elst (foto A.J. van Drunen)

De bekende amateur-archeoloog Joop Mom meldde de vondst van een Antoninianus, een Romeinse munt. De resultaten van de onderzoeken zijn als gebruikelijk aan de provinciaal archeoloog doorgegeven.

Grafheuvels

Ook dit jaar werd in de lente een inventarisatie gemaakt van noodzakelijke werkzaamheden aan de grafheuvels. De tumuli die teveel nieuw opschot vertoonden, werden in de loop van de zomer geschoond.

Een langwerpige (pseudo) grafheuvel werd na onderzoek van Edwin van Hagen van onze lijst afgevoerd.

Tabaksweg, Elst

Op 17 mei startte de bouw van een nieuwe gereformeerde kerk aan de Tabaksweg in Elst. De aannemer zelf belde de werkgroep, de start van een nieuwe en hoopvolle ontwikkeling. Immers, dankzij zijn welwillende medewerking kon aangetoond worden dat vrijwel in het centrum van Elst ook bewoning in de Bronstijd (2100 v.C. - 750 v.C.) en de daarop volgende IJzertijd (750 v.C. - 0) had plaatsgevonden. Een bronzen armband vormt het hoogtepunt in het vondstmateri-

aal. Zie hiervoor een uitgebreider beschrijving in OUD RHENEN, september 1999, No. 3.

Excursies Betuwelijn

Op 18 maart werd een bezoek gebracht aan Kerk-Avezaath, waar in het kader van de Betuwelijn een opgraving plaatsvond. Hier werd onderzoek gedaan aan een middeleeuwse nederzetting. Vooral Badorf- en Pingsdorfaardewerk wezen in de richting van de Vroege Middeleeuwen. Eén van de vrouwelijke archeologen leidde onze werkgroep rond, toonde een deel van het vondstmateriaal en wees op de bodemsporen, die overigens nog geen duidelijke structuur vertoonden.

Op 9 september ging de werkgroep naar de opgraving De Bogen in Geldermalsen/Meteren. Rondgeleid door de voorlichter, Sylvia Greijer, kreeg de ploeg een goed beeld van de Neolithische en Bronstijd bodemsporen en meer naar de oostzijde van het terrein van een nederzetting uit de IJzertijd.

Bouwput Cuneralaan

Dankzij de welwillende medewerking van de bouwer kon de WAR bij het uitgraven van de bouwput aan de Cuneralaan (voorlopig ongenummerd) aanwezig zijn.

Uitleg van een echte archeoloog (foto A.J. van Drunen)

Vanwege de helling van het terrein en een extra diep gat voor een garage werd het geen doorsnee uitgraving met vlakke bodem, maar een gevaarlijk diepe bouwput waarin het ene uitgegraven gedeelte met grond uit het andere stuk werd opgevuld. Waarnemingen waren vrijwel uitsluitend mogelijk aan het profiel. De vondsten beperkten zich tot wat pijpensteelfragmenten en moderne geglazuurde scherfjes. De aanvankelijk hoopvolle verwachtingen zijn hiermee niet uitgekomen.

Toekomstmuziek

Daar Het Rondeel over afzienbare tijd naar een ander onderkomen gaat, werd de werkgroep genoodzaakt naar een nieuwe plaats van samenkomst om te zien. Dankzij tussenkomst van het verenigingsbestuur, met name de voorzitter, de bereidheid van het plaatselijke Rode Kruis en last but not least, de medewerking van het gemeentebestuur van Rhenen, vindt de WAR met ingang van het nieuwe millennium werkruimte in het Rode Kruisgebouwtje dat tussen Het Rondeel en het oude raadhuis in ligt. Door deze ligging blijven de plezierige contacten met het gemeentemuseum gehandhaafd. Het nieuwe onderkomen biedt enkele in het oog springende voordelen. In de eerste plaats is de WAR niet langer gebonden aan de museumuren, zodat desgewenst ook 's avonds bijeengekomen kan worden. Bovendien is men niet meer genoodzaakt om rond het middaguur op te ruimen vanwege het feit dat de technisch medewerker van Het Rondeel om die tijd in de gedeelde ruimte met zijn werkzaamheden pleegt te beginnen. Kortom, de Werkgroep Archeologie Rhenen ziet het nieuwe millennium met vreugde en spanning tegemoet, mede daar ook het komende jaar weer enkele boeiende, dus archeologisch interessante projecten op de rol staan.

Jaarverslag 1999

Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen e.o.

De Historische Vereniging heeft weer een uitstekend verenigingsjaar achter de rug. Door een explosieve groei van het aantal leden en de goed bezochte lezingen zette de stijgende trend zich door die reeds een aantal jaren zichtbaar was.

Tijdens de algemene jaarvergadering op 25 maart zijn de heren Dekhuijzen en de Jong bij acclamatie herkozen.

Mevrouw Delfin stelde zich niet meer beschikbaar voor een volgende bestuursperiode; zij was van mening dat haar taak die zij vanaf de heroprichting van de vereniging in 1981 met veel energie had vervuld. - de coördinatie van archeologische werkzaamheden -, nu maar eens definitief door anderen moest worden overgenomen. De voorzitter bedankte haar voor het waardevolle werk en de vele adviezen van de afgelopen bijna twintig jaren. Een vertegenwoordiger van de archeologisch geïnteresseerden binnen onze vereniging, in de persoon van de heer A.J. van Drunen, heeft al zitting in het bestuur. Voor de lege plaats die mevrouw Delfin achterlaat wordt daarom gezocht naar een kandidaat met andere interesses; haar bestuursplaats wordt daarom voorlopig niet vervuld.

In de Hof van Rhenen zijn zes lezingen georganiseerd:

- 27-01-1999: Dhr. drs. R. Kok over: " De opgraving van een 12e eeuwse boerderij in de buurt van Gouda"
- 25-02-1999: Dhr. H. Berendsen uit Wijk bij Duurstede over: " Het landschap van het rivierengebied in midden Nederland".
- 25-03-1999: Dhr. J. Meijer uit Rhenen over " De aanleg van het Koningin Elizabeth plantsoen in Rhenen".
- 21-09-1999: Dhr. K. van Ingen uit Opeusden over: "Kastelen in de Betuwe en Rhenen".
- 21-10-1999: Een historisch café met een variabel programma met als intentie: "Een plaatje met een praatje" met de navolgende lezingen:
Dhr. ing. H. Gieszen uit Rhenen over: "Restauratie van het Stokkenklavier in de Cuneratoren".
Dhr. dr. H. P. Deys uit Rhenen over: "Verdwenen en verbouwde panden in Rhenen".
- 23-11-1999: Dhr. T. van Rooyen uit Utrecht over: "Archeologische vondsten uit ondermeer Rhenen en omgeving".

Opnieuw verschenen er drie nummers van Oud Rhenen.

Dankzij een financiële gift van een lid, de heer Snoek uit Zaandijk kon een schilderij van Wilhelm Tramp met als onderwerp de Grebbeberg worden aangeschaft.

De vereniging is traditiegetrouw weer actief geweest op de Oranjemarkt te Rhenen.

De heren H. Dekhuijzen en H. Gieszen zijn namens het bestuur actief in de Stichting Beiaard Cuneratoren.

Op 2-10-99 is er een excursie georganiseerd naar Amersfoort.

Op 21-10-1999 is door de gemeente toestemming verleend om het medegebruik van het Rode Kruis gebouw toe te staan. Dit betekent ruimte voor het verenigingsarchief, vergaderruimte en ruimte voor de activiteiten van de Werkgroep Archeologie Rhenen.

Het was een interessant en actief jaar voor de vereniging.

Rhenen, 31 december 1999,

ing. H. B. Gieszen, secretaris.

Jaarverslag 1999

Stichting 'Vrienden van het Streekmuseum Het Rondeel'

Sinds 1994 is de benaming 'Streekmuseum' niet meer van kracht, echter een naamswijziging van de stichting is in 1999 niet doorgevoerd, gezien de er mee samenhangende kosten. De stichtingsgelden besteden we immers liever aan aanschaffingen voor het Rhenense museum 'Het Rondeel'.

Bijzonder verguld in dit verband waren we met een financiële gift van ons verenigingslid W.C. Snoek te Zaandijk ad f 3000. Hiervan werd f 1500 besteed aan de aanschaf van een schilderij van Wilhelm Tramp uit 1913 (zie Oud Rhenen, Septembernummer 1999), terwijl de resterende f 1500 gereserveerd worden voor toekomstige aanschaffingen. Het schilderij is direkt betaald door de penningmeester van onze vereniging, waar de gift binnenkwam.

Voorts vermeldenswaard voor 1999 is de aankoop van een fraaie ets van H.E. Roodenburg, voorstellende een gezicht op Rhenen vanaf de overkant van de Rijn. Het museum had deze ets nog niet. In verband met lichte restauraties van de ets, kon deze nog niet getoond worden tijdens de recente Roodenburg tentoonstelling. De ets staat afgebeeld in Achter Berg en Rijn (afb. 721).

Bij onderstaande balans dient men te weten dat er nog donaties over 1999 zijn gekregen, maar die door de einde jaarsdrukke waarschijnlijk na de jaarafsluiting werden ontvangen (worden dus opgenomen in de jaarrekening 2000).

Financieel Jaarverslag 1999

Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen e.o.

<u>Inkomsten</u>	<u>fl.</u>	<u>Uitgaven</u>	<u>fl.</u>
Contr. 1999	10.170,00	Oud Rhenen 3x	7.452,55
Contr. 2000	120,00	Lezingen/Zaalhuur 6x	1.250,00
Losse verkoop	484,50	Secretariaat	752,95
Introducés lezingen	17,50	Kamer v K	82,90
Renten	138,24	Abonnementen	160,07
Verkoop Jubel.boek	1.875,00	Arch. Kroniek	350,00
Subsidie Gem. Rhenen	1.000,00	Kosten WAR	849,55
Giften/Anjerfonds	343,00	Kosten bank	36,85
		Div.kosten	165,00
	<hr/>		<hr/>
	14.148,24		11.099,87
Saldi 01-01-1999	2.767,04	Saldi 31-12-1999	5.815,41
	<hr/>		<hr/>
	16.915,28		16.915,28
	<hr/> <hr/>		<hr/> <hr/>

Rhenen, 3 januari 2000

Willem H. Strous, penningmeester

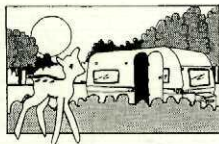
Financieel Jaarverslag 1999

Stichting 'Vrienden van het Streekmuseum Het Rondeel'

<u>Inkomsten</u>	<u>fl.</u>	<u>Uitgaven</u>	<u>fl.</u>
Jaarlijkse bijdragen, donaties	1530,00	Kamer van Koophandel	82,90
Creditrente	1,29	Aanschaf ets van	
		H.E. Roodenburg	325,00
	<hr/>		<hr/>
	1531,29		407,90
saldo per 01.01.1999	687,89	saldo per 31.12.1999	1811,28
	<hr/>		<hr/>
	2219,18		2219,18
	<hr/> <hr/>		<hr/> <hr/>

A.J. de Jong, penningmeester.

OUD RHENEN

Recreatiecentrum
De Thijmse Berg
Rhemen

NEGENTIENDE JAARGANG MEI 2000 NO. 2

Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen en Omstreken

Voorzitter : Dr. H.P. Deys, Rhenen, tel. 0317-612812
Secretaris : Ing. H.B. Gieszen, Bruine Engseweg 40,
3911 CL Rhenen, tel. 0317-616076
Penningmeester : W.H. Strous, Rhenen, tel. 0317-614067,
Rabo-Rhenen 3970.24.037, Postbank 1211163
Leden : H.E. Dekhuijzen, Rhenen, tel. 0317-612653
A.J. van Drunen, Rhenen, tel. 0317-617038
Dr A.J. de Jong, Voorthuizen, tel. 0342-471039
L. Bultje- van Dillen, tel. 0317-614058

Redactiecommissie Oud Rhenen:

Dr. A.J. de Jong, Voorthuizen, tel. 0342-471039
W.H. Strous, Rhenen, tel. 0317-614067

Inleveren kopij: Bruine Engseweg 25, 3911 CJ Rhenen

ISSN-1384-3338

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen dan na schriftelijke, voorafgaande toestemming van de redactie.

Omslagfoto: Naar een schilderij van J.M. Schaffer

Druk: Drukkerij Cunera b.v., Rhenen

O U D R H E N E N

Tijdschrift voor de Historie van Rhenen

uitgegeven door de

Historische Vereniging

Oudheidkamer Rhenen en Omstreken

negentiende jaargang

mei 2000

no. 2

Het pension 'Berg en Dal' van Hendriks.

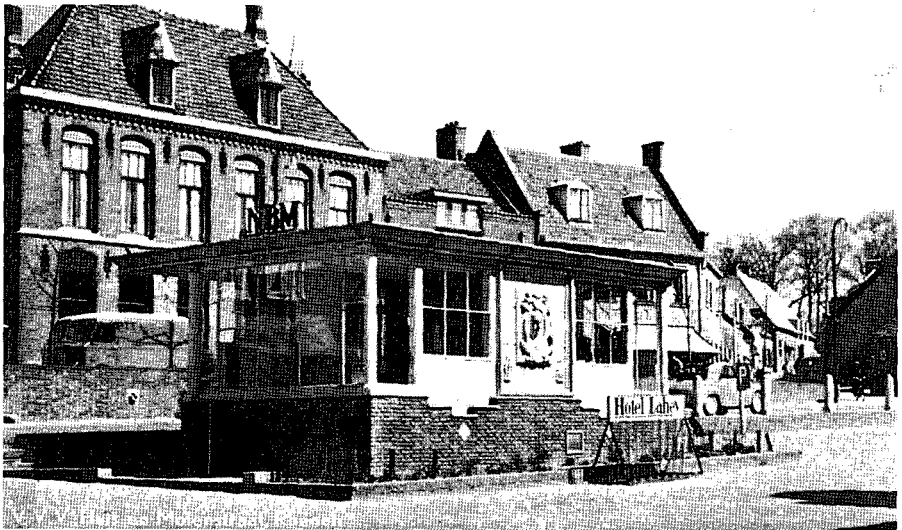
'Huize Berg en Dal' van W. Spijk, 1964.

De camping de Thijmse Berg Zestig jaar kamperen in Rhenen

H.P. Deys

De geschiedenis van het officiële kamperen in Rhenen gaat terug naar november 1939. De gemeente beschikte toen naar eigen zeggen over een zeer gunstig gelegen terrein, namelijk 'de zandkuil tegenover de wed. Hootsen en den Nieuwen Veenendaalschen weg, op enkele meters afstand van de jeugdherberg'.

De gemeente streefde naar een erkenning door de A.N.W.B. als Bondskampeerplaats. Het terrein voldeed aan de gestelde eisen, het vereiste kampregister zou kunnen worden bijgehouden in de jeugdherberg, welke toen echter, in verband met de mobilisatie, door militairen in gebruik was genomen. De bestaande kampeergelegenheid in de Leemkuil zou dan komen te vervallen. Het antwoord op de aanvraag tot erkenning kwam in juni 1940. De directeur van de A.N.W.B. schreef persoonlijk terug, ten eerste om namens het dagelijks bestuur van de Bond de innige deelneming te betuigen met het zware lot, dat de gemeente, nota bene zijn geboorteplaats, had getroffen. Deze directeur, W.A.M. Westeroüen van Meeteren, is later nog herdacht met een borstbeeld, dat in het voormalige tramhuisje annex V.V.V.-gebouwtje aan de Frederik van de Paltshof werd ingemet-

Het V.V.V.-gebouwtje anno 1960.

De Frederik van de Pultshof, anno 1950. Rechts het V.V.V.-gebouwtje.

seld. Het is thans aangebracht in de nieuwe kiosk midden op dit plein. Voorts vroeg de A.N.W.B. zich af, of de aanvraag voor de erkenning van het gemeentelijk kampeertrein als Bondskampeertrein nog van kracht was. De bond was bereid, in dit geval, een aantal tekortkomingen door de vingers te willen zien. De gemeente verklaarde daarop, hier zeker nog prijs op te stellen. Weliswaar was het terrein gedeeltelijk als schietbaan bij de militairen in gebruik geweest, maar er waren veranderingen aangebracht, de chef-veldwachter zou het kampregister bijhouden en hij zou alleen vergunning tot kamperen verlenen aan bezitters van een NKC-kaart van de 'Nederlandsche Kampeer Centrale'. Hierop werd de officiële erkenning in augustus 1940 verleend. Er is hier overigens weinig gebruik gemaakt, gezien de oorlogsomstandigheden. Reeds in maart 1940 werd door de commandant van het IIe Legercorps overwogen, in aansluiting op een door hem in november 1939 uitgevaardigde 'Algemeene Verordening', voor zijn gezagsgebied (Driebergen, Doorn, Cothen, Nederlangbroek, Werkhoven, Maarn, Leersum, Amerongen, Rhenen, Veenendaal, Renswoude, Woudenberg, Scherpenzeel, Ede en Wageningen) een kampeerverbod in te stellen. De burgemeester van Rhenen deelde hem mede, dat het enige gemeentelijke kampeertrein door de aanwezigheid van verdedigingswerken onbruikbaar was geworden. Wel lag het in de bedoeling een kampeertrein in te richten bij de zogenaamde Jeugdherberg aan de Nieuwe Veenendaalseweg, doch dit plan zou eerst nader moeten worden uitgewerkt 'zodra de zandafgraving bij de stadssparren zou zijn beëindigd'.

Duitse bezetting en Arbeidsdienst

Door de Duitsers werd kamperen hartelijk aanbevolen. Zo was er eind 1942 op ambtelijk niveau in de gemeente Rheden weer opnieuw sprake van de aanleg van een Bondskampeerplaats in het bestaande zandgat aan de Nieuwe Veenendaalseweg. Hierover was overleg geweest met Ir. C. Pouderoyen, het hoofd van de Wederopbouw te Rheden. De A.N.W.B. werd ingeschakeld en de Nederlandse Heide Mij was bereid het plan als werkverruimingsproject (via de 'Nederlandsche Arbeidsdienst', de N.A.D.) in behandeling te nemen. "Op deze kampeerplaats moet dan na den oorlog een rustiek gebouwtje van rondhout en gedekt met riet worden opgetrokken, bevattende een ruimte, tevens winkel voor het toezichthoudend personeel, een bergplaats, alsmede waschgelegenheden en toilets voor dames en heeren....", aldus het advies van de gemeente-architect N. Souwerbren. Ook was aan watervoorziening gedacht, want er stond in dit zandgat een noodwoning (bewoond door een familie Hovestad), die reeds op de waterleiding was aangesloten.

De plannen behelsden een kampeerterrein van 1,50 ha grootte, de kosten werden geraamd op f 6500,- aan lonen en f 1909,30 aan andere kosten (beplanting e.d.). In het kader van de werkverruiming kreeg de gemeente hiervoor een subsidie van 70% van de lonen. Naar schatting waren voor de aanleg 100 arbeidsmannen per week nodig, tegen een basisuurloon van f 0,30.

In de loop van 1943 werd met de werkzaamheden een aanvang gemaakt. De Arbeidsdienst leverde de mankracht, de Heide Mij de beplanting. De gemeente beschikte over smalspoormaterieel, dat hierbij werd ingezet. Dit materieel was vermoedelijk afkomstig van de werkzaamheden, verbonden aan het puinruimen van de in mei 1940 volledig

Poster met oproep tot aanmelding bij de Arbeidsdienst. Januari 1941.

verwoeste Rhenense binnenstad. De 'Nederlandsche Arbeidsdienst' werd opgericht in december 1940 en moet gezien worden als een voortzetting van de Opbouwdienst, een para-militaire instantie die in opdracht van de Duitsers de Nederlandse oorlogsstellingen etc. moest opruimen. Deze dienst werd in april 1941 opgeheven.

Aanvankelijk was er sprake van het oproepen van vrijwilligers van 18-23 jaar, die zich verbonden voor een werkperiode van 5 maand. Er werd druk geworven, onder andere met posters, waarop een denkbeeldige held, 'Koenraad van den Arbeidsdienst' het enthousiasme zou moeten opwekken. De gemeente Rhenen heeft in oktober 1942 9 exemplaren van een dergelijke poster opgehangen, waarvan één in de wachtkamer van het Gemeentehuis. Omdat de opkomst van deze vrijwilligers zwaar tegen viel, werd sinds mei 1942 een Arbeidsplicht ingesteld, reden waarom veel jongeren moesten onderduiken.

De Arbeidsdienst beschikte in Rhenen over twee kampen.

Aanvankelijk was hier eerst een kamp te Elst, gevestigd in een gedurende de mobilisatie in het najaar van 1939 gesticht Nederlands militair kampement. Vlak na de capitulatie van mei 1940 werd het in gebruik genomen door de Opbouwdienst. Daarna is dit kamp in gebruik geweest als onderkomen voor de 'Nederlandsche Arbeidsdienst' Drie jaar na de Bevrijding, in mei 1948, werd hier de jeugdherberg 'Eikelkamp' in ondergebracht.

In mei 1942 werd overleg met de gemeente gevoerd over de bouw van een tweede arbeidskamp en wel op de noordoostelijke hoek van de Nieuwe Veenendaalseweg en de Bergweg. Dit kamp werd in augustus 1943 door de N.A.D. betrokken. Op het terrein stonden zo'n 15 grote en kleine barakken, waaronder een bureel-

'Koenraad van den Arbeidsdienst' roept op deze poster op tot aanmelding als werkwillige. 1942. De poster meet 110x76 cm. Augustus 1942.

barak, cantinebarak, gereedschapsbarak, gymnastiekbarak, kaderbarak, keukenbarak en enkele verblijfsbarakken. Er was ook een appèlplaats.

Vanwege het Parket van de Procureur-Generaal van het Gerechtshof te Amsterdam kwamen in januari 1942 nieuwe maatregelen die de toestanden in kampeercentra moesten verbeteren. Het Opvoedingsgilde had geconstateerd, dat er in de kampeercentra in Nederland vreemde toestanden heersten. Behalve plaatsen van *onzedelijkheid*, zouden dat ook *centra van gehits* tegen de nieuwe orde zijn. In Rhenen bleek hiervan echter geen sprake te zijn. In het kader van het vreemdelingenverkeer werden begin 1943 door de Ned. Jeugdherberg Centrale onderhandelingen met Rhenen aangeknoopt betreffende de oprichting van een jeugdherberg te Rhenen. In juni 1943 werd door de Duitsers een kampeerverbod uitgevaardigd. Op bevel van het Departement van Justitie mocht alleen nog maar dagen nachtverblijf aan trekkers worden aangeboden door officieel goedgekeurde jeugdverblijven voor trekkers. In opdracht van de Duitse overheid werd een plaatselijke verordening op het verstrekken van nachtverblijf aan jeugdige personen vastgesteld. Het verblijf in zogenaamde kampeerboerderijen, wilde jeugdherbergen en kamphuizen, waar vaak zonder enige controle op dikwijls uiterst primitieve wijze logies werd verstrekt, gaf herhaaldelijk aanleiding tot gegronde klachten over rumoer, wanordelijkheid of onzedelijkheid. Alleen in door de A.N.W.B. of Nederlandsche Jeugdherberg Centrale erkende inrichtingen konden kampeerders worden toegelaten, die in het bezit waren van een kampeerkaart. Voor Rhenen had dit betrekking op een erkende kampeerboerderij aan de Geertesteeg. Gedurende de oorlogsjaren was het overnachten in tenten en boten verboden. Op 6 januari 1944 werd een verordening van kracht, die het nachtelijk verblijf van jeugdigen in de open lucht verbood. Op 11 juli werd bepaald dat het verboden was tegen betaling nachtverblijf te verstrekken aan minderjarigen, anders dan in inrichtingen welke door de burgemeester waren goedgekeurd.

In januari 1944 berichtte de Arbeidsdienst aan de gemeente, dat 'de werkzaamheden aan het sportveld voorlopig niet meer konden worden voortgezet en dat men de werkzaamheden aan het kampeerterein als beëindigd beschouwde'. De Heide Mij had problemen met de beplanting van het terrein. Eerst diende hier lupine te worden ingezaaid, maar de benodigde lupine bleek slecht leverbaar, en hetgeen er daadwerkelijk was geleverd werd bij nader inzien ingezaaid in de Rhenense Meent, waar het meer rendement op zou leveren. De Heide Mij adviseerde, de beplanting nog een jaar uit te stellen, en de aanleg van de paden in de zomer uit te voeren. In november 1945 kwam er van het 'Bureau Afwikkeling Nederlandsche Arbeidsdienst' een navordering van f 135,= aan openstaande kosten, waarvan door de gemeente er f 36,= erkend werden.

Na de oorlog werden alle officiële Bondskampeererkenningen door de A.N.W.B. ingetrokken, zo ook die van Rhenen. Het in bruikleen gegeven Bondsschild werd teruggevraagd, maar dit bleek tijdens de evacuatie van 1944-1945 verloren gegaan te zijn.

Overheid

De A.N.W.B. heeft in de oorlogsjaren het initiatief genomen, het door de Duitsers verboden kamperen in een andere vorm mogelijk te maken. Nood nachtverblijven kregen de naam van 'kampeerboerderijen', die onder hun toezicht stonden en zij voldeden aan de (toenmalige) eisen welke men uit het oogpunt van volksgezondheid en zedelijkheid kon stellen. Door verschillende oorzaken, onder andere het stellen van de N.J.H.C. (de Nederlandsche Jeugd-Herberg-Centrale) onder nationaal socialistisch beheer, wensten vele leden van die Centrale geen gebruik meer te maken van de jeugdherbergen. Omdat ook nagenoeg alle jeugdorganisaties verboden waren, heeft het toerisme met gebruikmaking van kampeerboerderijen en dergelijke een grote vlucht genomen. Dit liep wel eens uit de hand, doordat allerlei particulieren schuren als kampeerboerderij gingen verhuren, waarbij deze vaak in geen enkel opzicht voldeden aan de minimum eisen. Ongewenste toestanden konden dan ook niet uitblijven.

Omdat na de Bevrijding de animo voor het buitenleven en het kamperen snel toenam, vreesde de overheid het voortbestaan van ongewenste situaties. Hoewel de beperkende bepalingen ten aanzien van het verblijf 's nachts in de openlucht waren opgeheven, beschikten velen nog niet over een tent of boot. Bovendien waren vele jeugdherbergen in de oorlog beschadigd en de hotel- en pensionprijzen waren inmiddels flink gestegen, zodat maatregelen tegen het voortbestaan van ondeugdelijke kampeerinrichtingen dienden te worden genomen. De Overheid heeft daarom in juni 1946 een stichting 'Veilig Tehuis' in het leven geroepen, waaraan werd deelgenomen door de Ministeries van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, Binnenlandse Zaken en Sociale Zaken en Onderwijs, de Nederlandse Jeugd-Gemeenschap, de A.N.W.B., de Bedrijfshoreca en de Nederlandse Toeristen Kampeer-Club. Deze stichting stelde zich ten doel alle terreinen en huizen waar nachtverblijf, anders dan in hotels, logementen en pensions, verstrekt werd, aan een onderzoek te onderwerpen. Wanneer een instelling de goedkeuring van de stichting kon wegdragen, was deze bevoegd bij de ingang van het bedrijf een bord 'Veilig Tehuis' te plaatsen. De toegang werd echter voorbehouden aan houders van een geldige kampeerkaart, welke werd afgegeven door de Nederlandse Kampeer Centrale, mits door de politie van de woonplaats van de aanvragers daaraan goedkeuring werd gehecht. Bij de aanvraag van een kampeerpaspoort moest men bovendien eerst nog een kampeerproef afleggen.

In dit kader werd het noodzakelijk, dat de burgemeesters van een gemeente kampeervergunningen konden verstrekken. Daartoe was het nodig, dat in een gemeente voorschriften werden opgesteld en dat kamperen in de gemeente slechts zou worden toegestaan op daartoe door de gemeente aangewezen terreinen, en in door 'Veilig Tehuis' erkende inrichtingen. Later werd besloten dat de werkzaamheden van deze stichting niet slechts de belangen van jeugdige kampeerdere zouden behartigen, maar dat deze geleidelijk aan zouden worden uitgebreid tot een algemeen toeristisch belang. Dit gaf aanleiding tot het oprichten van de Nederlandse Kampeerraad.

Tegen het eind van 1946 kregen de burgemeesters van de gemeenten in de provincie Utrecht een (vertrouwelijke) circulaire, waarin de wenselijkheid werd uitgesproken, 'om bij het geven van advies door den burgemeester aan de stichting "Veilig Tehuis" ten behoeve van de afgifte van kampeerkaarten en kampeerpaspoorten een bepaalde uniforme gedragslijn te volgen". De Minister van Binnenlandse Zaken had daartoe enkele richtlijnen vastgesteld, waarmee de burgemeesters bij hun adviezen rekening dienden te houden. Deze kwamen in het kort op het volgende neer. Wanneer de gegevens op de adviesaanvraag niet overeenstemden met die van het bevolkingsregister, diende negatief geadviseerd te worden. Hierbij 'ware bij gezinskaarten er aandacht aan te schenken, of de aanvrager wettig gehuwd is'. Voorst 'ware' afwijzend te adviseren, wanneer de aanvrager bekend stond als homosexueel, wegens enig zedenmisdrijf of overtrekking tegen de zeden veroordeeld was geweest, of wanneer er ooit een proces-verbaal was opgemaakt wegens enig zedenmisdrijf. Dit gold trouwens ook voor elke andere veroordeling, wegens misdrijf of wanneer de aanvrager ongunstig bekend stond in politiek opzicht. Van een politiek extremistische richting diende steeds mededeling gedaan te worden, ook in geval van een gunstig advies, zoals bij vrijgelaten politieke gevangenen. Aanvragen voor leiders van gezelschappen tenslotte mochten slechts dan een gunstig advies meekrijgen, wanneer een bewijs van goed zedelijk gedrag vanaf het tiende levensjaar zou kunnen worden verstrekt, en deze aanvragers overigens ook goed bekend stonden.

Het reguleren van het kamperen bleef in de belangstelling. In mei 1947 werd een nieuwe wettelijke regeling ten aanzien van het kamperen van kracht. De A.N.W.B. verzond in november 1947 een circulaire aan alle burgemeesters waarin de aandacht werd gevestigd op de toenemende populariteit van deze vorm van toerisme in de jongste toeristengeneratie. Er bleek echter, volgens de circulaire, van enige uniformiteit inzake plaatselijke kampeerverordeningen, zo die er al waren, weinig sprake. Het bleef wenselijk, dat het kamperen behoorlijk geregeld werd, 'opdat verkeerde elementen hun invloed ten kwade niet kunnen uitoefenen'. Omdat er

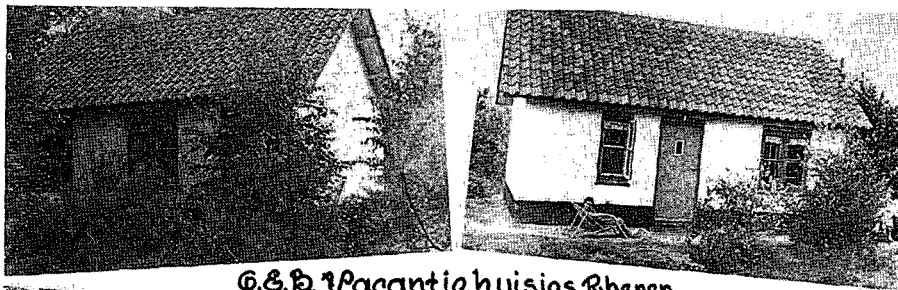
landelijk gezien geen enkele instantie bestond, die een overzicht had van alle bepalingen, werf het verzoek uitgesproken, een vragenlijst te willen invullen. Uit het bewaard gebleven kopie-exemplaar blijkt, dat Rhenen toen nog geen kampeerverordening had, maar wel dat deze in voorbereiding was. Er bestond geen kampeerverbod, maar het 'gemeentelijk kampeerterein Roodland' was voor kampeerders aangewezen. Hiervoor was een vergunning vereist, die bij de burgemeester moest worden aangevraagd. Deze aanvraag kon persoonlijk na aankomst ter plaatse worden aangevraagd en kostte f 0,50. Het overleggen van een kampkaart van de Nederlandse Kampeerkarten Centrale was daarbij verplicht gesteld, maar voor buitenlandse kampeerders bestond nog geen regeling. Op de vraag of er in de gemeente beperkende bepalingen ten aanzien van kampeerwagens (caravans), tenthuisjes, kampeerschuren, kampeerboerderijen, kamphuizen of bungalows bestonden gaf de gemeente tot antwoord, dat dergelijke zaken nog niet waren geregeld omdat er nog geen kampeerverordening was vastgesteld. Als slotopmerking werd medegedeeld, dat het in de bedoeling lag het kampeerterein 'Roodland' in 1948 in gebruik te geven aan de Stichting 'Kampvreugd' van de Nederlandse Jeugdgemeenschap (N.J.G.) te Amsterdam, waarover reeds in 1947 besprekingen gaande waren. Het bleek evenwel dat de N.J.G. ook voor 1948 nog geen mogelijkheden tot exploitatie zag. Daarom werd getracht via de afdeling Opsporing een huurder te vinden.

Inmiddels had ook de Provincie niet stil gezeten, want naar aanleiding van een aanschrijven van de Minister van Binnenlandse Zaken werd aanbevolen, aan 'goedgekeurde' bedrijven certificaten uit te reiken, en deze het recht te geven, bij de ingang van het bedrijf een bordje met het opschrift 'Veilig Tehuis' aan te brengen, waarmee aangegeven werd, dat deze bedrijven naar het oordeel van de stichting 'Veilig Tehuis' geschikt werden beschouwd voor het verlenen van nachtolgies aan jeugdige personen. Wanneer men voldeed aan de uit algemeen toeristisch oogpunt gestelde eisen, die door de Nederlandse Kampeerraad waren gesteld, kon men het bordje NKR voeren. Voor beide bordjes was wel de toestemming van de Nederlandse Kampeerraad vereist. Alle bedrijven, die in het bezit waren van een gemeentelijke exploitatie-vergunning dienden een bordje met de vermelding 'Nachtverblijf met gemeentelijke vergunning' aan de ingang van het bedrijf te plaatsen.

Enquêtes

In het Rhenense gemeente-archief wordt naar aanleiding van het verzoek van de A.N.W.B. om informatie een schriftelijke opgave bewaard van de bestaande kampeergelegenheden in Rhenen per eind 1947. Het zijn de volgende faciliteiten:

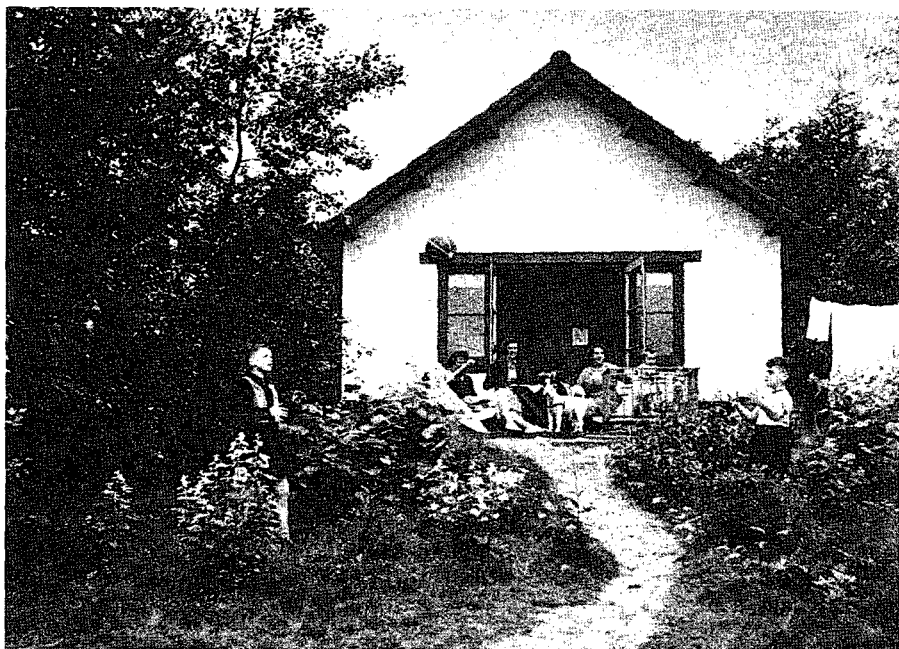
Kampeerterein 'Roodland', gelegen aan de Nieuwe Veenendaalseweg (227) tegenover de jeugdherberg. Eigenaar was de gemeente Rhenen,

G.E.B. Vacantiehuisjes Rhenen.

De G.E.B.-vacantiehuisjes Libertas, Amicitia, Ceres en Aurora, ca. 1955.

Een van de acht G.E.B.-huisjes met de familie Van Veen, 1954.

een beheerder was nog niet aangewezen.

Kampeerberderij, gelegen aan de Middenweg 7 te Achterberg.

Eigenaar/beheerder was H. Griffioen.

Kampeerberderij, gelegen aan de Geertesteeg 10. Eigenaar/beheerder was R. v.d. Scheur.

Kampeerberderij, gelegen aan de Nude 38. Eigenaar/beheerder was W. van Laar.

Kampeercentrum 'Oranje-Garde', gevestigd in een perceel van de wed.

Waghto, Cuneraweg 385. Beheerder was 'Oranje-Garde' te Utrecht.

Dit centrum was slechts toegankelijk voor eigen leden.

Ten einde de documentatie van allerlei diverse kampeer- en logeergelegenheden in het land aan te vullen en op 'de hoogte van de tijd' te brengen, werd op verzoek van het Ministerie van Binnenlandse Zaken in maart 1951 door de gemeente Rhenen een enquête-formulier van de Nederlandse Kampeerraad ingevuld. Er was toen nog steeds geen kampeerverordening gereed, maar er bestond wel een verordening inzake het verstrekken van nachtverblijf aan jeugdige personen. Een vergunning om een kampeerbedrijf te exploiteren was wel vereist, maar men won hier eigenlijk geen advies bij in van de Nederlandse Kampeerraad. De gemeente was wel bereid dit in het vervolg te doen. Bij het vrij kamperen werd geen vergunning vereist, wel bij verblijf op de kampeerplaats. Pas in 1957 werd voor Rhenen voor het eerst een kampeerverordening vastgesteld. Deze is daarna nog enkele keren gewijzigd.

Een speciale regeling was getroffen ten behoeve van de kampeershuisjes van de Leidse Duinwaterleiding Mij, die van de P.U.E.M. (Prov. Utrechtse Energie Mij) en die van het Gemeentelijk Rotterdamse Energiebedrijf G.E.B. In 1951 verschenen de eerste 5 huisjes van de stichting 'Het Rhenens vakantieoord en rustoord G.E.B.-Rotterdam' en weldra zouden het er 8 worden. Het voormalige Arbeidskamp was in de laatste oorlogsmaanden door de geallieerden gebombardeerd. De funderingen waren nog heel goed bruikbaar om er vacantiehuisjes op te zetten, hetgeen voor een aantal ervan ook geschiedde.

De opvolger van het G.E.B. bezit heden nog steeds een aantal huisjes op de noord-oostelijke hoek van de Bergweg en de Nieuwe Veenendaalseweg. Het is thans het bungalowpark 'Boszoom' van de stichting Vakantieoord ENECO/E.Z.H. De toezichthoudende instantie was indertijd de politie. De geregistreerde kampeerbedrijven waren in 1951:

Kampeerberderijen:

W. van Laar, Nude 38, post Wageningen, voor meisjes en jongens.

R. v.d. Scheur, Geertesteeg 10, voor jongens.

Beide boerderijen zijn goedgekeurd door de Stg. 'Veilig Tehuis'.

H. Griffioen, Middenweg 7, post Veenendaal.
H. de Wit, Cuneraweg 352 (alleen voor jongens).
G. van Wijk, Reumersweg 7.

Kampeervlaatsen:

Roodland, gemeenterrein aan de Nieuwe Veenendaalseweg.
Kamphuis aanwezig; verhuur van tenten; warme maaltijden verkrijgbaar.
Kampkaart der A.N.W.B. vereist.
Jeugdherberg 'De Eikelkamp', Provinciale weg-Veenendaal. Alleen toegankelijk voor leden van de Nederlandse Jeugd Herberg centrale.

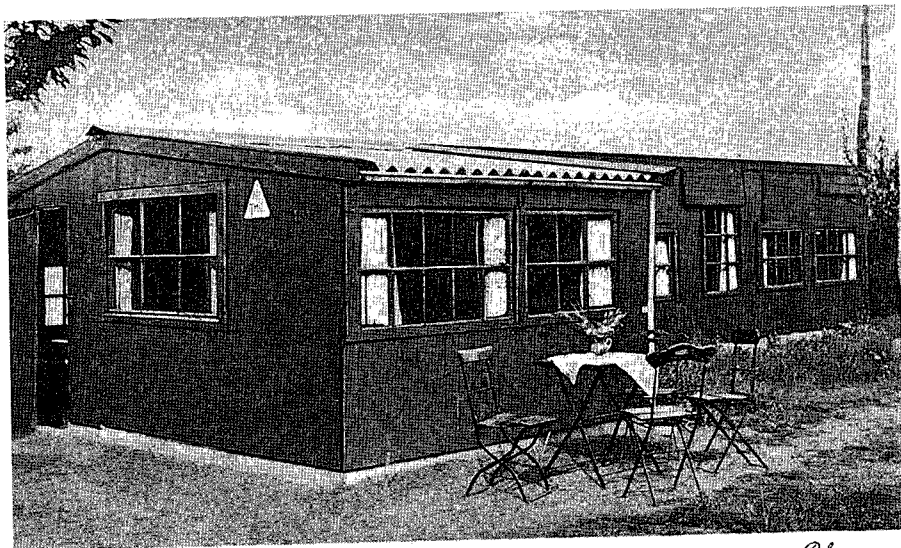
Op een vraag uit de enquête van 1951 naar het jaarlijks aantal overnachtingen gaf de gemeente op voor Roodland 1833. Voor de overige bedrijven was dit niet bekend. Vraag 11 luidde: 'Acht U in het algemeen uitbreiding van toeristisch bezoek aan Uw gemeente wenselijk?', het antwoord luidde: 'Ja. Schitterend natuurschoon nog te weinig bekend'.

In 1953 werd een soortgelijke vragenlijst verzonden aan de Inspecteur van Volksgezondheid, waarin sprake is van inmiddels de weduwe J. van Wijk-van Manen, de wed. W.F. Waghto aan de Cuneraweg 385. In Elst werd de nieuwe Jeugdherberg 'Eikelkamp', met als 'vader' J.M. Holierook vermeld. Deze jeugdherberg, geopend in 1948, was gevestigd in het voormalige kamp van de Arbeidsdienst te Elst. Als jeugdherberg is het, met 600 bedden, geruime tijd de grootste in Europa geweest. De naam van deze jeugdherberg luidt tegenwoordig NJHC-herberg "Elst".

De oudste jeugdherberg in de gemeente, 'Berg en Dal', heeft vermoedelijk sinds de oorlog niet meer gefunctioneerd. Deze jeugdherberg, een officiële NJHC jeugdherberg uit ca. 1933, werd beheerd door Adrianus Hendrikus Hendriks, wachtmeester b.d. Veldartillerie. De jeugdherberg was gevestigd in een houten gebouw op het terrein van zijn pension, thee- en speeltuin 'Berg en Dal' (bouwjaar 1926) aan de Nieuwe Veenendaalseweg (tegenwoordig no 234), vrijwel tegenover de Oude Veensegrindweg. Hoewel reeds langere tijd niet meer als zodanig in gebruik, heette het stenen pand in de volksmond nog steeds 'de Jeugdherberg'. Hier heeft in de 50-er en 60-er jaren Mevrouw Spijk nog enkele zomerhuisjes verhuurd. Thans staat hier een villa met rieten dak.

Roodland

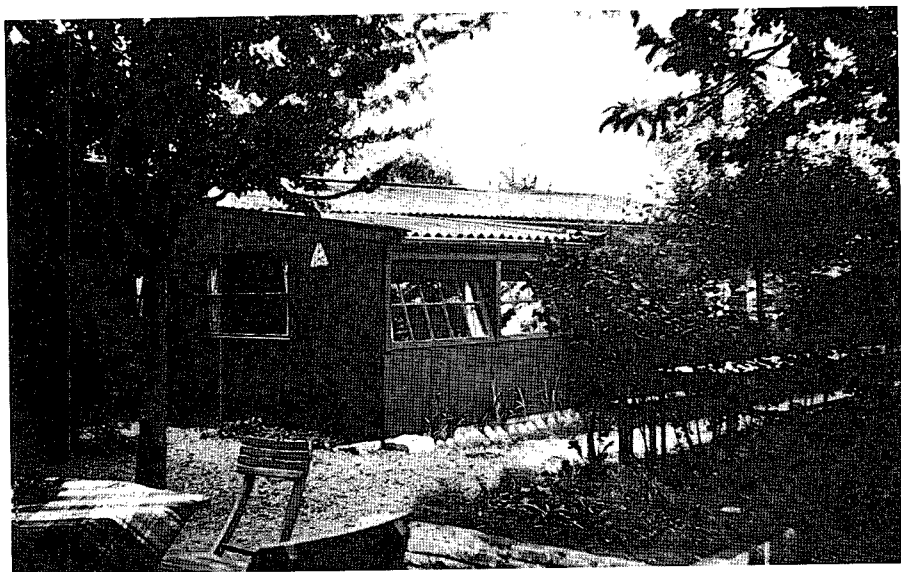
In oktober 1945 was er een verzoek bij B&W binnen gekomen van S. van Dijk Jr., wonende in het pension, thee- en speeltuin 'Berg en Dal'. Hij was van beroep logement-, café- en jeugdherberghouder (van de jeugdherberg Berg en Dal), en hij verzocht om aan hem de exploitatie van het kampeertrein 'Roodland' op te

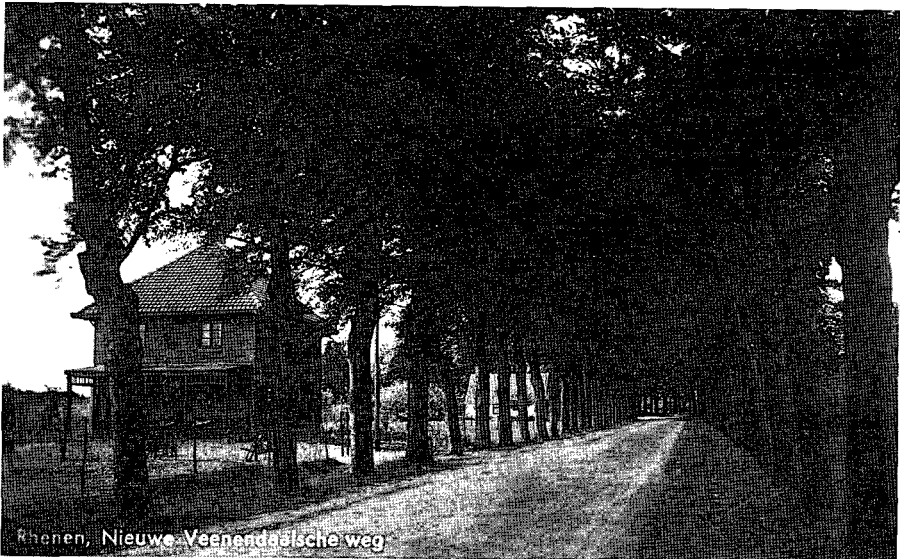
Jeugdherberg 'Berg en Dal'

Rhenen

De Jeugdherberg 'Berg en Dal' in 1934.

De Jeugdherberg 'Berg en Dal' in 1939.

*Het pension, thee- en speeltuin 'Berg en Dal' aan de Nieuwe Veenendaalseweg.
De houten Jeugdherberg is inmiddels afgebroken.*

dragen. Hij zou voorlopig een noodwinkeltje plaatsen en aansluiting op water en electriciteit verzorgen, er zou een verlof B voor alcoholvrije dranken moeten komen en de gemeente moest garanderen dat er door derden geen waren te koop zouden worden aangeboden. De gemeente moest bovendien zorgen voor aansluiting bij de A.N.W.B. en alle kampeerregels zouden zonder uitzondering door beide partijen moeten worden nageleefd. De huur van het terrein zou per 1-6-1946 voor 6 jaar worden aangegaan.

Het terrein bleek inmiddels volledig te zijn aangelegd, met uitzondering van de beplanting, welke in handen was gegeven van de Nederlandse Heide Maatschappij. Er lagen reeds materialen gereed ten behoeve van de bouw van een noodwinkeltje, het terrein was aangesloten op de waterleiding, terwijl aansluiting op het elektriciteitsnet van de P.U.E.M. nog moest worden aangevraagd. Aansluiting bij de A.N.W.B. had reeds plaats gehad. Van Dijk bleek volgens een rapport van de Politieke Opsporingsdienst gunstig bekend te staan ten aanzien van zijn politieke betrouwbaarheid tijdens de bezetting. Waarschijnlijk heeft Van Dijk zich mondeling teruggetrokken, want we zien hem in de stukken niet meer terug. Hij was geen familie van de huidige eigenaar.

Omdat de datum van ingebruikname van de Bondskampeerplaats 'Roodland' naderde, werd aan het college van B&W een model verordening voorgelegd. Deze bleek echter te zijn verouderd, zodat men zich voorlopig moest behelpen met

de Politie-verordening. Hierin was uitsluitend sprake van tenten. Particulier terrein viel buiten de bepalingen, zodat het kamperen op deze terreinen zonder vergunning kon geschieden. In artikel 98 stond, dat houders van logementen, herbergen, slaapsteden, koffiehuisen, tapperijen of slijterijen hun inrichtingen van des namiddags 11 uur tot 's morgens 6 uur voor bezoekers gesloten moesten hebben.

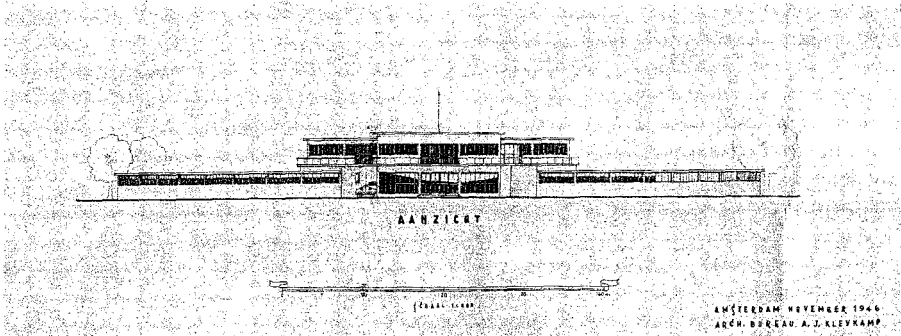
In mei 1946 was blijkens de correspondentie de beplanting op de 'Gemeentelijke Bondskampeerplaats "Roodland"' aangebracht. Er was een modelkampeer-verordening gereed, maar er moesten nog een kampwinkel en enkele andere voorzieningen worden aangebracht. Er werd een gegadigde als exploitant gevonden, die tevens een optie wilde hebben op het terrein 'De Veensche Boomen', waar eerder het barakkenkamp van de Arbeidsdienst had gelegen. De gemeente wilde met de exploitatie toch nog eerst een seizoen afwachten, om de jonge aanplant gelegenheid te geven zich goed te ontwikkelen en de zaak werd op de lange baan geschoven.

Eind 1946 had de gemeente contact gekregen met de stichting 'Kampeervreugde' te Amsterdam. Deze stichting was opgericht door de Nederlandse Jeugdgemeenschap en de A.N.W.B. met als doel 'goed ingerichte en onder verantwoordelijke leiding staande kampeerterreinen ter beschikking van de Nederlandse jeugd te stellen, geheel overeenkomstig de traditie van het jeugdwerk in Nederland'. De gemeente besloot het geregelde toezicht op het kampeerterrein en de stichting van een kampwoning met kampwinkel e.d. aan de Nederlandse Jeugdgemeenschap op te dragen voor f 30,- per ha per jaar. De grootte van het kampeerterrein 'Roodland' was toen 2 ha.

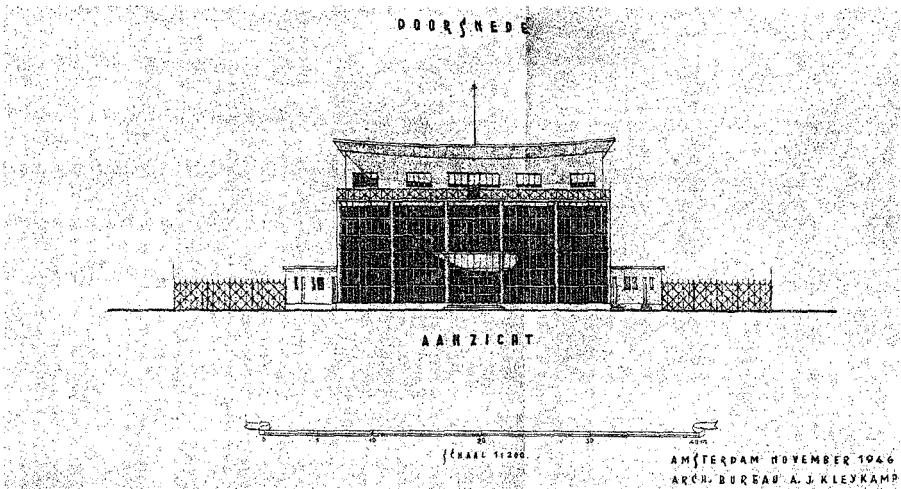
Filmcomplex

Als gevolg van trage besluitvorming bij de gemeente bleek dat er voor het seizoen 1947 niet meer tijdig een goede beheerder/toezichthouder kon worden gevonden. Bovendien bestonden er inmiddels plannen, in de gemeente Rhenen een film-industrie in de vorm van een 'Filmstad Cunera' te stichten, waarvoor het terrein één van de opties vormde. Het terrein werd echter ook geschikt bevonden voor het houden van buitengewone uitvoeringen, zoals een zangersfeest en de opvoering van een openluchtspel. Er zijn enkele prachtige ontwerpen ingeleverd, in 1946 getekend door het architectenbureau A.J. Kleykamp te Amsterdam in een typisch 'Hilversumse' stijl.

Het 'Actie Comité Rhenen Opwaarts' (A.C.R.O.), met als voorzitter C.C.P. Wolff en als secretaris G.J. Bleumink, wendde zich in oktober 1947 tot B&W in een brief, waarin de bezorgdheid werd uitgesproken over een mogelijke verkoop van het gemeentelijk kampeerterrein Roodland in verband met de plannen tot bouw van een filmstad in de stadsbossen. Het comité achtte het van groot belang,

Schetsontwerp van het niet uitgevoerde plan voor een Filmstad in het zandgat van 'Roodland', 1946.
Het Hoofdkantoor:

Schetsontwerp van het niet uitgevoerde plan voor een Filmstad in het zandgat van 'Roodland', 1946.
Het theater met biscoop.

dat Roodland als gemeentelijk terrein beschikbaar bleef. B&W van Rhenen antwoordden, dat men bij de besprekingen hier ter dege rekening mee zou houden. De brief was ondertekend door de burgemeester, en .... de waarnemend gemeente secretaris G.J. Bleumink. Toch werd door de gemeente een principe-filmvergunning voor 2 jaar afgegeven aan Cinetone, mits zij binnen 3 maanden een accoord konden bereiken met de initiatiefnemers van de filmstad, en aan de laatste een bedrijfsvergunning, op voorwaarde dat men met Cinetone tot overeenstemming zouden komen.

Ook zou hierbij de D.U.W. worden betrokken. Dit was de Rijksdienst voor de Uitvoering van Werken, opgericht in mei 1945, een soort werkverschaffing voor tijdelijke arbeidslozen. De Hoofdinspecteur van deze dienst ging ermee accoord, het bosplan verder uit te voeren, mits bij verkoop van grond aan de filmmaatschappij de getaxeerde meerwaarde aan de D.U.W. zou worden vergoed. Van deze filmindustrie, die als andere optie een gebied ten noorden van de Grebbeweg heeft gehad, is in Rhenen nooit iets gekomen. Het was vermoedelijk toch iets te grootschalig ontworpen.

H. Reeling

Incidenteel werd intussen aan kampeerdere toestemming verleend, op het terrein te kamperen, voor zover zij in het bezit waren van een kampeerkaart. In 1947 werd het terrein voor ruim 70% bezocht door groepen jeugdige personen, maar de nog zeer jonge beplanting bleek nog steeds een belemmering.

De ontwikkeling van het kampeerterrein kwam op een zeer laag pitje te staan, totdat in mei 1949 een gedeelte van het kampeerterrein 'Roodland', ter grootte van 1056 m² voor 25 jaar in erfpacht werd uitgegeven aan Hermanus Reeling, exploitant van het snelbuffet 'Hofplein' te Rotterdam. Een ander deel van het terrein werd aan hem verhuurd. Voorwaarde was, dat hij onder schadeloosstelling afstand van de pacht zou doen, in het geval de te verwachten komst van een film-

Ingang, Roodland® Rhenen.

De oudst bekende afbeelding van de ingang van 'Roodland', ca. 1950.

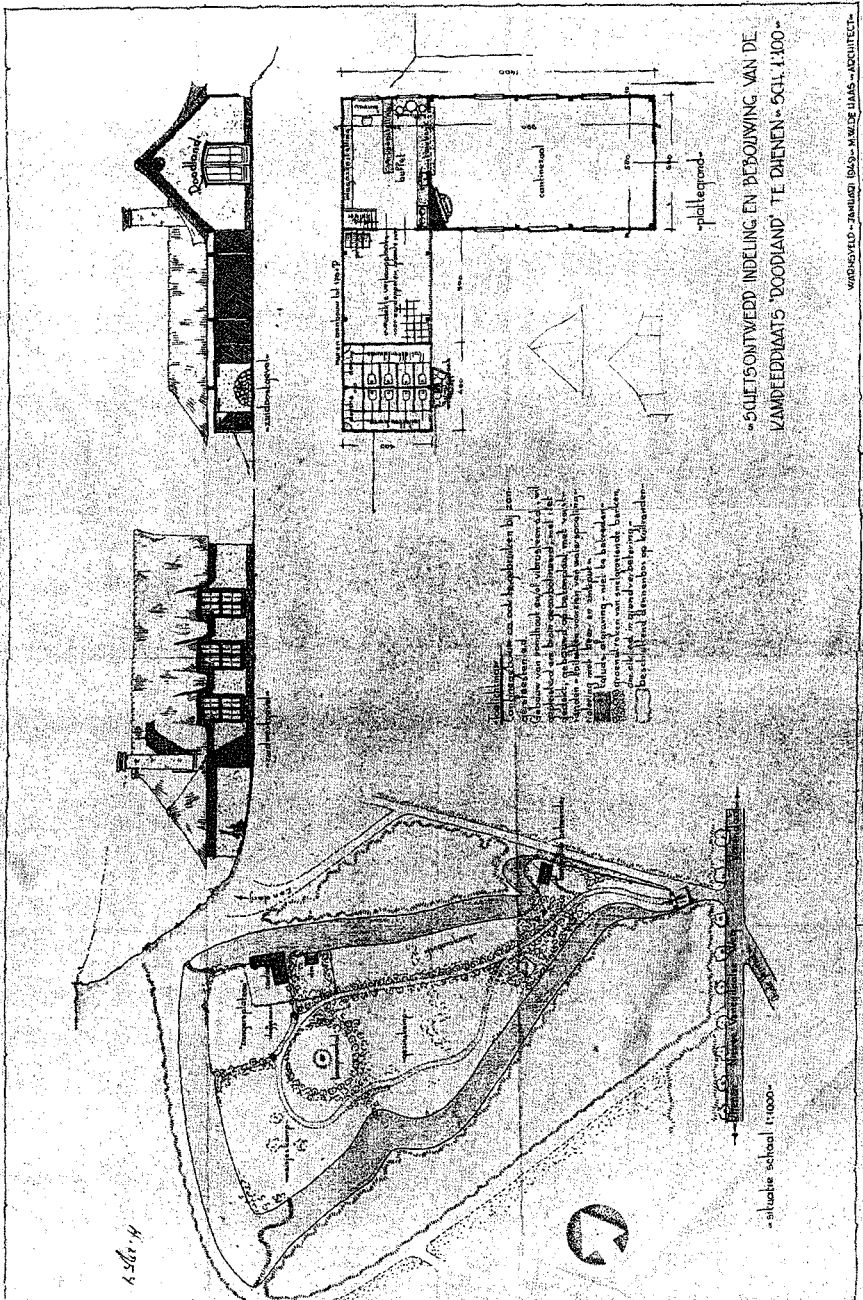
Ome Manus (Reeling) temidden van een vrolijke groep trekkers en kampeerders op het A.N.W.B. terrein 'Roodland', 1954.

industrie hinder van de kampeerplaats zou ondervinden. Via zijn architect M.W. de Haas uit Warnsveld kwam er een tekening voor een te bouwen cantinegebouw met rieten dak en het gebouw kwam, na enige wijzigingen, ook daadwerkelijk tot stand. Het staat er thans nog steeds en vormt het begin van de gestage uitbreiding van deze locatie.

Op 1 augustus 1949 werd het kampeerterrein geopend. Er konden 300 tenten een plaatsje vinden, en er was ruimte om met kampeerwagens e.d. te bivakkeren. Men verwachtte een jaarlijks aantal van 500 overnachtingen.

De exploitatie van het kampeerterrein, vanaf 1 juli 1949, verliep voorspoedig, hoewel het geheel niet zonder strubbelingen geschiedde. In 1952 werd de beheerder enkele keren aangeschreven het kamp beter te onderhouden. Hij heeft hier niet op gereageerd, waarna tenslotte in april 1953 een laatste waarschuwing volgde, waarop eindelijk wel actie werd ondernomen. Hierna werd het kampeerterrein eindelijk in behoorlijke staat gebracht. Toch bleven de klachten echter aanhouden, ook wat betreft het slechte onderhoud van de taluds, wegen en voetpaden.

In november 1954 werd de huurovereenkomst met Reeling verlengd. In deze overeenkomst werd onder meer bepaald, dat er op het kampeerterrein behalve een woning voor de huurder, een kampeerwinkel en cantine, slechts tenten mochten

De kampeerplaats 'Roodland' anno 1949 met schetsen voor het cantinegebouw door architect M.W. de Haas.

Een blik op 'Roodland', ca. 1950

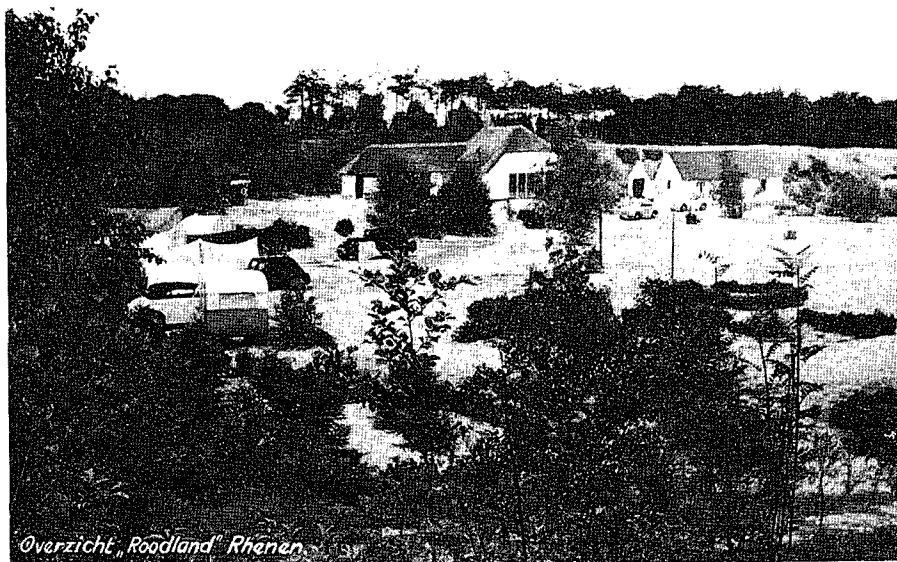

Het 'meisjeskamp' van 'Roodland'.

Gezinskamp „Roodland” Rhenen.

Het 'Gezinskamp' van 'Roodland'.

Overzicht „Roodland” Rhenen.

Het A.N.W.B. Bondskampeercentrum 'Roodland', ca. 1954.

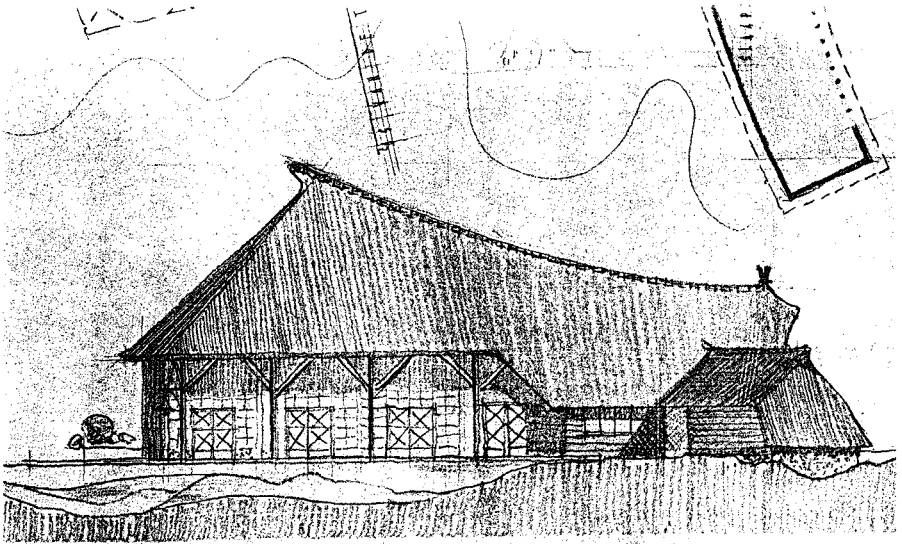
Het A.N.W.B. Bondskampeercentrum 'Roodland', ca. 1954.

worden geplaatst. Voor alle andere, ook semi-permanente en uitneembare gebouwen, was voorafgaande toestemming van B&W vereist. Er mocht van de kampeersders geen hogere vergoeding worden gevraagd dan f 0,35 per nacht per persoon. Hiervan moest 5 cent aan de gemeente worden afgedragen. Ook waren er nog bepalingen betreffende het toezicht over en de zorg voor de aanleg en de aanplant, en betreffende de aanwezigheid van de kampbeheerder tijdens het seizoen. 'Ome Manus' Reeling was bij de kampeergasten een zeer geziene kampbaas, waar 'alles bij kon'.

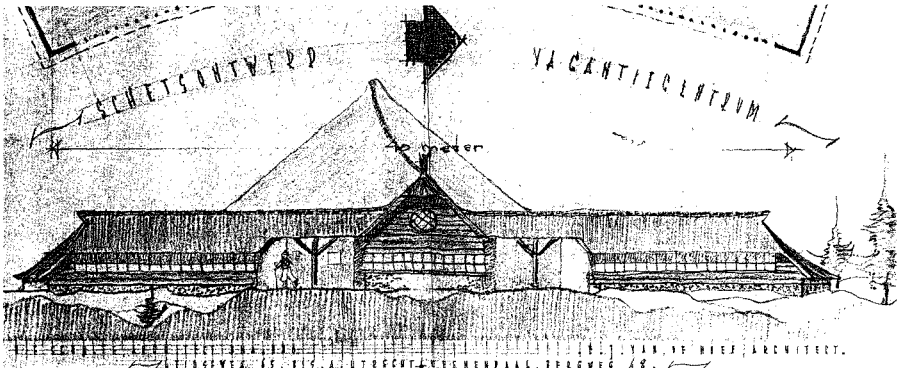
Vacantiecentrum

Weinig tot niets is bekend over plannen tot het bouwen van een vakantiecentrum nabij Prattenburg. In het Rhenens gemeente-archief zijn slechts twee tekeningen uit april 1948 aanwezig, waarop een vakantiecentrum is getekend, dat gebouwd zou moeten worden bij de samenkomst van het einde van de Cuneraweg met het begin van de Veenseweg, ten zuiden van 'De Doolhof', niet ver van het Egelmeer. De schetstekeningen waren van de Utrechtse architect H.E. Schulte en de Veenendaalse architect E.J. van de Hoef. Het plan voorzag in een slaapzaal voor meisjes, één voor jongens, een ziekenkamer, een keuken en een grote eetzaal met een podium. Het geheel was in een boerderijachtige sfeer gedacht, vermoedelijk met een rieten dak. Het is bij deze plannen gebleven.

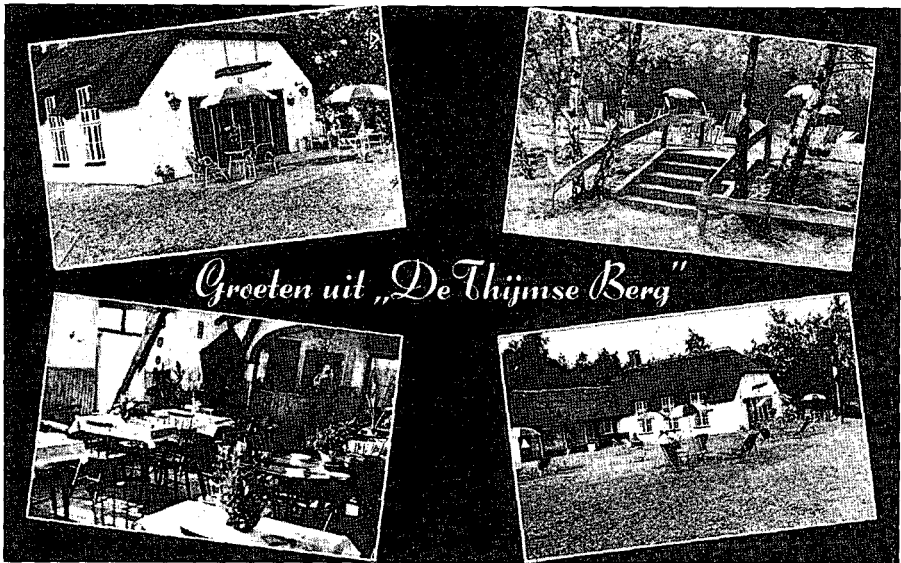

Schetsontwerp van het niet uitgevoerde plan voor een vacatiecentrum nabij Prattenburg. 1948.

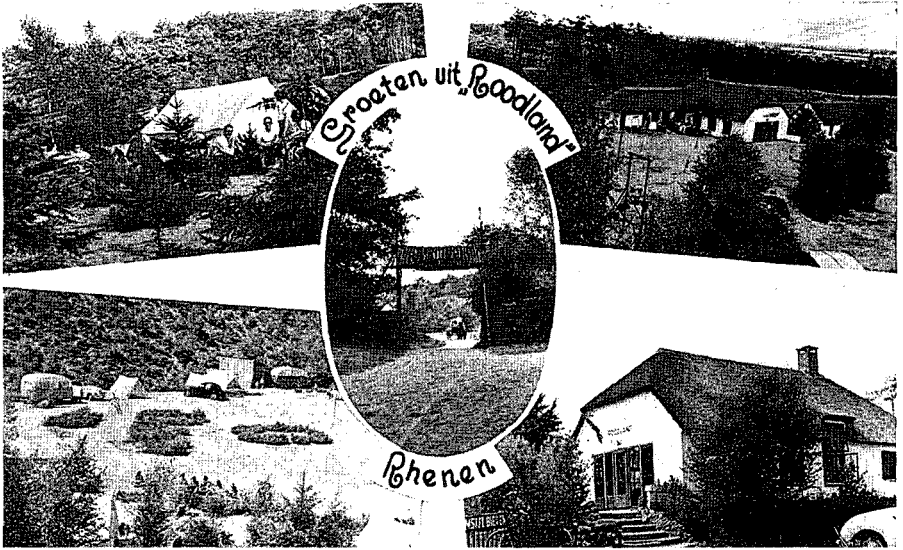
Schetsontwerp van het niet uitgevoerde plan voor een vacatiecentrum nabij Prattenburg. 1948.

Ook een groots opgezet plan, in de loop van 1959 ingediend door de Stichting Recreatiecentrum Het Grote Bos aan de Hydeparklaan te Doorn heeft het niet gehaald. Deze instelling was opgericht door de stichting 'Kerk en Wereld'. Hierbij lag het in de bedoeling het terrein van de Radar te Remmerden (het latere DELM-gebied) uit te breiden en overleg te plegen over het vacatiecentrum nabij Roodland, waarbij ook de heer Reeling zou worden betrokken. De directeur

De camping 'De Thijmse Berg', ca. 1965.

Gemeentewerken, N. Souwerbren, merkte in een notitie aan B&W het volgende op: 'Juist deze week blijkt weer dat Roodland veel te klein was en de kampeerders en caravans veel te dicht op elkaar staan. Verder is er dringende behoefte aan zomerhuisjes. We hebben jarenlang geprobeerd deze te krijgen via een of andere organisatie. Die kans is er nu door een opzet als Het Grote Bos, die iedereen toelaat en uitwassen zeker zal voorkomen. Ze willen graag in Rhenen komen. Om niet het gevaar te lopen dat het onze neus voorbijgaat als ze ergens in de buurt slagen, moeten we het contact bewaren'. Het bleek ook, dat de Planologische Dienst, bij monde van Ir. Kluijver, bereid was aan het plan mee te werken, zodat men het nieuwe centrum begin 1960 dacht te kunnen openen. Het plan behelsde een uitbreiding van de gemeentelijke zandafgraving (de plek van de camping Roodland) grootscheeps uit te breiden, zelfs tot en met de Leemkuil. Hierbij moest de zandafgraving worden gestopt en t.z.t. zou zand moeten worden gewonnen uit de zandafgraving aan de Oude Veense Grindweg. In dit plan waren de volgende elementen opgenomen: een hoofdgebouw met motel, een openluchttheater, een parkeerplaats, dienstwoningen, bungalows ten behoeve van verhuur, caravans, sportvelden, toeristische kampeerders, enkele bungalows ten behoeve van personeelsverenigingen, toiletgebouwen etc. In dit nieuwe geheel dacht men de heer Reeling een functie aan te bieden, die hier echter niet veel voor bleek te voelen. Tenslotte was het te overwegen, een aantal van de bungalows 'toe te wijzen aan levenskrachtige bejaarden'.

Een familient, gezicht op het Hoofdgebouw,, de ingang, kampeerwagens en de kantine van 'Roodland', ca. 1960.

Het V.V.V.-bestuur wees op de grote behoefte aan recreatie-centra en Souwerbren zei het bijzonder te betreuren als dit fraaie plan niet door zou gaan. 'Lukt het nu niet, dan komt het er nooit, want andere gemeenten in de omgeving zullen ons graag voor zijn'. Ook burgemeester Bosch van Rosenthal zag, na alle besprekingen, nog steeds goede mogelijkheden, maar de gemeenteraad was in meerderheid tegen het plan, dat een derde deel van de Rhenense stadsbossen in beslag bleek te nemen. Daarnaast was de betekenis voor de groep die belang had bij handel en verkeer gering, deze groep omvatte slechts 19% van de plaatselijke bevolking. Bovendien zou het centrum zelf een kampwinkel met kruidenierswaren exploiteren en plaatselijke neringdoenden zouden slechts worden toegelaten tegen een betaling van een zeker percentage van de omzet. In een wat uitgekleder versie zou het plan ten hoogste 40 zomerhuisjes behelzen, op een oppervlak van maximaal 15 ha.

Reeds tijdens een bezoek van de Raad aan het bestaande centrum in Doorn bleek, dat een aantal raadsleden niets voor het geheel voelde. De directeur van Het Grote Bos verklaarde hier tegen, dat het in de bedoeling lag 'om er het mooiste recreatie-centrum van ons land te doen verrijzen'. Al met al bleek er in de Raad geen meerderheid aanwezig te zijn, om de ingediende ontwerpen te aanvaarden. Zo stierf ook dit plan een vroege dood.

Bondserkenning

In 1955 was gebleken dat de kampeerplaats nog geen officiële Bondserkenning bezat. De A.N.W.B. meldde het verzoek van het 'Bungalowbedrijf Roodland' aan de gemeente, en na ingewonnen inlichtingen bij de politie (Adj. Groepscommandant van het Gewest Amsterdam, district Utrecht van de Rijkspolitie, J. van Doesburg te Rhenen) adviseerde de gemeente de erkenning af te geven.

In de loop der tijd hebben er zich diverse strubbelingen tussen de huurder en de gemeente voorgedaan. Reeling had zich niet voldoende aan de bepalingen gehouden, hij had niet alleen het plaatsen van gebouwtjes door particulieren toegelaten, doch zelf ook eenvoudige bouwsels geplaatst, die hij als 'zomerhuisjes' verhuurde, hetgeen tot klachten en moeilijkheden aanleiding had gegeven. De gemeente had inmiddels toegestaan, dat er op een afzonderlijk gedeelte van het terrein gedurende het seizoen caravans werden geplaatst, maar het onderhoud van de beplanting leek nergens naar.

Met ingang van 1 januari 1958 werd in Rhenen een 'Verordening op het kamperen in de gemeente Rhenen' van kracht. Deze verordening werd eind 1960 gewijzigd met de bepaling, dat het kamperen op eigen terrein voor eigenaren en bloed- en aanverwanten slechts dan was toegestaan, wanneer zich op dit terrein een wettig gebouwde woning bevond.

Bij een controle van gemeentewege bleek juli 1959 dat het hele kampeerterrein Roodland vol stond met tenten en huisjes. Alles zag er weliswaar behoorlijk uit, maar het onderhoud van het terrein liet veel te wensen over. Er waren bij de V.V.V. veel klachten van passanten binnengekomen omdat de huisjes niet aan normaal te stellen eisen voldeden, en zeker niet aan de gemeentelijke verordening betreffende zomerhuisjes. Het stond overal vol tenten, zelfs buiten het terrein. Er was onvoldoende wasgelegenheden en er waren te weinig vuilnisemmers. Het bleek dat de beheerder 's winters kippenhokken aanvroeg, waarvan hij later zomerhuisjes maakte, voorzien van prachtige namen, zoals Jasisoar, Nisette en Leny, Edie, Hansje, Piet, Nelleke en Cora. Bovendien had Reeling er een permanente garage opgericht, zonder in het bezit te zijn van een bouwvergunning, en er stonden ook nog enkele caravans, waarvoor geen vergunning was afgegeven. Het gevolg was, dat er een gemeentelijk aanschrijven kwam, waarin stond dat alle tijdelijke bouwsels etc. moesten worden afgebroken. Dit bleek nog heel wat voeten in de aarde te hebben, omdat er natuurlijk veel weerstand tegen was, zowel van de kant van de beheerder, als van de kampeerders, die toch wel aan hun stekje gehecht bleken te zijn. Het duurde nog tot eind 1960 voordat aan de eisen van de gemeente was

voldaan.

Inmiddels ontstonden steeds nieuwe problemen, onder andere omdat er caravans bleken te worden toegelaten, die niet voldeden aan de eisen van het wegverkeer, zodat ze jaren bleven staan op het kampeercentrum. In een schuur, waar uitdrukkelijk geen bewoning of huisvesting in mocht worden ondergebracht, bleken 3 Italiaanse gastarbeiders te verblijven. Al met al reden genoeg voor de gemeente, om de verlenging van de verhuur met perioden van slechts één jaar aan te gaan.

Zorgen

Intussen was aan Reeling voor het jaar 1960 een stuk grond van 0,3 ha verhuurd, waarmee het totale oppervlak op 1,8 ha kwam te staan. Dit stuk grond lag tussen Roodland en het noordelijk ervan gelegen zandgat. Overigens bleek men ook zorgen te hebben over de grote drukte en daarmee gepaard gaande overbelasting van het terrein gedurende de drukste weken. Gezien de naderende datum van de afloop van de termijn van al of niet verlengen van de pacht kwam de kwestie van de toelating van tenthuisjes aan de orde, die gewoonlijk niet aan de minimale eisen voldeden en een rommelige aanblik leverden. Omdat de gemeente vreesde, dat zonder deze uitbreiding er onvoldoende bestaansrecht voor de exploitant over zou blijven, besloot men de A.N.W.B. om advies te vragen. Het bleek toen echter pas, dat de A.N.W.B. de bondserkenning voor dit terrein reeds had ingetrokken, niet ervan op de hoogte zijnde, dat het gemeentegrond betrof. De Nederlandse Kampeerraad, om advies gevraagd, deelde mee, dat de exploitant een eerlijk man was, die echter de omstandigheden boven het hoofd waren gegroeid. Het kampeerterrein werd dan ook reeds vele jaren door bonafide kampeerders gemeden. Een goede bedrijfsvoering staat of valt met een goede beheerder, werd geschreven, een waarheid als een koe. Ten aanzien van de tenthuisjes werd gedacht aan een aantal van 60 stuks, die dan wel aan bepaalde eisen zouden moeten voldoen.

Het aantal overnachtingen in:

1950 1951 1955 1952 1953 1954 1956 1957 1958 1959

bedroeg:

1833 1829 2190 2061 1890 1792 2380 1864 2080 3154

Van Erk

In maart 1961 hield Reeling het voor gezien. De gemeente ging accoord met de overdracht per 1-4-1961 van de erfpacht aan Arie van Erk, hoofddealer van Shell buta- en propaangas, te Veenendaal. De duur van de erfpacht werd verlengd tot 40 jaar, waardoor deze zou eindigen op 1 april 2001.

Van Erk had er veel zin in en wilde er hard tegenaan gaan. Hij had zelf veel

gekampeerd, ook in het buitenland en hij had een sportieve instelling. Hij mocht een groter stuk grond pachten ten behoeve van de bouw van een bungalow, een toiletgebouw en een administratiegebouwtje. Van Erk kreeg in totaal 33 are in erfpacht, en 1,5 ha in huur. De waarde van de grond werd getaxeerd op f 0,60 m².

Thijmse Berg

Van Erk bleek bezwaar te hebben tegen de naam Roodland, daar hiervan hier geen reclame uitging. Omdat Thymse Hught reeds de naam was van een villa verderop, koos hij voor de naam Thymse Berg. Onder deze naam werd de camping voortaan door Van Erk gerund.

In maart 1961 werd het kampeerterrein aangemerkt als officiële A.N.W.B. Bondskampeersplaats. Er werden nieuwe tarieven vastgesteld: een overnachting per persoon per nacht f 0,60; voor een kind t/m 6 jaar f 0,40; een caravan met auto per dag f 1,-; een auto bij een tent per dag f 1,-; tentverhuur per 6 m² f 0,20.

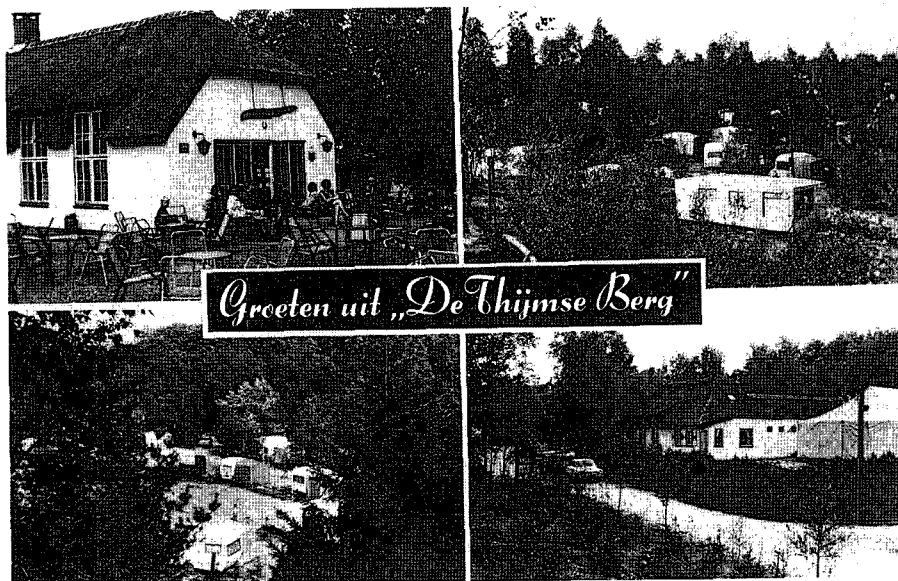
Reeds in juni 1962 was er veel verbeterd en Van Erk wilde al weer uitbreiden. Hiervoor verkoos hij de aangrenzende erkende zandkuil, waarop hij tenten wilde plaatsen. De gemeente Rhenen was zeer gelukkig met deze ontwikkeling, waardoor er een modern vacatiecentrum in de plaats zou komen. Men erkende dat uitbreiding nodig was om een rendabele exploitatie mogelijk te maken. Volgens de bestemming, opgesteld in overleg met de Provinciale Planologische Dienst, moesten er zomerhuisjes op worden gebouwd en indien er nog plaats overbleef mochten er originele caravans worden geplaatst. Tevens werd vastgesteld, dat belangstellende wandelaars en bezoekers toegang tot het terrein zouden krijgen, mits zij zich meldden bij de beheerder. In juli 1962 besloten B en W een stuk grond van 1,6 ha in huur uit te geven, ter uitbreiding van het kampeerterrein. Helaas gaven G.S. aanvankelijk geen toestemming, omdat de plaatsing van zomerhuisjes op het nieuw te verpachten gedeelte niet verenigbaar was met de bestemming 'bosgebied'. Tegen de plaatsing van tenten had de provincie geen bezwaar, omdat dit geen ruimtelijke consequenties zou hebben. Het pachtcontract werd in december goedgekeurd, maar zomerhuisjes mochten niet op het nieuwe deel worden geplaatst. Hiertegen werd door de gemeente schriftelijk geprotesteerd en uitgebreid mondeling overleg met diverse instanties volgde, echter vooralsnog zonder resultaat.

Begin 1964 werd het bedrijf van Van Erk, met toestemming van de gemeente, omgezet in de naamloze vennootschap 'Recreatiecentrum de Thymse Berg N.V.'. In de Staatscourant en in de notariële acte staan er puntjes op de ij van Thijmse, op zijn briefpapier gebruikte Van Erk de y voor Thymse Berg.

Er bleek weldra weer behoefte aan uitbreiding, en op verzoek van Van Erk verhuurde de gemeente met ingang van 1 juli 1964 een stuk van 8900 m², gelegen

ten westen van de kampeerplaats. Dit besluit werd eind november door de provincie goedgekeurd. Volgens een nieuwe, provinciale 'Caravan- en tentenverordening' van maart 1964, mochten op het nieuwe terrein geen caravans worden geplaatst, en ook geen tenten, langer dan gedurende 1 maand. Caravans mochten slechts op het oudste deel van de camping worden geplaatst.

Eind 1964 verzochten mev. Van Erk en de heer Sanders, beiden van de N.V. Camping Thijmse Berg, om het gehele terrein in plaats van in huur, voortaan in erfpacht te mogen hebben, omdat daardoor beter vreemd geld zou kunnen worden aangetrokken. De gemeente was bevreesd, hiermee geen grip meer op het terrein te kunnen houden. Toch verviel uiteindelijk dit bezwaar, want tegen eind 1967 besloot de gemeenteraad het gehele terrein, groot 6,82 ha, dus het verhuurde (4,79 ha) en reeds in erfpacht (2,03 ha) uitgegeven deel, in zijn totaal voor 40 jaar onder erfpacht aan de N.V. Recreatiecentrum De Thijmse Berg uit te geven. Omdat bij een nieuwe acte van erfpacht over het gehele gebied registratierecht zou moeten worden betaald over opstallen, gelegen op een gebied, waar reeds erfpacht op rustte, werd het raadsbesluit in februari 1968 vervangen door een nieuwe erfpacht voor het tot dan toe verhuurde gebied van 4,79 ha. De bestaande erfpacht werd verlengd t/m 31-12-2006.

De camping 'De Thijmse Berg', ca. 1967. Op de foto rechtsonder is rechts een tent van de recreatie-commissie van de kerken zichtbaar.

Problemen

Ook met Van Erk zijn problemen gerezen. Stukken jonge aanplant werden zonder toestemming ten behoeve van staanplaatsen voor sta-caravans gerooïd en de zorg over paden liet te wensen over. Van de kant van bezoekers en logeerders bleken ook klachten binnen te komen, onder meer over de heffing van entreegelden en de verhoging van de huren voor kampeer- en staplaatsen. Omdat men kennelijk graag op dit terrein vakantie bleef houden, dorst men niet veel te zeggen. De gemeente verklaarde, geen stappen te kunnen ondernemen omdat de grond in erfpacht was uitgegeven en de erfpachter wettelijk praktisch als eigenaar kon optreden.

Van Dijk

Het totale aandelenpakket van de Camping De Thijmse Berg N.V., dat in handen was van de eigenaar-directeur Van Erk, werd begin oktober 1969 overgenomen door Antonius van Dijk, afkomstig uit Rotterdam. Hij was toen 51 jaar en hij wilde binnen enkele jaren een dikke streep zetten onder zijn jachtige leven als directeur van A. van Dijk N.V. International Forwarding, Shipping and Warehousing, een vleestransportbedrijf. Op de camping, waar hij reeds acht jaar met zijn caravan een oase van rust vond, hoopte hij zich met vrouw en kinderen in alle rust te kunnen terugtrekken. Van Dijk verklaarde bij de overname dat hij graag twee zwembaden zou willen aanleggen, namelijk een kinderbad en een bad voor volwassenen, met een diepte van 1,50 meter. Een bungalowpark, zoals de geruchtenmachine ging, zou het echter geenszins worden. Dit zou trouwens ook, gezien het bestemmingsplan, niet tot de mogelijkheden behoren.

Van Dijk liet er (letterlijk) geen gras over groeien, want reeds met Pinksteren 1970 konden twee modern ingerichte zwembaden in gebruik worden genomen en was het paviljoen uitgebreid. De beide Rhenense muziekverenigingen Ons Genoegen en O.B.K. zorgden voor een muzikale omlijsting van de officiële opening door burgemeester Bosch van Rosenthal op 16 mei 1970.

Bijzonder was de instelling van een Kampraad, een soort ondernemingsraad, die de nodige inspraak zou krijgen bij het bepalen van de toekomst van de camping. Door regelmatig overleg tussen directie en kampeerders hoopte Van Dijk dat de hoofdlijn van het beleid steeds zou kunnen worden teruggevonden in orde en rust, zoals dit ook toen al vele jaren het geval was. De raad bestond uit 7 mensen, gekozen uit en door de gasten. Zij hadden volledige inspraak en vergaderden elke maand. Als gevolg van interne ruzies is deze raad omstreeks 1974 geïnfiltreerd. Het echtpaar Van Dijk verhuisde in mei 1970 met twee zoons en een dochter naar de camping. In juli 1971 trok Van Dijk zich uit het zakenleven terug en kon hij zich met alle energie aan de camping wijden. Zo werden onder meer de

bovengrondse waterleiding en electriciteit door ondergrondse netten vervangen en kwam er een centrale gasvoorziening.

Illegale camping

In de jaren 1965-1970 vond er elders een strijd tussen particulier initiatief en de overheid plaats. Ergens in de bossen bij Prattenburg, aan het begin van de Slaperdijk, exploiteerde ene heer Kuipers uit Utrecht, zonder vergunning, de camping 'Erica'. Volgens het bestemmingsplan was een camping aldaar ten enen male taboe. Inmiddels waren er een kantine, toiletgebouwtjes, een was- en toiletgelegenheid, een droogcloset met wasgelegenheid een twee houten droogclosetten verzezen. Er stonden zo'n 25 tenten en caravans verscholen achter bomen en heesters. De zaak kwam bij toeval in de openbaarheid, omdat er op het terrein enkele brandbommen werden gevonden, die onschadelijk moesten worden gemaakt. De gemeente had reeds in oktober 1969 een aanschrijven verzonden met de mededeling, dat de zonder vergunning gebouwde opstallen binnen een maand moesten worden afgebroken. Dit was echter zonder resultaat gebleven. De raad besloot medio 1970 tot het toepassen van politiedwang, waarbij op kosten van de overtreders de camping zou worden ontruimd.

Zakelijk

Met Van Dijk zijn er veel zaken ten goede veranderd. Hij werd in de stukken omschreven als zakelijk, kort en duidelijk, niet gesteld op halve maatregelen, maar vanzelfsprekend kreeg ook hij het af en toe aan de stok met campingbewoners, maar ook met de gemeente. Natuurlijk deden er zich, eigenlijk in toenemende mate, de gebruikelijke parkeerproblemen voor, waar geen eenvoudige oplossing voor kon worden gevonden. Het twistpunt ging over het feit, of een parkeerplaats op het terrein van de camping zelf, dan wel buiten de camping zou moeten komen. Ook kwamen er klachten van buurtbewoners betreffende geluidshinder, veroorzaakt door de grote geluidsterkte van de luidsprekers, waarmee berichten ten behoeve van de kampbewoners werden omgeroepen. Overigens ging het goed met de camping. In 1970 werd door de A.N.W.B. voor het 'recreatiecentrum De Thijmse Berg N.V.' een erkenning afgegeven als Bondskampeerplaats in de klasse C, waarbij klasse D de hoogst mogelijke categorie was. Er stonden 260 caravans. Het aantal tenten nam snel af, want meer dan 12 stuks kon men er niet meer aantreffen. Gedurende de zes topweken in het hoogseizoen herbergde men er 850 gasten. In het hartje van de winter verbleven er wel zo'n 150 à 160 mensen, tijdens de Kerst waren er 450 gasten. Men organiseerde er kaartavonden, voetbalwedstrijden, zwemwedstrijden en men kon er trimmen. Voorts hield men er filmvoorstellingen, kon men spoorzoeken en zo voorts.

Ook was de recreatiecommissie van de gezamenlijke kerken er actief. In de zomer van 1971 ontstond er een botsing met een groep van zo'n 30 à 40 jongelui, die de camping regelmatig 's nachts op de meest gekke wijze terroriseerde. Een ingestelde bewakingsploeg trachtte weerstand te bieden aan de vele pesterijen. Uiteindelijk werd de leider van de, hoofdzakelijk uit Wageningers bestaande groep, gegrepen. Na een ten onrechte gegeven pak slaag (de jongen was nog nooit bij de camping geweest) werd de gehele groep jongens en meisjes in het restaurant van de camping uitgenodigd voor een gesprek. Dit resulteerde er in, dat de groep voortaan als beschermer van de camping beloofde op te treden. De N.V. werd in 1972 omgezet in Recreatiecentrum De Thijmse Berg B.V. De gasten merkten hier weinig van. Wel deed de invoering van de toeristenbelasting, begin 1973, veel stof opwaaien. Met zo'n 250 plaatsen zou het overgrote deel van de te verwachten 27.000 gulden van de Thijmse Berg moeten komen. Ouwehand met 50 en het Bergbad met ongeveer 100 plaatsen brachten het overige deel op. De gezamenlijke hotels waren goed voor 3000 gulden. Met de toename van het aantal bezoekers en daarmee het aantal auto's nam de behoefte aan parkeergelegenheid steeds grotere vormen aan. In augustus 1973 meenden B&W een oplossing gevonden te hebben voor het steeds nijpender wordende parkeerprobleem, zonder natuurgebied te offeren. Aan de directeur van gemeentewerken werd de opdracht gegeven om een eenvoudige parkeergelegenheid te scheppen op de westelijke berm van de Verlengde Oude Veenendaalseweg, gelegen tussen de vakantiehuysjes van het G.E.B. en de Nieuwe Veenendaalseweg. Hier werd een strook geëgaliseerd en werd een markering aangebracht. Verder zou een verkeersmaatregel het parkeren langs de camping tegen moeten gaan. Deze maatregelen bleken echter zeer onvoldoende te zijn.

Erfpachtscanon

Bij een nieuwe taxatie van de waarde van de grond in 1976, die op f 393.750 zou komen te liggen, bleek dat de erfpachtcanon verhoogd moest worden. De verhoging bleek 400% te bedragen: van f 4.600 naar f 18.000 per jaar. Omdat als gevolg hiervan ook de kampeerprijzen aanzienlijk verhoogd moesten worden, kwam er in de vorm van een petitie van 250 gezinnen, een protest bij de gemeente binnen van de bewoners van de camping. Ook de Rhenense Middenstands Centrale heeft zich in deze zaak geroerd.

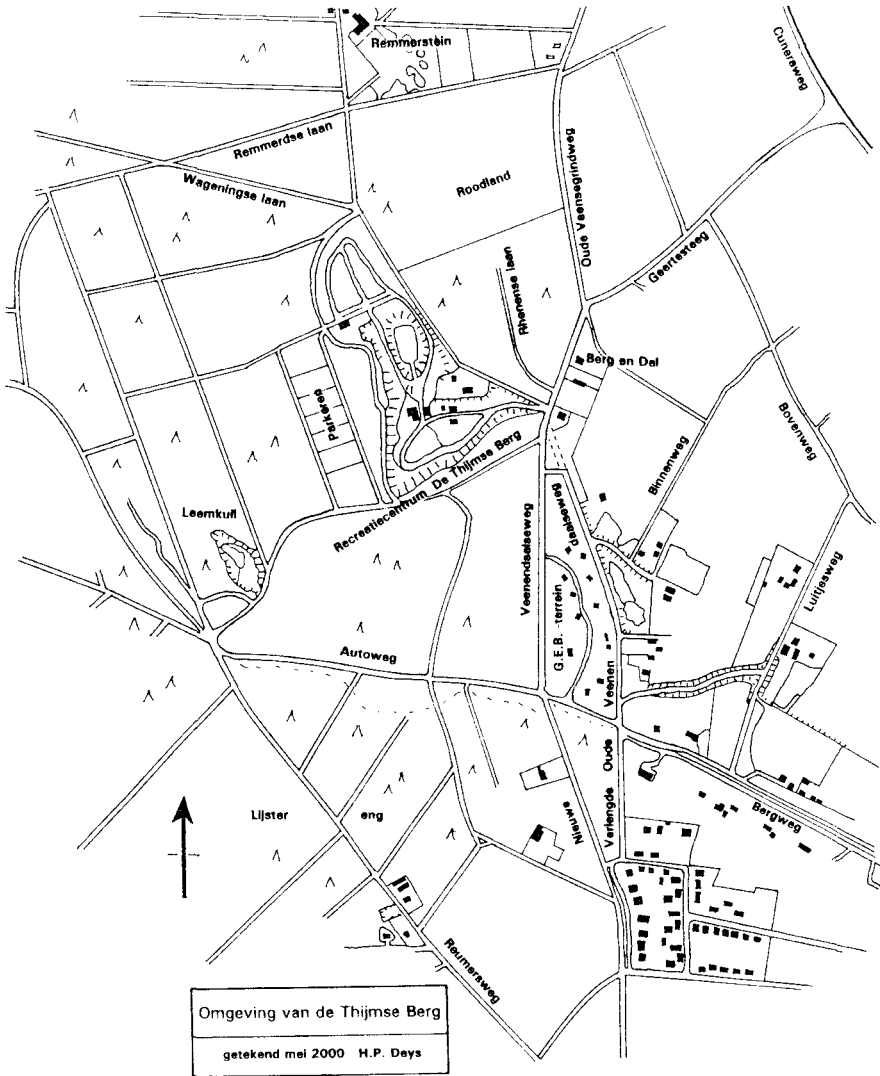
Gebruikmakend van zijn recht, verzocht de kampbeheerder om een hertaxatie door taxateurs, welke door beide partijen waren aangewezen. Deze drie taxateurs kwamen op een bedrag dat 15% lager lag dan de eerste taxatie. Het in gebruik zijnde perceel had toen inmiddels een omvang gekregen van 7,51 ha. Het college van B&W besloot 'een grote hand over het hart te halen' en volstond met een

verhoging van de canon met slechts 5% voor de eerstvolgende 10 jaren. Volgens de toenmalige wethouder Wulf van Laar waren er zelfs gemeenten, waar dit percentage op 9% lag. Van Dijk was tijdens alle beraadslagingen in de gemeenteraad zelf fractieleider van het CDA, maar hij heeft natuurlijk niet aan de discussies over deze kwestie willen en kunnen deelnemen.

Uitbreiding

Intussen bleek de vooruitgang niet te stuiten. In 1976 werd er nieuwbouw met zomerhuisjes gerealiseerd en kwam er een bibliotheek. In 1979 volgde zoon Mr. Peter van Dijk zijn vader op als directeur van de BV 'Camping De Thijmse Berg'. Hij kwam voor de moeilijke opgave te staan, de exploitatie van het steeds groeiende project lonend te houden. Als gevolg van de toenemende eisen van de tijd bleven de kosten voortdurend stijgen. Aan de gemeente was de camping per jaar f 30.000 gulden kwijt aan toeristenbelasting en bijna f 17.000 aan erfpacht. Overigens was er vele jaren geen sprake van grote spectaculaire veranderingen in het campinggebeuren. De camping telde inmiddels 256 toeristische en vaste standplaatsen. Wel werden in 1983 de zwembaden vervangen, enkele jaren later werd riolering en telefoon aangelegd. Ook werd in die periode een nieuwe receptie in gebruik genomen.

De reeds sinds de beginjaren bestaande permanente behoefte aan meer terrein deed zich steeds meer en meer gevoelen en dit gold vooral de parkeerbehoefte. Nederland mobiliseerde zich in steeds massalere vorm, en dit was vooral in de kampeerwereld, waar velen zich met hun auto naar de natuurgebieden spoedden, merkbaar. De Stichting Dienstverlening van Recron (de organisatie van de Recreatie Ondernemers in Nederland) bracht op verzoek van de eigenaar van de camping een rapport uit, waarin de haalbaarheid en de noodzaak betreffende de uitbreiding van deze camping werd toegelicht. De situatie in de weekeinden, op feestdagen en in het hoogseizoen werd chaotisch en dus onaanvaardbaar genoemd. Parkeren geschiedde langs de openbare weg, er was op het terrein praktisch geen gelegenheid voor balsporten en sportevenementen, omdat een veld daarvoor ontbrak. Inmiddels was er sprake van een mogelijke uitbreiding van het kampeerterrein aan de westzijde met minimaal 2 ha en maximaal 4,5 ha, door dit van de gemeente in pacht te verwerven. Het betrof een deels zeer intensief ingeplant bosgebied. Bij de inrichtingsschets ging men in eerste instantie uit van het realiseren van ongeveer 87 toeristische plaatsen (seizoenplaatsen) met de nodige sanitaire voorzieningen, 290 parkeerplaatsen, een sportveld en mogelijk een tennisbaan. De bestaande capaciteit bedroeg 240 jaarplaatsen en 30 toeristische plaatsen, in totaal dus 270 plaatsen. Na uitbreiding met de 87 nieuwe

Kaartje van het gebied rondom het Recreatiecentrum 'De Thijmse Berg'.

plaatsen zou de capaciteit neerkomen op 357 plaatsen. In de eindconclusie van het rapport werd onder meer gesteld dat uitbreiding uit een oogpunt van productverbetering zeer gewenst zou zijn. De grotere capaciteit zou echter nauwelijks bijdragen aan een hoger bedrijfsresultaat. De TROP-aanknopingspunten (voor TROP zie hierna) ondersteunden volgens het rapport de geplande ontwikkelingen op de 'Thijmse Berg'.

De druk van buitenaf resulteerde uiteindelijk in 1986 in een aanvraag van het Recreatiecentrum tot uitbreiding van het terrein met parkeerplaatsen en kampeerplaatsen met bijbehorende voorzieningen. Hier waren wat problemen aan verbonden, omdat het gehele terrein gelegen was in het Bestemmingsplan Landelijk Gebied en een gedeelte ervan lag in het Waterwingebied II.

In het Ontwerp-bestemmingsplan Buitengebied was aan de locatie de bestemming Bosgebied toegewezen en viel het kampeerterrein geheel in het Waterwingebied. In dit plan werd echter tevens als doelstelling uitgesproken dat uitbreiding van reeds aanwezige verblijfsrecreatieterreinen, aansluitend aan bestaande terreinen, moest kunnen worden toegestaan indien dit vanwege een doelmatiger gebruik of uit economisch oogpunt gewenst was. Bovendien was er een provinciale visie ontwikkeld, vastgelegd in het TROP-plan, het Toeristisch Recreatief Ontwikkelings Plan. Hierin werd een uitbreiding van het sociaal toerisme gepropageerd, hetgeen inhield dat op verblijfsrecreatieterreinen voldoende mogelijkheden aanwezig dienden te zijn voor toeristische standplaatsen. Ter verbetering van de milieutechnische omstandigheden was het aansluiten op de riolering in voorbereiding.

PPC

De Provinciale Planologische Commissie had een gedeeltelijk positief advies gegeven, namelijk uitbreiding met 2 ha, hetgeen primair bedoeld was voor de realisering van parkeer- en sportvoorzieningen, alsmede een zeer geringe uitbreiding van het aantal standplaatsen, ter verdunding van de bestaande bezettingsgraad. De commissie achtte aansluiting van het terrein op de riolering dringend noodzakelijk.

Inmiddels kwam er van de kant van de A.N.W.B. een dreiging, namelijk een intrekking van de erkenning als gevolg van het tekort aan passantplaatsen. Bovendien gold het ontbreken van een sportveld als argument vóór intrekking. Uitbreiding hield tevens in, dat grond moest worden aangekocht van de gemeente, want het bedrijf bezat zelf geen grond meer ten behoeve van de uitbreiding. Adviezen werden ingewonnen bij de Kampeerraad, de Directeur Landelijke Gebieden en Kwaliteitszorg en de Inspecteur van Volksgezondheid. Het resultaat was, dat er met 2 ha mocht worden uitgebreid, maar dit gold dan uitsluitend de parkeergelegenheid. De overige aangevraagde uitbreiding mocht alleen worden

verwezenlijkt in kwaliteitsverbetering in de vorm van een sportveld en een kantine. Bovendien kostte dit plan 2 ha bos, dat zou moeten verdwijnen. Daarom werd de verplichting opgelegd elders in de regio eenzelfde oppervlak met nieuw bos te beplanten.

Inmiddels bleek in de loop van 1988 dat zich in de recreatiebranche een verschuiving van de behoeften manifesteerde, hetgeen zich uitte in een gewijzigd vakantiepatroon. Bij het passantengebeuren, ook wel toeristisch kamperen genoemd, was een tendens te bespeuren van meer korte vakanties in het voor- en naseizoen terwijl er minder vakanties in het hoogseizoen werden genoten. Hierdoor daalde weliswaar de behoefte aan het aantal plaatsen, maar steeg de vraag naar hogere kwaliteit.

Een plotselinge stijging in de vraag naar stacaravanplaatsen deed zich in ditzelfde jaar voor, toen bleek dat de bestaande kampeervoorziening van 68 stacaravans bij Ouwehand (De Koningstafel) moest worden opgeheven. Aangezien echter volgens het bestemmingsplan op de Thijmse Berg slechts 35 stacaravans of maximaal 50 mobiele kampeermiddelen per ha toegestaan waren, kon een adequate opvang van stacaravans van Ouwehand onmogelijk geschieden. Wel was de gemeente bereid, bij de Kampeerraad en Gedeputeerde Staten te vragen, of gebruik mocht worden gemaakt van de wijzigingsbevoegdheid, door op de plankkaart de aanduiding te (toeristisch kamperen) te mogen veranderen in sc (stacaravans).

Normen

De bovenstaande maatregelen en beperkingen lijken soms een onnodige druk op exploitanten van kampeerbedrijven uit te oefenen. De normen van het bestemmingsplan waren echter opgesteld om een waarborg voor de toeristische aantrekkelijkheid van kampeerplaatsen voor wat betreft de reservering van voldoende open ruimte in de zin van bezettingsgraad te stellen. Dit gold ook voor de verdeling tussen stacaravanplaatsen en toeristische kampeerplaatsen. Volgens het geldende bestemmingsplan konden er maximaal 75 toeristische kampeerplaatsen (passantenplaatsen) worden toegestaan. De A.N.W.B.-norm lag op 20% van het aantal stacaravanplaatsen.

Intussen werd de modernisering van de camping niet vergeten. In 1991 werd kabel-TV aangelegd, in 1994 kwamen er nieuwe speeltuinen. In 1998/99 werd een grote loods gebouwd ten behoeve van de opslag van materieel.

Toekomst

De ruimtebehoefte van het recreatiecentrum bleef echter groot. Volgens kadastrale opmetingen in 1992 bleek de grootte van het Recreatiecentrum De Thijmse Berg

9,6 ha te bedragen. Eind 1992 werd gedacht aan nieuwe uitbreiding om bungalows en chalets ten behoeve van verhuur neer te zetten. In de regio bestond er een duidelijk gebrek aan dergelijke voorzieningen. Bovendien zouden deze bungalows vooral buiten het seizoen een sociale functie kunnen vervullen, aangezien de camping vaak benaderd werd door inwoners uit Rhenen, die om verschillende redenen tijdelijke woonruimte zochten.

De camping diende in 1998 een plan in bij de gemeenteraad voor extra uitbreiding ten behoeve ca. 75 extra toeristische plaatsen, parkeer- en sportgelegenheid.

De gemeente Rhenen en de Provincie besloten in 1999 tot medewerking aan dit plan. Afhankelijk van de snelheid van besluitvorming zal dit terrein in de jaren 2001-2002 in gebruik kunnen worden genomen. Hiermee zal men hopelijk de eerstkomende jaren voldoende lucht krijgen om aan de groeiende recreatiebehoefte in deze inmiddels tot A.N.W.B.-4 sterren park gepromoveerde onderneming te kunnen voldoen. Helaas blijft echter het toenemend gebruik van een auto, vaak ook een tweede auto in het gezin, een continue bedreiging voor de toch al krappe parkeerfaciliteiten.

Het jaar 2000 werd door Peter en Greet van Dijk uitgeroepen tot het Jubileum 1950-2000. Bij deze gelegenheid werd een prachtige jubileumkrant in veelkleuren-druk uitgegeven. Gezien de hierboven beschreven geschiedenis kunnen wij feitelijk nog tien jaar verder terug gaan. Toen de A.N.W.B. in augustus 1940 de officiële erkenning verleende was daarmee de gemeentelijke Bondskampeerplaats een feit geworden. Reden om in augustus 2000 het 60-jarig bestaan te vieren?

1 Mei-optochten

De naam van de camping Roodland is, in haar beginjaren, ook steeds verbonden geweest met de na-oorlogse 1-Mei-vieringen. Geheel in overeenstemming met het herstel van de vele, door de oorlog onderbroken activiteiten en evenementen, kwam ook in 1946 de arbeidersbeweging weer tot leven. De Partij Van De Arbeid (P.V.D.A.) werd opgericht en in Rhenen kwam al spoedig een actief Meicomité tot stand, dat belast was met het maken van plannen tot de viering van 1 mei en de uitvoering hiervan. De afgevaardigden van Elst stelden er evenwel prijs op, hun eigen Meifeest te organiseren.

Het vooroorlogse gebouw van de S.D.A.P., het 'Eigen Gebouw' (de oorspronkelijke woning van dokter Waller) op de hoek van de Heerenstraat en de toenmalige Mensostraat, was in de meidagen van 1940 volledig verwoest. De eerste jaren vonden de bijeenkomsten daarom plaats in gebouw 'Het Centrum', gelegen op de zuidelijke hoek van de Julianastraat en de Achterbergsestraatweg. Dit was de in de mobilisatie-tijd (1939/1940) gebouwde danstent annex kantine van K. Westerhuis. De 1 mei festiviteiten begonnen 's morgens met een kinderfeest buiten, met spelle-

tjes en een eenvoudige broodmaaltijd. 's Middags was er een bijeenkomst voor de vrouwen, terwijl intussen met de kinderen een wandeling werd gemaakt. Dit alles vond plaats op en om het terrein van Roodland. Het hoogtepunt van de dag werd echter gevormd door de avondviering en de optocht, die daaraan vooraf ging. De Muziekvereniging Oefening Baart Kunst (O.B.K.) voerde de stoet aan met het vaandel voorop, waarmee men naar 'Het Centrum' ging.

In 1949 werd 'Het Centrum' echter gesloten, nadat de 1 mei viering, in dit geval 'zestig jaren Mei', hier nog voor de laatste maal plaats had kunnen vinden. Er bleef in geheel Rhenen nog maar één gebouw met een behoorlijk zaal over, namelijk het gebouw 'Irene' in het Koningin Elizabeth-plantsoen, eigendom van de Nederlands Hervormde Gemeente. Het verzoek deze zaal te mogen huren voor het avond-meifeest werd door notabelen en kerkvoogden afgewezen. De tijd was hier kennelijk nog niet rijp voor, men wenste de 'bende van Domela' nog geen toegang te verschaffen. Ook bij de N.B.M. remise ving men bot.

Er bleef niets anders op, om de avonden te vieren in de open lucht, en dit werd het kampeerterrein van Roodland. De legendarische V.A.R.A.-omroeper Ary van Nierop hield de meirede van 1951. Pas in 1953 was het nieuwe 'Eigen Gebouw' aan de Eikenlaan gereed, zodat men toen weer 's avonds binnenshuis terecht kon. De medewerking van onder meer het koor Kunst Na Arbeid (K.N.A.) en de toneelvereniging Thalia was hierbij vanzelfsprekend onmisbaar, aldus één van de toenmalige organisatoren, 'meester' H.L. Veenstra.

Herkomst van de namen

Het terrein, waarop thans de camping 'De Thijmse Berg' is gevestigd, is sinds mensenheugenis in het bezit van de stad Rhenen geweest. Toen het Kadaster in 1832 werd ingesteld, was het perceel, kadastraal bekend onder sectie H nummer 70, nog steeds in het bezit van De Stad. Het was toen 33,1690 hectare groot, en het bestond uit een slechte categorie heide.

In 1880 was er sprake van ontginning, waarbij er dennenbomen werden geplant, want het kadaster vermeldt sindsdien 'dennenbosch'. Er zijn kleine stukken afgehaald ten behoeve van de aanleg van een weg, maar in principe bleef het tot op de dag van vandaag een perceel van zo'n 33 ha. groot.

Zoals wij zagen was de naam van de camping aanvankelijk Roodland, een naam die hieraan omstreeks 1947 was gegeven. Het woord Roodland stamt uit het Middelnederlands. Roodlant of rodelant betekent land, dat door het rooien (roden) van bomen voor bebouwing geschikt is gemaakt. Ook Rhenen kende 'zijn' Roodland. Het eigenlijke gebied Roodland ligt iets noordelijker van de camping, ten westen van het begin van de Oude Veensegrindweg. Het is duidelijk een in het verre verleden kaalgekapte stuk bosgebied, dat daardoor als bouwland in gebruik kon

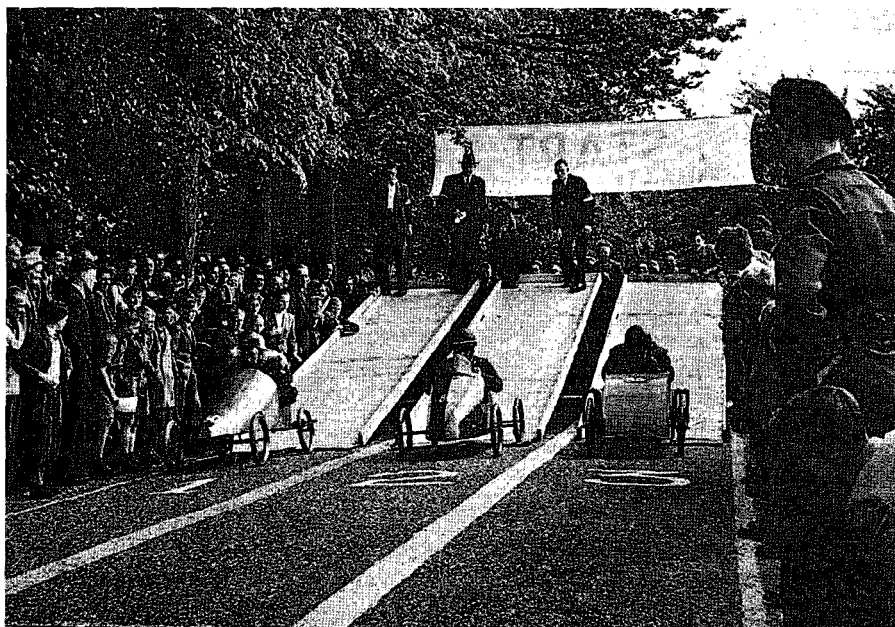

worden genomen. Op deze grond bestond vroeger een soort grondbelasting, de zogenaamde tiendplicht, die in dit geval de 'Rode Tiend' werd genoemd.

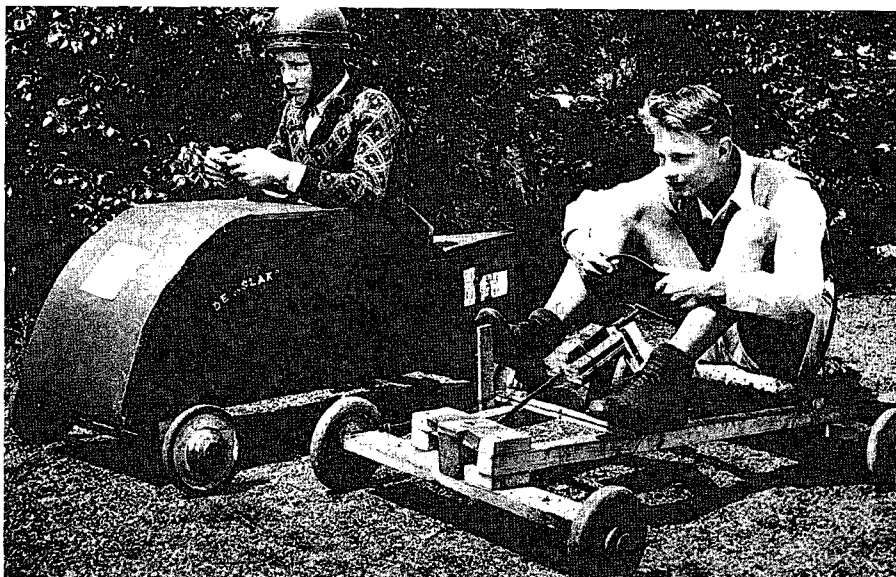
De oorspronkelijke naam voor het gebied waar de camping ligt was kortweg De Hucht. Nadat men de naam Roodland voor de camping om onduidelijke redenen had afgeschaft werd gekozen voor de naam Thijmse Berg, een naam die aan de plaatselijke hoogte was gegeven. Er was een zeker Johan Hootsen, die eerst aan de Bovenweg woonde, omstreeks 1915. Hij was de zoon van Thijmen Hootsen, vandaar dat men hem Johan 'van Thijmen' noemde. In 1916 heeft deze Johan van Thijmen een huisje gebouwd (thans Nieuwe Veenendaalse Weg 230, tegenover de camping), waarna men deze streek aanduidde als de hucht bij Thijmen, ofwel de Thijmse Hucht. Op de stafkaarten is de naam ook opgenomen, deze vermeldt: De Thymse Berg (camping).

Zeepkistenraces op de Thijmse Hught

Wie tegen een oudere geboren en getogen Rhenenaar de naam Thijmse Berg of Thijmse Hught noemt, zal onmiddellijk als reactie horen: zeepkistenraces.

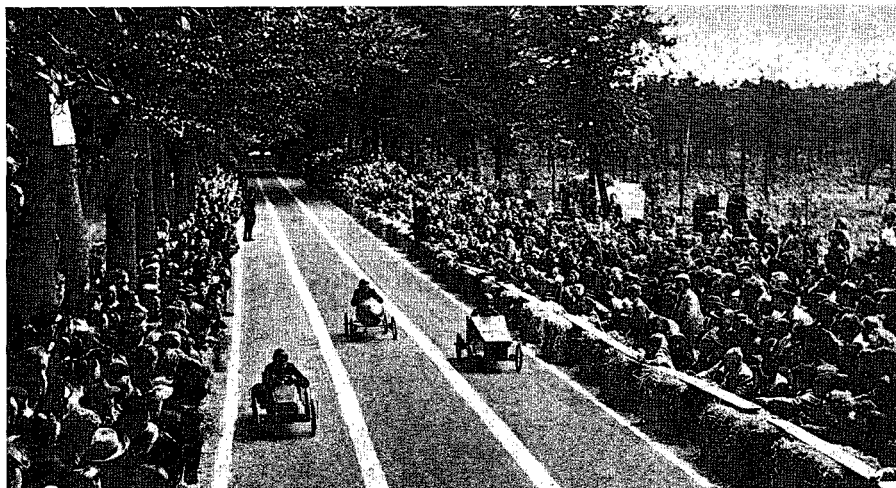
De afrit af! De koppen met de valhelmen gebogen, het stuurwiel tussen de handen geklemd rollen ze de hellende baan af. Zonder drijfkracht, zonder motor en zonder machine, alleen een kist met vrij lopende wielen. 1950.

Cor van Dijer uit Blaricum in zijn 'Slak', Joost Jan Wentinck uit Zeist met zijn 3 dagen oude voertuig, 1950.

De eerste zeepkistenrace in Nederland werd in Rhenen gehouden, en wel op 2e Pinksterdag, 29 mei 1950. De organisatie was in handen van de M.A.C.R.O. (de Motor-Auto Club Rhenen en Omstreken), die hiermee haar eerste lustrum wilde vieren. De organisatie was professioneel opgezet, met een rennerskwartier, stalling voor auto's en rijwielen, afgesloten weggedeelten, vele verwijzingsbordjes enz. enz. Secretaris van de M.A.C.R.O. en van de Lustrumcommissie was in die tijd D.J. Bovenschen, als reporter trad de toen zeer bekende A.V.R.O. sportverslaggever Peter Knegjens op.

Het traject van de Thijmse Berg tot aan de Geertesteeg bleek een ideaal hellingsverloop te hebben om wedstrijden met zeepkisten te organiseren, maar het bleek wel nodig om de buitenbocht (nabij de Oude Veensegrindweg) met zand op te hogen, om te voorkomen dat de karretjes hier uit de bocht zouden vliegen. In een tijd toen er nog geen televisie bestond was dit een gebeurtenis van de eerste orde. Dank zij de medewerking van middenstand, handel en industrie kwam een groot aantal bekens beschikbaar voor de winnaars in de diverse categorieën. De wedstrijden werden, zeer toepasselijk, gesponsord door de Rhenense Chemische fabriek Rhenus, in de volksmond de 'zeepfabriek' geheten. Deze betaalde de advertenties, toegangsbewijzen, boekjes etc. Ook werd een vrachtwagen met reclameborden en een geluidsinstallatie ter beschikking gesteld,

Een gedeelte van het parcours van de zeepkistenraces. Rechts begint het terrein van 'Roodland'. 1951.

waarmee het organiserend comité het hele land door trok. In Hilversum, op weg naar een radio interview door Peter Kengjens, werd de reclame makende auto in beslag genomen door de politie. Wanneer het verhaal van het interview werkelijk waar zou blijken te zijn, zouden ze de auto terug krijgen. De politie luisterde naar de radio, en toen inderdaad de uitzending plaats vond, eindigde dit avontuur met een sisser.

De landelijke belangstelling bleek de verwachtingen verre te hebben overtroffen. Uit Limburg en Groningen kwamen de jongelui aan, hun zeepkisten werden gratis door de N.S. per trein, via Amersfoort, naar Rhenen vervoerd. De firma Van Gend en Loos zorgde voor het plaatselijk transport van de voertuigjes. De Rhenus had gedurende de wedstrijden zijn machine-werkmeester A.J. Livingston ter beschikking gesteld, die hulp bij technische ongevallen bood. Hij heeft ook nog zelf in de categorie D meegereden met een zeepkist, evenals mevrouw Souwerbren, die tijdens de start door de jeugd toegeroepen kreeg: 'Hé opoe, schiet eens op'.

Alle deelnemers ontvingen een reglement, waarin een aantal eisen was omschreven. Er waren 4 categorieën: A. 12-14 jaar; B 14-16 jaar; C. 16-18 jaar; D boven 18 jaar. 'Voor deze Pinkster-demonstratierace mogen de jongens beneden 18 jaar hulp van anderen ontvangen, al zal een Hollandse jongen dat zeker niet willen!!', aldus de toelichting. Bepaald gereedschap mocht niet worden gebruikt, de lengte mocht maximaal 2 meter zijn, aan de andere afmetingen, wielbasis, wielhoogte, stuurinrichting etc. waren ook eisen gesteld. De kar mocht niet mechanisch worden voortbewogen, deugdelijke remmen moesten aanwezig zijn, een sleeprem, die over het wegdek kon slepen, werd aanbevolen en zou in de toekomst verplicht

worden gesteld. Vóór de start moest de zeepkist gekeurd worden.

Uit alle delen van ons land kwamen 107 deelnemers, met eigengemaakte karretjes, die namen droegen als HOTS BOTS Super de knots, De Slak, Afval en Flying Dutchman. Vele honderden toeschouwers stonden in de berm en de moedige bestuurders toe te juichen, een officiële gemeentelijke opgave vermeldt zelfs 9.662 betalende bezoekers. De Rhenense muziekvereniging 'Ons Genoegen' verleende muzikale medewerking. Elke deelnemer ontving bij de finish een 'zeepkistenkruis'.

Helaas heeft dit evenement het slechts twee jaren uitgehouden. In 1951 werden alhier nationale kampioenschappen gehouden, maar de belangstelling was enerzijds duidelijk tanende, anderzijds bleek dat er in een aantal gevallen dusdanig professionele voertuigen werden aangevoerd, dat de organisatie er in Rhenen mee stopte.

Wel zijn er nog een keer door het Rhenense organisatie-team, als deskundigen, races georganiseerd voor Utrecht, maar dat was toch wel het einde van de pret.

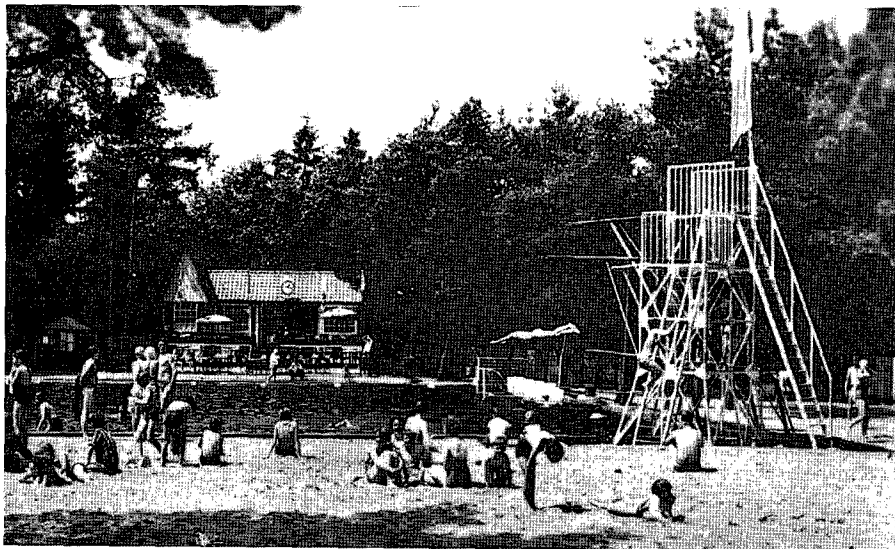
Camping Bergbad

Behalve Roodland/de Thijmse Berg kent en kende Rhenen nog enkele andere kampeermogelijkheden, waarvan de belangrijkste wel zijn 'Happy landing' aan de Nude, en het Bergbad vlak bij het voormalige Juliana Ziekenhuis aan de oostelijke zijde van de Oude Veensegrindweg.

'Happy landing' werd omstreeks 1960 opgericht, maar het is thans niet meer als kampeergelegenheid in gebruik. Zo'n 10 jaar geleden werden de activiteiten gestaakt. Inmiddels bestaan er weer enkele nieuwe mogelijkheden bij kampeerboerderijen, maar hier is nog geen historie aan verbonden.

De Camping Bergbad daarentegen bestaat reeds bijna 50 jaar. De eigenlijke oorsprong gaat terug naar 1933, toen Jan de Rooij een stuk bos met uitweg verkocht aan de N.V. Het Bergbad. Deze bouwde er een badinrichting op, die in 1941 werd verkocht aan twee heren uit Utrecht, die het doorverkochten aan Van Dam en Scheffers. In 1943 werd enige bijbouw uitgevoerd. Tenslotte werd het geheel in 1953 met hulp van een gemeente-garantie van de gemeente Veenendaal gekocht door enkele leden van de Veenendaalse Zwemclub. Er werd een Stichting Natuurbad Bergbad opgericht, met als doelstelling onder meer 'de recreatie in de ruimste zin des woords te bevorderen, o.a. door het exploiteren en beheren van objecten met een recreatief doel'.

De exploitatie van dit bad moest in 1970 worden beëindigd in verband met de aanleg van het Valleibad in Veenendaal, en de uitbreiding van Ouwehand: de concurrentie werd te sterk en een goede exploitatie bleek toen onmogelijk. Met medewerking van de gemeente Rhenen is men vanaf 1971, onder leiding van beheerder A.J. Vermeulen, als camping verder gegaan. Gestart werd met een oppervlak van 5 ha, waarop ten behoeve van een tent of caravan ruim honderd

Het Bergbad, ca. 1970.

staanplaatsen van elk 80 m² konden worden gerealiseerd.

Bij het overlijden van de beheerder in 1981 werd het bestuur geconfronteerd met achterstallig onderhoud, vooral aan het inmiddels 50 jaar oude zwembad.

Samen met de sterk verhoogde personeelslasten noopte dit het bestuur tot bezinning over de toekomst van deze camping. De camping telde toen ongeveer 90 plaatsen. De grootte van het terrein bedroeg ongeveer 2 ha. Door inruil van toercaravans voor stacaravans ontstond er geleidelijk een veel te intensieve benutting van de beperkte, beschikbare ruimte. Het bleek onmogelijk om in de nabije toekomst grond te verwerven direct grenzend aan dit terrein.

Aangezien in de loop der jaren de behoefte aan kampeerplaatsen van kleine tour caravans naar grotere sta-caravans was verschoven, werd de camping met ruimtegebrek geconfronteerd. Daarom werden, eind 1984, in samenwerking met het bureau 'Recron' van de Organisatie van Recreatie-Ondernemers, plannen ontwikkeld tot het in gebruik nemen van een 24 ha groot perceel, op een tegenover de ingang gelegen stuk terrein, deel uitmakend van het 'Schupse Bos', aan de westzijde van de Oude Veensegrindweg. Men dacht aan het exploitable maken van een groot terrein ten behoeve van extensief recreatief gebruik, met een kleine manege, een trimbaan, een uitkijktoren over de Vallei, een kinder-klimplaats etc.

Een gedeelte van zo'n 5 à 7 ha zou worden bestemd voor alle vormen van lange- en korte verblijfsrecreatie voor gezinnen en groepen met de daarbij behorende voorzieningen als kantine, gemeenschapsruimte, verblijfsruimte voor groepen, twee beheerderswoningen, toiletgebouw en bovendien enkele bungalows als

Een nog vrijwel verlaten Frederik van de Paltshof, ca. 1955.

verbinding met het terrein van het Koetshuis. Het zwembad zou weer een openbaar karakter krijgen, waarbij het aangrenzende terrein sportieve voorzieningen zou moeten krijgen, zoals een tennisbaan, midgetgolf, volleybalterrein, paviljoen en ligweide. De uitbreiding zou een mogelijkheid bieden aan 550 kampeerplaatsen.

Medio 1985 zag van Recron een ontwikkelingsplan betreffende de verblijfsrecreatie van Rhenen het licht. Hierin werd eerst aandacht besteed aan een aantal statistische gegevens over vakantiebestedingen in het algemeen gedurende de jaren 1966 - 1984. Over de laatste jaren werd de trend naar de aard (hotel, zomershuisjes, caravan, tent, boot, kamperen e.d.) weergegeven. De conclusie was dat men aan het kampeerterrein of méér een woonfunctie moest geven, of méér een toeristische functie. Voorts werd in het rapport de mening uitgesproken, dat uitbreidingen vooral gezocht moesten worden bij de reeds bestaande objecten. Hierdoor kon de te geringe bedrijfsomvang van de bestaande bedrijven vergroot en het economisch draagvlak versterkt worden.

De provincie reageerde in eerste instantie positief op de snelle en volledige wijze, waarop de rapportage had plaatsgevonden, maar deelde tevens mede, dat de projectgroep nog geen eensluidende mening had gevormd. Er waren bezwaren uit een oogpunt van natuur en landschap, en van infrastructuur. Een inderhaast door de Kampeerraad uitgebracht advies (september 1985) kwam tot een 'overwegend

voorzichtig positief oordeel'. Vanuit de planologische optiek namelijk waren vanwege het ontwerp-streekplan, ontwerp-bestemmingsplan en het TROP-rapport sterke argumenten aanwezig vóór een bestemming verblijfsrecreatie. De aangevoerde bedrijfseconomische noodzaak was volgens de Raad echter niet concreet aangetoond. Ook vond men de scheiding tussen het oude gedeelte en het geplande nieuwe deel door de Oude Veensegrindweg, dus een scheiding van het kampeerterrein door een doorgaande weg, moeilijk aanvaardbaar.

In december 1985 verscheen uiteindelijk het eindoordeel van de provincie. Deze bleek overwegende bezwaren te hebben tegen de voorgestelde uitbreiding. Het werd ongewenst geacht dat een zó omvangrijk kampeerterrein in dit bos zou worden aangelegd, waardoor natuurwaarden en mogelijkheden voor recreatief medegebruik verloren zouden gaan. Bovendien zou een stuk bos aan de houtproductie onttrokken worden. Er was daarentegen geen bezwaar tegen uitbreiding, aansluitend aan het bestaande complex, dus tussen de Oude Veensegrindweg en de Cuneraweg. Hier was echter geen grond meer beschikbaar.

Kwinteloijen

Er lag langs de Oude Veensegrindweg, aan de westzijde, nog een zandgat, waar de firma G.J. van Schoonhoven sinds het begin van 60-er van de vorige eeuw een concessie tot het afgraven van zand bezat. Aanvankelijk noemde men deze zandafgraving 'de Wielingsheuvel', naar een hoogte die hier in de Buurtse Berg gelegen is. Na verloop van tijd kwam echter de naam 'Kwinteloijen' in zwang, maar meestal wordt toch simpelweg over 'het zandgat' gesproken.

De naam Wieling is afkomstig van Arend Wieling, die in 1832, het jaar waarin het Kadaster werd ingevoerd, over grondbezit in dit gebied beschikte. Ook de heuvel die hier lag, is naar hem genoemd. De naam Kwinteloijen komt reeds op een militaire kaart van ca. 1795 voor. De herkomst van de naam is echter onduidelijk. Mogelijk zou het gebied in het bezit kunnen zijn geweest van de families Quint (Kwint) en Looijen. Het Kadaster kan hier echter geen uitsluitsel over geven, omdat dit register pas in 1832 werd opgesteld.

Door diep zand weg te graven en na overvloedige regenval ontstond in het afgravingengebied geleidelijk een plas, die natuurlijk op zwemmers een grote aantrekkingskracht uitoefende. Op mooie zomerse dagen werd er door tientallen inwoners van Rhenen en Veenendaal gebivakkeerd. Sommigen zetten er zelfs een tenje neer, anderen gingen alleen maar zonnen of lieten hun kinderen er pootje baden.

Zo kwam er al gauw het gerucht, dat hier een recreatiegebied zou komen.

Eind 1965 verklaarde de gemeente desgevraagd, dat haar niets bekend was van plannen bij Gedeputeerde Staten, om hier een recreatiecentrum te scheppen.

Vele andere plannen en geruchten hebben dit zandgat echter steeds in de openbare

belangstelling gehouden. Kennelijk is toch de druk zo groot geworden, dat hier in de 90-er jaren uiteindelijk toch, door het Recreatieschap, een professionele gelegenheid tot dagrecreatie is aangelegd, maar kamperen blijft hier uit den boze.

Met de toename van de Nederlandse bevolking en de groeiende behoefte aan vrijetijdsbesteding in de open lucht, zal ook de vraag naar meer kampeer- en recreatiemogelijkheden blijven stijgen. Het zal dan ook voor de overheid een steeds moeilijker te beheersen materie blijken te zijn. Een toenemende druk op een steeds kleiner wordend areaal, de mens blijft zoeken naar een plek, waar hij of zij zich in alle rust kan terugtrekken. Maar ook die rust wordt schaars.

'Ons genoeg' onder Piet Hoolhorst rust uit in de speeltuin van Hendriks.

OUD RHENEN

NEGENTIENDE JAARGANG

SEPTEMBER 2000

NO. 3

Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen en Omstreken

Voorzitter : Dr. H.P. Deys, Rhenen, tel. 0317-612812
Secretaris : Ing. H.B. Gieszen, Bruine Engseweg 40,
3911 CL Rhenen, tel. 0317-616076
Penningmeester : W.H. Strous, Rhenen, tel. 0317-614067,
Rabo-Rhenen 3970.24.037, Postbank 1211163
Leden : L. Bultje- van Dillen, tel. 0317-614058
H.E. Dekhuijzen, Rhenen, tel. 0317-612653
A.J. van Drunen, Rhenen, tel. 0317-617038
Dr A.J. de Jong, Voorthuizen, tel. 0342-471039
Website : www.oudrhenen.nl

Redactiecommissie Oud Rhenen:

Dr. A.J. de Jong, Voorthuizen, tel. 0342-471039
W.H. Strous, Rhenen, tel. 0317-614067

Inleveren kopij: Bruine Engseweg 25, 3911 CJ Rhenen

ISSN-1384-3338

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen dan na schriftelijke, voorafgaande toestemming van de redactie.

Omslagfoto: Naar een schilderij van J.M. Schäffer

Druk: Drukkerij Cunera b.v., Rhenen

O U D R H E N E N

Tijdschrift voor de Historie van Rhenen

uitgegeven door de

Historische Vereniging

Oudheidkamer Rhenen en Omstreken

negentiende jaargang

september 2000

no. 3

Inhoudsopgave

Kegelclub Paul Krüger

G.J.Poese, m.m.v. L.M.J. Kallen, G.W. Nijenhuis en W. Stevens .....blz. 5

Een brief uit Rhenen en het verongelukte vliegtuig "De Uiver"

dr. A.J. de Jong .....blz. 40

Wie het kleine niet eert, ...

A.J. van Drunen .....blz. 43

Twee brieven aan gemeentesecretaris Menso

dr. H.P. Deys .....blz. 49

Nieuw!

Onze vereniging heeft sinds deze zomer een eigen website. Naast allerlei gegevens over de vereniging zelf, zoals statuten, lidmaatschap en de complete inhoudsopgave van ons tijdschrift OUD RHENEN, zijn ook vele, vooral genealogische archiefgegevens uit het Rhenens oud-archief opgenomen. Dit betreft de Volkstellingen 1830 en 1840, excerpten van de bevolkingsregisters 1862-1889, 1890-1920 en de aanloop tot de volkstelling 1909, de complete burgerlijke stand van 1812-1925 en nog meer.

Er wordt reeds zeer veel gebruik van de site gemaakt en iedereen wordt uitgenodigd te kijken naar:

www.oudrhenen.nl

Uw voorzitter.

Kegelclub Paul Krüger

De geschiedenis van 100 jaar kegelen in Rhenen over de lange plank met breed uiteinde.

G.J. Poesse

met medewerking van L.M.J. Kallen, G.W. Nijenhuis en W. Stevens.

Het¹ was in de dagen dat de toen nog jonge Koningin Wilhelmina de kruiser de Gelderland naar Transvaal zond om daar Paul Krüger op te halen, toen de sociëteit Apollo² besloot een kegelclub op te richten en die de naam te geven van de grote held uit die tijd.

Kegelen, zo'n zesduizend jaren oud

Kegelen is een hele oude sport. Vierduizend jaar voor onze jaartelling waren er in Egypte al jongelieden die met ballen gooiden naar iets dat op een kegel leek. Ook de Germanen waren bedreven in dit spel. Zij gooiden met knoken, stokken, stenen en later ronde stenen. Langzamerhand heeft deze sport zich ontwikkeld tot de huidige vorm, *de aanval met een bal over een lange houten baan op wat in het Frans het bataillon carré heet, 9 in ruitvorm opgestelde kegels met de bevelhebber, de koning, in het midden.*

Kegelbanen werden vroeger veelal in de openlucht aangelegd bij herbergen en buitenplaatsen. Een voorbeeld hiervan is de baan bij kasteel het Oude Loo in Apeldoorn. Later ontstonden voornamelijk binnenbanen in cafés en sportcentra. De Koninklijke Nederlandse Kegelbond werd in 1909 opgericht. De bond heeft de afmetingen van banen, ballen en kegels bepaald en wedstrijdreglementen voor bonds-, club- en persoonlijke kampioenschappen vastgesteld. De sport beleefde haar glorietijd in de vijftiger en zestiger jaren van de 20ste eeuw toen de bond rond de 800 aangesloten clubs met meer dan tienduizend leden telde.

De kegelbaan, het speelveld van de kegelenaar, wordt ook wel plank of de lange plank met breed uiteinde genoemd. De baan heeft een lengte van 20 m, een breedte van 0,30 m, is voorzien van een holling van maximaal 0,4 mm en heeft aan het einde een plateau waar de negen kegels op staan. De kegelbal is voorzien van één duimgat en moet zo over de baan worden gerold dat deze langs één van de zijkanten het kegelplateau bereikt. Wanneer dit op de juiste wijze gebeurt worden alle kegels omgeworpen. Vroeger waren banen, ballen en kegels van hout, tegenwoordig veelal van kunststof.

Een speler werpt een aantal keren achter elkaar, afhankelijk van het spel dat wordt gespeeld. Iedere keer wordt gegooid op alle negen kegels. Daarom moet na elke

worp het aantal omgeworpen kegels worden geteld, dit getal genoteerd worden op een lijst en/of cijferbord, de bal in een ballengoot worden gelegd zodat hij terugrolt naar het begin van de baan en de omgeworpen kegels weer worden opgezet. In vroeger jaren werd er ook een bel geluid wanneer alle negen kegels werden omgeworpen. Het totaal aantal omgegooide kegels per spel wordt de hoeveelheid hout genoemd.

Kegelclub Paul Krüger

De kegelsport wordt ook al 100 jaar in Rhenen beoefend, want in 1900 werd daar kegelclub Paul Krüger opgericht.

In dit verhaal is de geschiedenis van deze vereniging, voor zover nog te achterhalen uit beschikbare archiefstukken, vastgelegd.

In de meidagen van 1940, het begin van de tweede wereldoorlog, is bij de brand in de Heerenstraat ook de woning van J. Post Jr. verloren gegaan.

De oudst bekende foto van de kegelclub (ong. 1912).

v.l.n.r.: op de hoge stoel het jongste lid Dirk Bender; daarnaast Sas Groenen (kegeljongen), Willem Heringa en Jan Pieter Beelaerts van Emmickhoven, Adriaan van Wijngaarden, Johann van der Tak, Willem de Haas, Jaap Post, Frans de Haas en Willem Hölzenspies. (Achter Berg en Rijn 611)

*Aan de linkerkant van de Herenstraat de restanten van het woonhuis van J. Post jr. na de meidagen van 1940. Hier ging een belangrijk deel van de administratie van de kegelclub verloren.
(Gebroken Lente 60)*

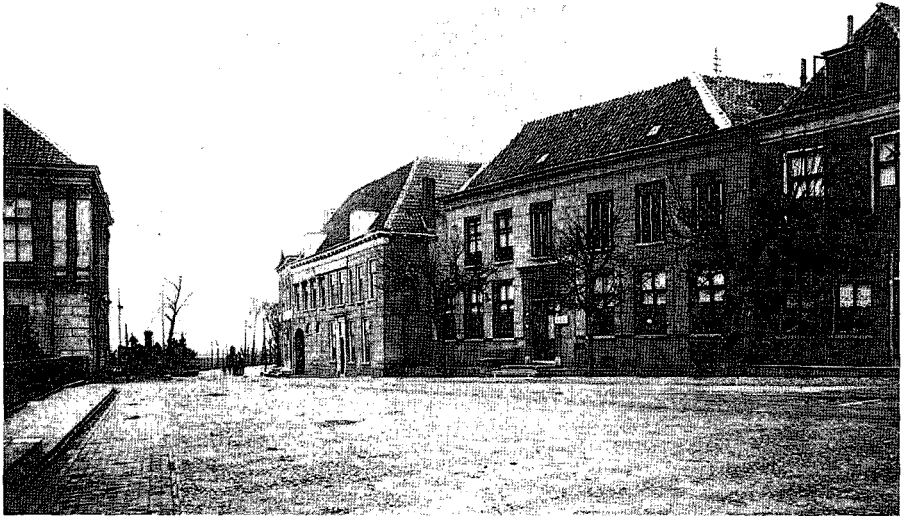
Hij was op dat moment commissaris van de kegelclub en in zijn huis bevonden zich alle kasboeken, jaarverslagen, tekeningen, reglementen en andere bescheiden. Enkele van deze stukken zijn later, uit particuliere archieven, weer in het bezit van de kegelclub gekomen. Het clubgebouw met daarin de ledenlijst en de notulen van leden- en bestuursvergaderingen vanaf de oprichting zijn gespaard gebleven.

De start in Rhenen

Op maandag 19 november 1900, 's avonds om 8.00 uur, werd in de Zaal van Altena, de bovenzaal van het koetshuis van Hotel de Koning van Denemarken van de heer Bertus van Altena, in aanwezigheid van 15 ingezetenen van Rhenen, de vereniging met de naam kegelclub Paul Krüger opgericht.

In die zelfde vergadering werden L.W.P. de Heus, M. van Everdingen, A.W. Rutgers, G.R. Schut en L. Sandbrink gekozen als resp. voorzitter, secretaris, penningmeester en eerste en tweede commissaris.

Kegelen is alleen mogelijk wanneer er een kegelbaan, kegels en ballen zijn. Deze faciliteiten waren in 1900 in Rhenen niet aanwezig. Daarom was een belangrijk onderwerp van deze eerste vergadering de realisatie van een eigen gebouw

De situatie rond 1900, rechts Hotel De Koning van Denemarken, links het koetshuis met op de eerste verdieping, de Zaal van Altena.
(Achter Berg en Rijn 379)

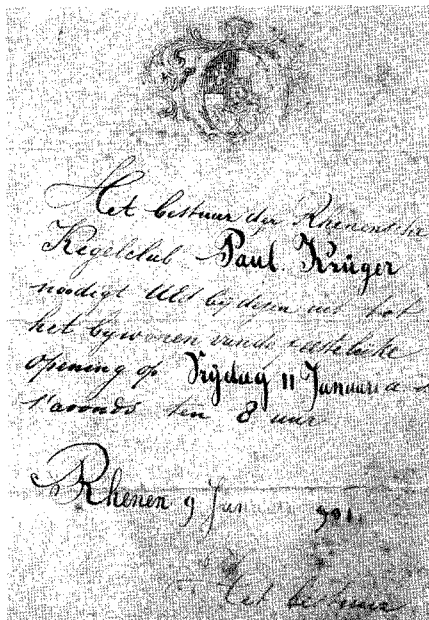

Een van de bouwers van het eerste kegelgebouw, timmerman Van Ommen met kruiwagen en gereedchapskist. (Achter Berg en Rijn 281)

Een van de oprichters en voorzitter van 1907-1926, apotheker J.J. Post, die zojuist van het postkantoor komt. (Achter Berg en Rijn 337).

Een exemplaar van de uitnodiging voor de opening van het eerste gebouw.

met inventaris. G.R. Schut, een van de oprichters en tevens lid van het eerste bestuur, stelde hiervoor grond beschikbaar. Het betrof een deel van zijn terrein, gelegen direct buiten de oude stadsmuur, daar waar nu het gebouw de Westpoort staat.

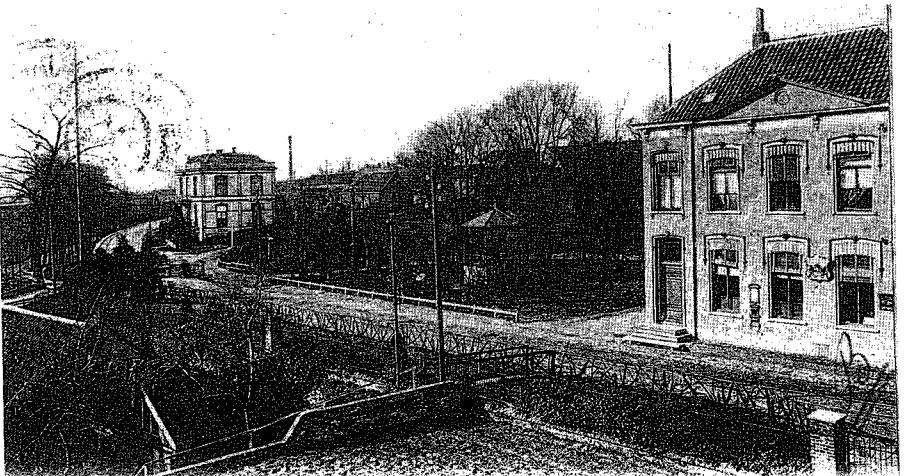
Het eerste gebouw

Het gebouw werd ontworpen door de Rhenense architect Derk Hoiting en gebouwd door de timmerlieden Van Ommen en Van den Dikkenberg. Het werd een houten gebouw, geplaatst op een stenen fundering. De eerste baan werd ook door deze Rhenense timmerlieden gemaakt. De aanneemsom van gebouw en baan bedroeg f. 597, =, de kosten voor de inrichting, zoals meubilair, kegels en ballen, waren f. 150, =. Op 9 januari 1901 waren gebouw en baan klaar en werd begonnen met kegelen.

Zoals reeds is vermeld zijn alle tekeningen en plattegronden, voor zover eigendom van de kegelclub, aan het begin van de tweede wereldoorlog verloren gegaan. Het is echter de heer H.P. Deys, voorzitter van de Historische Vereniging

De plaats van het eerste kegelgebouw net buiten de Fred.v.d. Paltshof. (plattegrond Rhenen, 1915)

Rhenen Westzijde.
*Ged. smaltban 2 1/2 - Wyk bij Donskade 3 1/2 - Amerongen
 4 - Elst 4 1/4 - Heermansdijk 4 1/2 - Rhenen 4 3/4 een
 uitgev. P. Stolp, Rheden.*

Links onder is een deel van het eerste gebouw te zien.

Het tweede reglement, goedgekeurd 22 januari 1909.

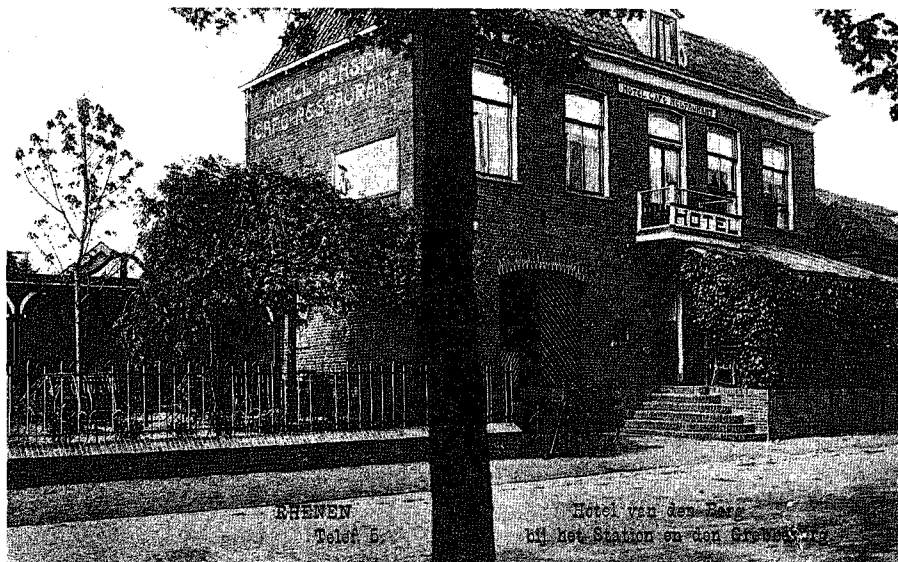
gebeuren. De eerste plank was ook te smal. Daarom werd in 1908 besloten een nieuwe aan te schaffen, waarbij de keus viel op één van goede kwaliteit voor de prijs van f. 200,=. Echter in 1923 werd alweer een nieuwe baan gelegd. De heer Schut had de grond, voor de bouw van het clubgebouw, gratis beschikbaar gesteld, echter onder de voorwaarde dat de kegelclub er gebruik van mocht maken zolang hij er geen andere bestemming voor had. Diverse pogingen van "Paul Krüger" om de grond te kopen mislukten. In 1929 verkocht de heer Schut de grond aan de heer De Vries, die het doorverkocht aan een niet met naam genoemd persoon. De nieuwe eigenaar wilde op de grond bouwen, kegelclub Paul Krüger moest dus op zoek naar een andere locatie.

Waar ging kegelclub Paul Krüger daarna naar toe?

Deze nieuwe locatie werd gevonden in de tuin van Café van den Berg, het huidige Hotel Het Wapen van Rhenen, waar de kegelclub ook nu nog haar gebouw heeft. Om meer zekerheid voor de toekomst te hebben werd met de heer Van den Berg, op basis van de levering van consumpties op de kegelavonden, een langdurig huurcontract voor de grond gesloten. Tevens werd, met de diverse grondeigenaren, de toegankelijkheid van het gebouw zowel van de voor- als de achterzijde geregeld.

Oudheidkamer Rhenen en Omstreken, gelukt om in het archief van de gemeente Rhenen de juiste situering van het eerste gebouw te achterhalen. Er is zelfs een oude Ansichtkaart waarop een deel van dit gebouw is te zien. Een kegelbaan is van hout en hout is gevoelig voor veranderingen van temperatuur en vocht. De ligging en de vorm van de baan zijn mede bepalend voor het rollen van de bal. In een gebouw, dat alleen op kegelavonden door middel van een kolenkachel werd verwarmd, kon nooit een constant klimaat geheerst hebben. De kwaliteit van de kegelbaan was dan ook een belangrijk onderwerp van discussie zowel op kegelavonden als op jaarvergaderingen. En dat is alle 100 jaren zo gebleven.

Het begon al direct in 1904. De ledenvergadering benadrukte dat er meer aan het onderhoud van de plank moest

Hotel het Wapen van Rhenen. Achter dit hotel werd de nieuwe locatie gevonden.

Op 13 maart 1929 werd, in een algemene ledenvergadering, het besluit tot verhuizing genomen en op 3 juli van dat zelfde jaar vond, wederom tijdens een algemene ledenvergadering, de officiële opening plaats, een verhuizing dus binnen 4 maanden. In de notulen staan geen namen van architecten of aannemers vermeld, evenmin komen nieuwe bouwtekeningen aan de orde. De ene keer wordt het woord "verplaatsen", de andere keer het woord "nieuw" gebruikt. Uit de beschikbare gegevens blijkt dan ook niet of het bestaande houten gebouw werd verplaatst of dat iets nieuws werd gerealiseerd. Omdat alles binnen 4 maanden werd gerealiseerd, lijkt het eerste het meest voor de hand te liggen.

M. de Joncheere, een van de leden, vroeg aan het einde van de vergadering op 3 juli 1929 het woord en merkte op dat er tussen dit nieuwe gebouw en de naamgever van de club nog geen enkele band bestond.

Die naam Paul Krüger was bij de oprichting gekozen, tijdens de laatste oorlog die de Boeren in Transvaal te voeren hadden, toen wij Hollanders zoo met die Boeren meeleeften. Daarom verheugde het hem dat hij een portret gevonden had van de president van Transvaal: "Paul Krüger" en hij hoopte dat dit een ereplaats zou krijgen in ons clublokaal.

De voorzitter bedankte De Joncheere, het portret werd opgehangen in het gebouw, waar het tot op de dag van vandaag nog steeds een plaats aan de wand heeft (zie achterzijde omslag).

De zorg voor baan en ballen blijft: werd in de beginjaren het onderhoud uitgevoerd door de Rhenense meubelfabriek Van de Waal, later namen de leden dit zelf ter hand en in de jaarvergadering van 1935 werd T.A. Deen, op dat moment baan-commissaris, verzocht *bij gelegenheid de baan en de ballen te doen opwrijven*. Aan het einde van de Tweede Wereldoorlog, in april 1945, werd gedurende de oorlogshandelingen in Rhenen een zijmuur van het gebouw zwaar beschadigd en een deel van de inventaris vernield. De kosten voor herstel bedroegen resp. f. 715, = voor het gebouw en f. 176,27 voor de inventaris. Een deel van deze bedragen werd als oorlogsschade terug ontvangen.

Het onderhoud van de banen werd na 1945 uitgevoerd door in dit vak gespecialiseerde bedrijven. Namen worden genoemd van De Kruif uit Rotterdam en Achterkamp uit Brummen. Zo krijgt de firma de Kruif in 1948 de opdracht de baan af te breken, de ondergrond te vernieuwen, de baan te restaureren, te herplaatsen en te vlakken.³ In latere jaren wordt echter ook weer de Rhenense timmerman Albers voor baanonderhoud ingeschakeld.

Tot 1952 beschikte "Paul Krüger" maar over één kegelbaan. De op de kegelavonden aanwezige leden gooiden bij toerbeurt. Voor een individuele sport, zoals de kegelsport, is dit uiteraard goed uitvoerbaar. Echter, twee banen naast elkaar en dus twee spelers tegelijk geeft meer spel, meer competitie, meer spanning.

Verder mogen alleen officiële, door de bond erkende, wedstrijden georganiseerd worden in een gebouw met minimaal twee naast elkaar liggende banen. Daarom werd in 1952, na een lange periode van voorbereiding, besloten het gebouw uit te breiden en een tweede kegelbaan te installeren.

Echter, men had geleerd uit de lessen van het verleden. Daarom moest eerst, voordat nieuwe investeringen werden gedaan, de aanspraak op de grond volledig veilig worden gesteld. Aankoop was niet mogelijk, de grond was niet te koop.

Daarom werd het langjarige huurcontract omgezet in een erfpachtcontract met een looptijd van 99 jaar. Omdat de grond van Herenstraat tot Prins Bernhardstraat inmiddels van een en dezelfde eigenaar was, werd in dit erfpachtcontract tevens het recht van overpad vastgelegd.

De grote verbouwing in 1952

De kegelclub was slecht bij kas. Daarom werd, ter financiële ondersteuning, de hulp ingeroepen van de leden voor het beschikbaar stellen van voor de bouw noodzakelijke materialen. Zo werden 20.000 stenen door J. Leccius de Ridder, alle benodigde dakpannen door M. Schoemaker en twee ballengoten door J. Baars en B. de Kroon aangeboden. Daarnaast voerde Schoemaker Bouwbedrijf de verbouwing uit en leverde de Tapijtfabriek van Van Wijngaarden de vloerbedekking, beide tegen kostprijs.

De restauratie van de buitenkant van het gebouw. Op de voorgrond vult J.E. de Bourgraaf de betonmolen.

Tevens werd een nieuwe baan van java-teak gelegd door de Fa. Achterkamp die ook een stel gebruikte kegels leverde, dit alles voor de prijs van f. 900, =.

De officiële opening vond plaats op 4 november 1952.

Het gebouw heeft dan de huidige afmetingen. Eind 1956 werd een gebruikte baan aangekocht van Hotel de Kroon uit Varsseveld, voor de prijs van f. 400, =. Op dat moment beschikte het gebouw over 3 banen.

In 1968 werd een aparte entree met toilet aangebouwd. Ook nu werden weer diverse materialen geschonken en wel door A. Evers het materiaal voor de waterleiding, J. Baars de wc, S. Heijn de kozijnen, H.J. Campman de stortbak en J.G. van der Grift het schilderwerk.

In 1969 biedt C. Wijnands een stuk baan aan ter vervanging van het slechtste deel van de B-baan. Dit stuk is afkomstig van het kegelhuis Heidepark te Barneveld.

Een drietal leden te weten R. Leij, S. Heijn en H.J. van der Schaaf, allen zeer begaan met het wel en wee van de kegelclub, kocht in 1967, tegen een schappelijke prijs, twee goede gebruikte banen, echter zonder vooraf overleg met bestuur en leden. De vlam sloeg in de pan, in een extra ledenvergadering werd opheldering gevraagd. De drie, de situatie onderkennend, deelden ter vergadering mede het hout inmiddels weer verkocht te hebben. De rust keerde weer, maar kegelclub Paul Krüger liep een paar goede, goedkope banen mis.

De nieuwe banen worden in Appingedam opgeladen. Een deel van de ballengoot ligt al op de kar. W. Stevens aan het werk.

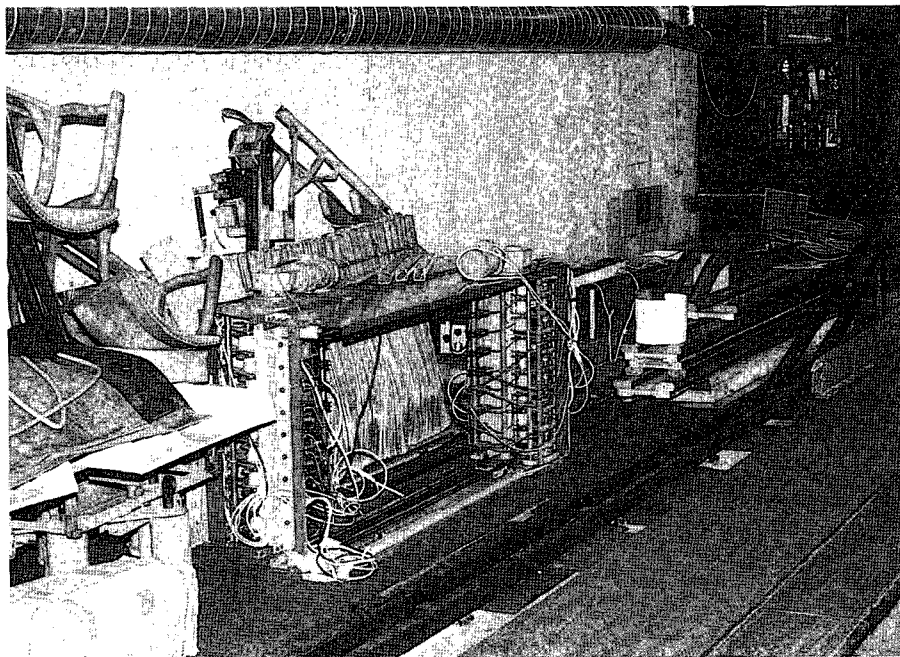
De renovatie

In 1979 verkeerde het gebouw, door achterstallig onderhoud, in een zeer slechte staat. Een grote renovatie was noodzakelijk. Deze was echter financieel alleen maar mogelijk wanneer de leden zelf actief werden. Daarom werd besloten in bepaalde door het bestuur aan te wijzen perioden, het rollen der ballen te vervangen door het hanteren van kwast, hamer en zaag.

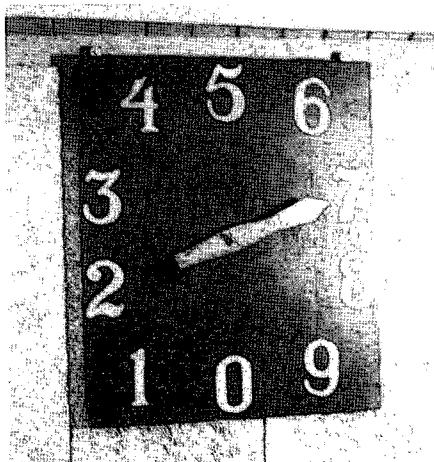
Het gebouw werd zowel van binnen als van buiten geheel gerenoveerd. De muren werden, aan de buitenzijde, van een nieuwe cementlaag voorzien. Al het houtwerk werd opnieuw geschilderd. Het gebouw kreeg een centrale luchtverwarming. Het dak werd belegd met golfplaten. Dit laatste naar aanleiding van regelmatig voorkomende lekkages veroorzaakt door vernieling van de pannen door de schooljeugd. Deze renovatiewerkzaamheden gingen door tot ver in de jaren 90.

In 1996 werden twee goede gebruikte banen en opzetmachines gekocht van Hotel de Koppelpaarden in Appingedam. Deze werden in eigen beheer afgebroken en naar Rhenen getransporteerd.

Het achtergedeelte van het gebouw werd aangepast en vervolgens werden eind 1997 de nieuwe banen met opzetmachines en elektronische telapparatuur geïnstalleerd.

De elektronische telapparatuur opgeslagen in het gebouw.

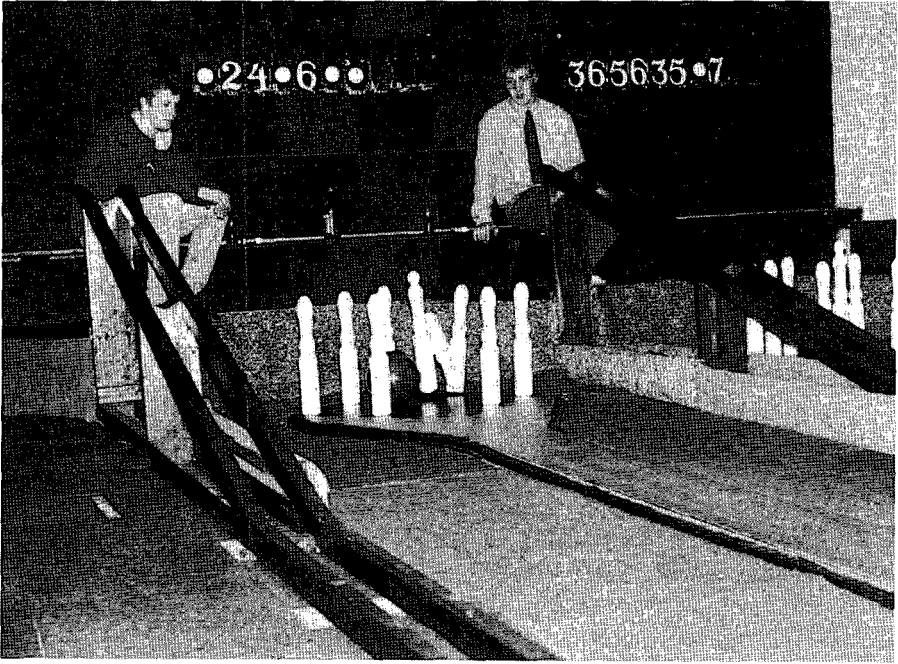
Het oudste telbord, een cirkel met de cijfers 0 t/m 9 en een pijl.

De kegelopzetters

De activiteiten aan het einde van de baan zijn het werk van kegelopzetters, bij "Paul Krüger" kegeljongens genoemd.

De eerste kegeljongen was Sas Groenen sr, die in 1931 werd opgevolgd door zijn zoon Jan Groenen, deze bleef de club tot 1966 trouw. In de notulen van 1901 wordt melding gemaakt van de eerste vergoeding voor het kegelopzetten en wel f. 0,50 per avond, een bedrag dat in 1903 werd verhoogd tot f. 0,75. Daarna werd pas in 1943 weer een bedrag genoemd en wel f. 2,50. Genoemde bedragen werden meestal, per avond, aangevuld met fooien.

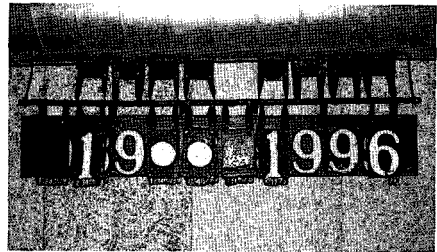

De laatste twee kegeljongens (Ch. Baars en J. van Harn) aan het werk.

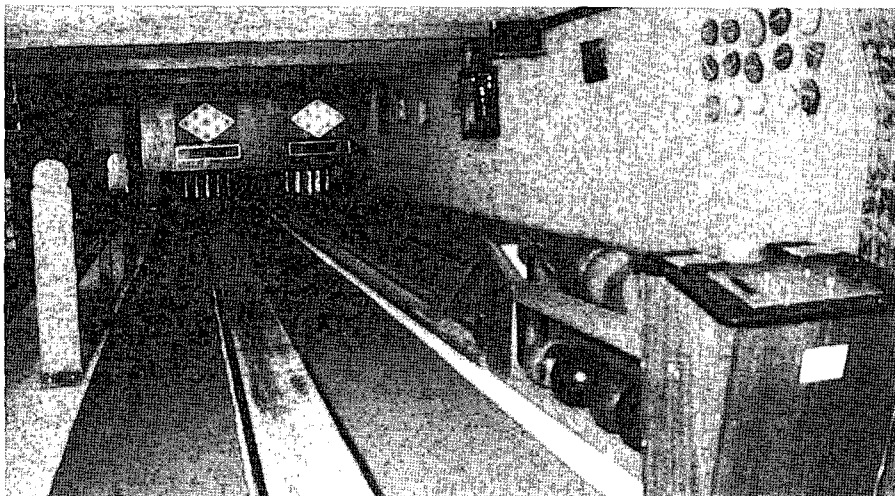
De taak van de kegeljongen was vooral in de beginjaren omvangrijk. Tijdens het kegelen zorgde hij voor het opzetten van de kegels, het aangeven van het gegooid hout, het plaatsen van de bal in de ballengoot en bij een negen het luiden van de bel.

Daarnaast echter zorgde hij dat voor het begin van het kegelen de banen en het gebouw in orde waren, dat de kachel brandde, dat er gekegeld kon worden van 20.00 uur tot 23.30 uur, dat iedere kegelavond het presentieboek werd bijgehouden en dat klachten en gebreken aan het bestuur van "Paul Krüger" werden doorgegeven.

In de notulen van 1949 staat vermeld dat de voorzitter H. Souwerbren een dankwoord uitspreekt aan *de kegeljongen Groen, die steeds voor een behoorlijk verwarmd, stofvrij en opgeruimd lokaal zorg draagt en de omver geworpen kegels in een minimum van tijd weer recht op heeft staan. Koude en warmte deert hem*

Tien rijen bordjes van 0 t/m 9 naast elkaar, een overzicht van 10 worpen.

De nieuwe inrichting met elektronische telborden

niet. Groen staat, als er gekegeld wordt, op zijn plaats en staat pal.

Vanaf 1952 werd er op twee banen gekegeld. Het jongste lid vervulde in eerste instantie de taak van tweede opzetter. Echter vrij spoedig werd een tweede kegeljongen aangenomen. Meestal waren dit jonge jongens, nog op school of er net vanaf. Velen hebben opgezet, helaas zijn hun namen niet meer bekend.

Jan Groenen werd in 1967 opgevolgd door Johan van Manen, hij bleef tot 1994. Daarna werd geen vaste kegeljongen meer aangenomen. Met tijdelijke opzetters werd doorgewerkt tot de installatie van de automatische banen.

In de ruim 95 jaar dat bij "Paul Krüger" de kegels werden opgezet door kegeljongens zijn er maar drie in vaste dienst geweest. Vader en zoon Groenen namen hiervan ruim 65 jaren voor hun rekening, Johan van Manen 28.

"Paul Krüger" was een van de laatste kegelverenigingen in Nederland met kegeljongens. Kegelen met kegeljongens geeft contact tussen "voor" (de kegelaar) en "achter" (de kegeljongen). Een kegeljongen reageert op een worp, voelt de spanning bij een wedstrijd en leeft mee met de kegelaar waar hij voor opzet.

Het vervangen van een kegeljongen door opzet- en telmachines is meer dan alleen overgaan van de kegelopzetter naar de motor met het touwtje, het is een ander soort kegelsport bedrijven.

De leden

In het gebouw hangt de ledenlijst die vanaf de oprichting is bijgehouden.

De hierop voorkomende namen staan vermeld in de bij dit artikel gevoegde lijst.

De ledenlijst, die vanaf de oprichting is bijgehouden.

Deze is uitgebreid met twee kolommen, één voor het aantal jaren lidmaatschap en één voor vervulde functies.

Kegelclub Paul Krüger heeft in de 100 jaar van haar bestaan 222 leden gehad⁴.

Niet zoveel voor zo'n lange periode. Kegelen is echter een individueel spel.

Per baan kan maar één persoon tegelijk gooien en tot 1952 was maar één baan beschikbaar. Daarnaast had en heeft de club veel leden die vele jaren lid blijven.

Op dit moment is A.H. van Wijngaarden (24)⁵ het langste lid geweest met in totaal 55 jaar, hij wordt gevolgd door J. Post (50) en J. Baars (130) beiden met 47 jaren, J. de Ridder (71) met 44, J. van Wijngaarden (30) met 42, J.A. van Itersen (8) met 41 en C. Mus (69) met 40 jaren lidmaatschap. Dan volgen:

met 35 tot 40 jaren: S. Heijn (119), H.J. Campman (152), J. Rutgers (53) en W. de Haas (35),

met 30 tot 35 jaren: B. de Kroon (131), D.F. de Haas (5) en I. van de Waal (20) en

met 25 tot 30 jaren: H. Schut (67), H.J. van der Schaaf (142), J.J. Post(11), A.W. Rutgers (12) en H. Souwerbren (105).

Ook bij de huidige 16 leden zijn er al 5 personen met een meer dan een 25-jarig lidmaatschap. L.M.J. Kallen (132) spant de kroon met 49 jaren gevolgd door G. Baars (197) met 27, waarna J.E. de Bourgraaf (200), G.J. Poesse (201) en G.E.J. Hagedoorn (202) volgen met ieder 25.

Veel namen komen meerdere malen voor. Hierbij gaat het zowel om broers en neven, als om vader en zoon. Uit notulen en jaarverslagen blijkt dat zowel vroeger als nu ten aanzien van het aanwezig zijn op kegelavonden weinig is veranderd. Er zijn en blijven leden die er altijd of bijna altijd zijn en leden die, door welke omstandigheid dan ook, minder vaak komen.

De vereniging heeft in totaal 5 ereleden gekend. De eerste voorzitter L.W.P. de Heus was het eerste erelid, gevolgd door J.A. de Lussanet de la Sablonière, L. Sandbrink, A.H. van Wijngaarden en J. Post. De eerste 4 behoorden allen tot de oprichters, de laatste werd in 1909 lid.

Er werden nieuwe kegelclubs opgericht

De aanwezigheid van een kegelclub met kegelaccommodatie heeft een duidelijke invloed gehad op de ontwikkeling van de kegel sport in Rhenen. In 1927 kwam een verzoek van een aantal dames, waaronder diverse echtgenoten van leden van "Paul Krüger", om maandagavond, één maal in de 14 dagen te mogen kegelen.

De Dameskegelclub Tante Sanne.

v.l.n.r. bovenste rij de dames Nel den Hartog (op de hoge stoel), Cor van Wijk, Mien Smits, Delia de Haas, Schut, Jo Mus, Ouwehand, Post en kegeljongen Sas Groenen; zittend To den Hartog, Agaath Ramspek, Mien Peters en Griet van Wijngaarden. (Achter Berg en Rijn 614)

Deze damesclub, die de naam kreeg van Tante Sanne, de vrouw van Paul Krüger, ging kegelen voor de contributie van f. 5, = per persoon per jaar, te betalen aan kegelclub Paul Krüger voor het gebruik van gebouw, baan en kegeljongen, echter wel met een minimum deelname van 10 speelsters.

Er heeft altijd een bijzondere band tussen de kegelclubs Paul Krüger en Tante Sanne bestaan. De contributie werd meestal gezamenlijk geïnd, kegelclub Paul Krüger zorgde voor de rest. Men kwam bij belangrijke gebeurtenissen bij elkaar op bezoek. Helaas is "Tante Sanne", door gebrek aan belangstelling van nieuwe leden, eind 1999, 72 jaar oud, opgeheven. Daarmee is de op een na oudste kegelclub uit Rhenen verdwenen.

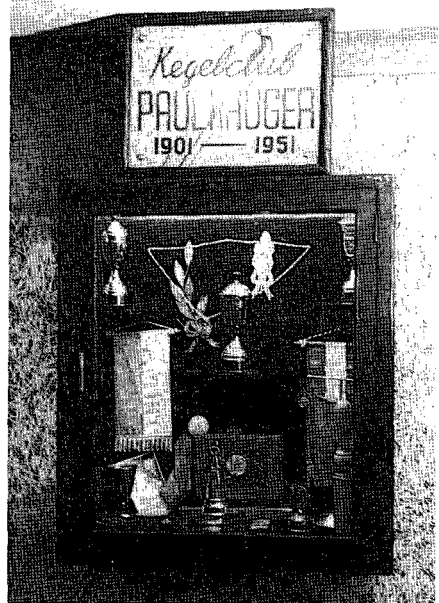
In 1944 werd E.V.A. (Een Vrije Avond) opgericht, deze club huurde de donderdagavond. E.V.A. met o.a. de Rhenenaren S. Stevens als voorzitter en A. Hoefsloot als secretaris ontwikkelde zich als een zeer actieve vereniging. In 1951 volgde een tweede damesclub, D.K.C. (De Dames Kegel Club), die ook op maandagavond om de 14 dagen ging kegelen.

Op de vrijdagavond werd een aantal jaren gekegeld door ZBGP, een door de eigenaar van het Hotel het Wapen van Rhenen opgerichte club. Daarna werden de banen die avond dan weer wel en dan weer niet aan diverse gelegenheidsclubs verhuurd. Vanaf 1970 kwam een kegelclub, opgericht door de Nederlandse Vereniging van Huisvrouwen, afdeling Rhenen, een middag in de veertien dagen gebruik maken van de banen.

Plaatselijke en regionale wedstrijden

Toen "Paul Krüger" nog maar over één kegelbaan beschikte mochten alleen vriendschappelijke wedstrijden worden georganiseerd. Zo werd o.a. gekegeld tegen K.K.K. (Kegelen Kost Kracht) uit Baarn en clubs uit Brummen, Abcoude en Arnhem. Verder werd zo nu en dan de strijd aangeboden met de andere Rhenense clubs.

Zo werd, ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan, een wedstrijd gespeeld tegen EVA, die met 315 tegen 275 hout won. Voor EVA speelden: Rijsemus, Schoots, Van Moorsel, Stevens en Hoefsloot, voor "Paul Krüger": A.H. van Wijngaarden, J.Post, H. Souwerbren,

De prijzenkast met gewonnen trofeeën

C. Mus en A. Ouwehand. Aan deze wedstrijden waren ook, per club, persoonlijke prijzen verbonden in de vorm van vlees en drank.

De 3 pond karbonade, de prijs voor het meeste hout, ging naar Stevens en Van Wijngaarden, de meeste negens, een kruik Bols, werd gewonnen door Van Moorsel en Souwerbren. Ter afronding van het toernooi werden nog een tweetal kegelspelletjes gespeeld, het Huisje-Bouwen werd gewonnen door Van Moorsel en het Huisnummer door Ouwehand.

Vanaf 1952, de club beschikte toen over twee banen, werd ook meegedaan aan regionale competities. Hiervoor moesten de deelnemers ook lid worden van de bond, waarvoor naast de Koninklijke Nederlandse Kegelbond regionaal gekozen werd voor resp. de Utrechtse-, de Arnhemse- of, de mede door kegelclub Paul Krüger opgerichte, West Gelderse-Kegelbond. Zowel uit- als thuis- wedstrijden moesten worden gespeeld. Ook EVA nam hieraan deel evenals de clubs Het Touwtje en De Natte Spons uit Barneveld en De Volle Negen en Duim in het Gat uit Scherpenzeel.

Kegelclub Paul Krüger door de jaren heen

De kegelclub heeft vanaf de oprichting altijd op twee avonden, te weten de dinsdag- en de woensdagavond gekegeld. Doordat de deelnemers van die beide avonden maar zeer weinig wisselden, ontstonden er binnen de kegelclub twee groepen, te weten de dinsdag- en de woensdagavondgroep die heel geleidelijk, maar steeds duidelijker, als min of meer zelfstandige eenheden zijn gaan functioneren.

Het bestuur, dat uit leden van beide groepen was samengesteld, heeft dit vanaf het begin onderkend en heeft altijd geprobeerd een goede onderlinge band te realiseren. Zeker in de beginjaren kwam dit onderwerp op vrijwel elke bestuurs- en ledenvergadering aan de orde. Voorstellen werden dan weer gedaan voor regelmatige wisseling tussen de beide groepen en leden werden aangewezen voor het organiseren van onderlinge wedstrijden.

Al deze stimulerende activiteiten hebben niet kunnen voorkomen dat de dinsdag- en de woensdagavondgroep steeds verder uit elkaar groeiden. Dat dit al vanaf de oprichting speelde blijkt wel uit de discussie die werd gevoerd bij de voorbereidingen van het feest rond het 25-jarig bestaan, het eerste lustrum dat officieel werd gevierd. Toen al werden voorstellen gedaan beide avonden hun eigen feest te laten vieren, een actie die door het bestuur direct werd verworpen.

Men kwam niet bij elkaar op bezoek en contacten vonden alleen plaats op jaarvergaderingen en tijdens de zeer weinige onderlinge wedstrijden. In de loop der jaren ontwikkelde de dinsdagavond-groep zich steeds meer als een wedstrijdclub die meespeelde in de regionale competities. De Woensdagavond daarentegen richtte zich voornamelijk op het recreatieve kegelen. Mede hierdoor werd de onderlinge

afstand nog vergroot, de Dinsdagavond legde de nadruk steeds sterker op goede banen, terwijl bij de Woensdagavond de gezelligheid voorop stond.

De sporthal en de gevolgen

In de jaren '70 kwam in Rhenen de discussie op gang over het bouwen van een sporthal. Al vrij snel werd de mogelijkheid geopperd daar kegelbanen in te realiseren. Het kegelgebouw van "Paul Krüger" verkeerde, door jarenlang achterstallig onderhoud, in een slechte staat, de banen waren oud en er werd nog gekegeld met de hulp van kegeljongens.

Toen in 1979 de sporthal, met nieuwe automatische banen, gereed was moesten alle clubs een besluit nemen, of blijven in het gebouw van kegelclub Paul Krüger of verhuizen naar de nieuwe kegel-accommodatie in de sporthal. De hurende clubs besloten unaniem naar de nieuwe accommodatie te gaan. Ook "Paul Krüger" nam in eerste instantie dit besluit, waarbij de Woensdagavond direct aantekende eerst na een proefperiode in de nieuwe locatie een definitief besluit te willen nemen.

Al spoedig bleek dat deze groep zich in de sporthal niet thuis voelde.

Van de toen 79 jaar oude vereniging wilde de Dinsdagavond naar de sporthal en de Woensdagavond in het eigen gebouw blijven. Na een aantal moeilijke vergaderingen nam de vereniging, in een bijzondere ledenvergadering, het besluit in het eigen gebouw te blijven.

Dit besluit was voor alle leden van de Dinsdagavond reden om voor kegelclub Paul Krüger te bedanken en een nieuwe kegelclub onder de naam PKR op te richten.

Consumptie-problemen en -oplossing

Het eerste gebouw voldeed niet aan de voorschriften van de drankwet. Er mochten daarom geen alcoholische dranken worden verkocht. In het eerste reglement werd dan ook een artikel opgenomen, waarin stond dat geen alcohol bevattende dranken verkocht mochten worden en dat door het bestuur een lid werd aangewezen, de schenker, die zich met het inschenken van consumpties zou gaan belasten. Hierover werden uiteraard veel vragen gesteld, er werd zelfs voorgesteld een betaalde kracht in dienst te nemen. Dit voorstel haalde het niet.

Het bestuur ging vervolgens op een zeer creatieve wijze om met het vorenvermelde verbod. De aangestelde schenker werd belast met het schenken van alcoholische dranken vanuit het buffet. De club bood dus als het ware de drank aan, waarvoor de leden aan het einde van de avond een bedrag, vermeld in het later genoemde zondenregister, in de clubkas stortten.

In de jaarvergadering van 30 januari 1905, werd door J.A. van Iterson gemeld dat er een oplossing was voor het schenken van alcohol houdende dranken.

Hierover staat in de notulen:

Dit middel was dat ieder lid zijn eigen flesch mocht hebben met een etiket waarop niet alleen de naam van de drank voorkwam maar ook de eigenaar van den flesch met inhoud. Dat was een ware uitkomst voor de proevers want van nu af aan was men de geheele controle kwijt hoeveel of er wel gedronken werd. Want nu behoefde degene, die steeds met de bediening aan het buffet belast was niet meer aan het eind van den avond het zondenregister van elk lid op te noemen. Nu kon men hem raken zonder dat de andere leden er iets van zouden kunnen merken hoeveel er wel gedronken was, tenzij dat uit een waggelende gang, wartaal spreken en het ruiken naar sterke drank was af te leiden. Een ieder zijn eigen flesch. Sommigen konden hun eigen oren niet geloven. Die vervloekte drankwet zou nog iets goeds voortbrengen.

Dit voorstel werd aangenomen. Echter door met eigen flessen te gaan werken derfde de clubkas ongeveer f. 140, = per jaar. De financiële situatie van "Paul Krüger" was allesbehalve rooskleurig, daarom werd door het bestuur voorgesteld de contributie te verhogen met f. 5, = per lid. Dat ging de vergadering echter te ver, waarna het werd vervangen door een bijdrage onder de naam van baangeld, van f. 0,15 per aanwezig lid, per avond.

Een soortgelijke situatie deed zich vele jaren later nogmaals voor. De drankwet was aangescherpt en ook het nieuwe gebouw voldeed een bepaalde periode niet aan de daarin gestelde eisen. Men herinnerde zich het verleden en een door het bestuur aangestelde schenker werd weer in ere hersteld.

Oude gebruiken binnen kegelclub Paul Krüger

Een kegelavond wordt al jarenlang ingedeeld in drie onderdelen. Als eerste het gooien voor de keizer, daarna de onderlinge wedstrijd, waarna de avond wordt afgesloten met kegelspelletjes. De avond begint met het gooien van 10 ballen door ieder aanwezig lid. Degene met het hoogste hout is de keizer van de avond. De keizer van de vorige avond gooit als eerste. Hij is het ook die de nieuwe keizer toesprekt en de versierselen, behorend bij het keizersschap en bestaande uit een ketting met medaille, omhangt.

De keizer wordt aangesproken met Keizer of Majesteit. Zijn eerste taak is om alle leden te voorzien van een drankje, waarna hij wordt toegedronken. Verder bedenkt en organiseert hij de spelletjes die aan het einde van de avond worden gespeeld. Drie maal keizer achter elkaar, of 5 maal in een jaar wordt beloond met een fles wijn. In vroeger dagen stond hiervoor een hoeveelheid vlees in de vorm van biefstuk of karbonade.

Een weer snel afgeschafte gebruik in vroeger jaren was de plicht om de keizer een borrel aan te bieden, wanneer hij niet op de juiste wijze, dus met Keizer of Majesteit, werd aangesproken. De keizer was verplicht deze consumpties op te

drinken. Echter, het kwam regelmatig voor dat deze "grap" per avond te vaak werd herhaald.

De onderlinge wedstrijden worden gespeeld binnen een competitie die een jaar duurt. Daarbij worden punten verkregen op basis van gewonnen en verloren wedstrijden. Degene met de meeste punten wordt clubkampioen, zijn naam wordt aangebracht op de houten kampioenschap kegel.

Ook al vele jaren in gebruik is het betalen van een bijdrage aan de poedelpot voor het aantal poedels⁶ en negens dat die avond is gegooid. In vroeger dagen was dit een cent, dit is nu opgelopen tot een dubbeltje. Het betalen voor een poedel is een straf: een goede kegelaar gooit geen poedels, het betalen voor een negen is een feest. De inhoud van de poedelpot wordt jaarlijks gebruikt voor een speciale feestavond met de dames.

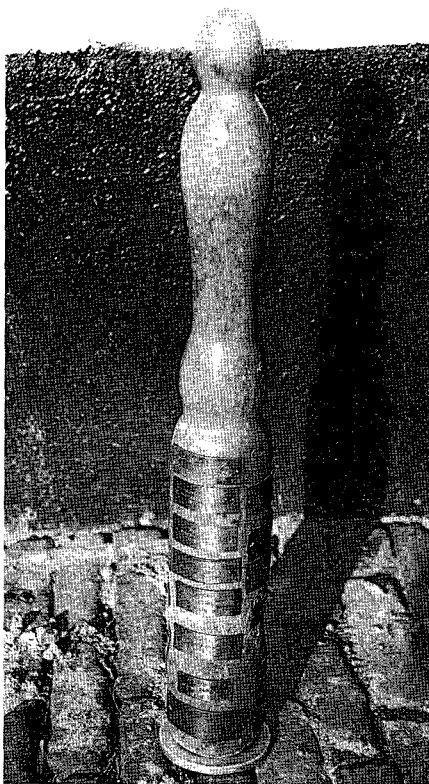
Taken van het jongste lid in vroeger dagen

Het jongste lid had vroeger een aantal speciale taken. Hij was zo'n beetje manusje van alles en zorgde voor: het innen van het aanwezigheidsgeld, het noteren van het geworpen hout en speciaal de poedels en de negens, het noteren van de standen van de spelletjes die door de keizer werden bedacht, het afrekenen aan het einde van de avond.

Om al deze taken te kunnen uitvoeren was er voor dit lid een speciale hoge stoel die stond opgesteld bij het bord zodat hij alles goed kon zien. Er waren nogal wat jaren zonder nieuwe

De medaille voor de keizer.

De wisselprijs voor het clubkampioenschap.

De namen van de winnaars staan op de koperen plaatjes.

leden, waardoor een jongste lid deze taken vaak een lange periode moest vervullen. Om die reden is dit gebruik indertijd afgeschaft.

Het 25-jarig bestaan

Dit feest, de eerste lustrumviering waar de nodige aandacht aan werd besteed, werd gevierd met een souper in Café van den Berg. Alleen de leden met hun dames waren hierbij aanwezig. Speciaal in de notulen staat vermeld, dat *de dikke Geurt, de schoonmaakster, ter gelegenheid hiervan een gratificatie krijgt van f. 10,-*. Er werd gesproken, getoost en een lang gedicht, opgedragen aan "Paul Krüger" en gemaakt door M. de Joncheere op dat moment het een na jongste lid, voorgedragen. Om een indruk te geven van de sfeer in die tijd worden hieronder enkele stukken weergegeven.

Na enkele inleidende stukjes het volgende:

*Paul Krüger, met zijn hoogen hoed,
President van een volk vol heldenmoed,
Kwam 25 jaar geleên, aan ons lage strand,
Met onzen fieren kruiser, de "Gelderland".
De "Rooinek" had hem uit Transvaal verdreven,
Een eind gemaakt aan zijn politieke leven.
Om diamant en goud, ach, louter egoïsme,
Kwam hij ten val aan Englands imperialisme.
En uit het onheil den echten Paul beschoren,
Werd nu onze "Paul Krüger" geboren.*

*Vele gelukkige vaders hebben aan de wieg gestaan,
Post, Rutgers, Frans van de Waal en Adriaan treffen we hier aan.
Van trots zien we hunne gezichten blinken;
Ik stel U voor, op hun een glas te drinken.*

Over de Dinsdag- en de Woensdagavond:
*Gelijk man en vrouw, in huwelijks-verbond,
Hebben wij een Dinsdag- en een Woensdagavond.
Beiden deelen kegelen met lust en onvermoeid,
Zonder de ene avond zich met de ander bemoeit.
De wederzijdse verhouding is bijzonder goed,
Wanneer men elkaar eens per jaar op vergadering ontmoet.*

Een eindje verder wordt informatie gegeven over enkele leden:
*Daar is dan Beelearts, die vooral vroeger een goed speler was,
Dank zij zijn uiterst sportieve pandjesjas.*

*Acht om den langen, is het devies,
Van onze Christiaan Hölzenspies.
Jaap Post, is in scherp opzetten, specialiteit,
Niet steeds met succes, zachtjes gezeid.
Meuter houthakt 't liefst in korte pantalon
Waarin hij het oorlogspad betrat in Lyon
Als constant goed gooier is den meesten de baas
Ons trouw opkomend lid, Frans de Haas
Me dunkt, het is bekend aan ons allen,
Hoe de kegels voor een Heringa'tje moeten vallen.
Tak is de man van de ballen zonder gat,
En.....ons onuitputtelijk moppenvat.
Jan de Ridder moet de meeste malen,
De biertjes van Mus betalen.
De meeste negens, schudt als uit zijn pink,
Onze medisch adviseur, onze dokter Vink.
Deen, onze jeugdige president,
Beweert, dat hij deze baan niet meer kent,
Hij kan, in een critiek moment, 't nooit laten,
Door kletsen, een anders bal van de plank te praten.*

En tot slot:

*Een ieder hoopt, bij het rollen der ballen,
Dat juist hij alle negens zal doen vallen;
Maar ach, 't is in het kegelspel,
Zooals 't gaat in ieders leven, wel,
Dat het allerbest bedoelde, volgens noodlot's wet,
Wel eens in een rampzaligen poedel wordt omgezet.*

Kegelclub Paul Krüger 50 jaar

Het vijftigjarig bestaan werd gevierd met wedstrijden, "Paul Krüger" kwam op de radio en er verscheen een artikel zowel in een Zuid-Afrikaans blad, als in een Nederlands tijdschrift. De muziekvereniging Ons Genoegen bracht tijdens het diner een aubade. Een telegram werd verstuurd naar Zuid Afrika en de President, Dr. Malan stuurde een gelukstelegram retour met de tekst:

Die President van die Unie van Suid-Afrika wens die keël-club "Paul Krüger" in Rhenen vir die 50 jarig jubilee van hulle club, baje sukses toe. Ons wens is da die club mee sal werk die eer en die roem van "Oom Paul" hoog te hou en so vir die nageslacht voort te leef.

De menukaarten van het diner ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan.

Het feest zelf werd met dames en genodigden, o.a. alle leden van kegelclub Tante Sanne en enkele oud-leden, gevierd met een diner (nota bene voor de prijs van f. 4,50 per couvert) in Café van den Berg, gevolgd door een gezellige avond, verzorgd door een gezelschap uit Nijmegen. Het menu was volledig in stijl, de menukaarten waren voorzien van de volgende tekst:

*Voortrap*⁷: *Hors d'oeuvre à la Tante Sanne*
                      Poedelstreepjes met Kegelballen
                      Ossevlees uit die Transvaal
                      Groenten uit Krügers wildtuin
                      Gebakken Piepers

*Op 't erebord*⁸: *Pijnappels en aardbeien met slagroom*

Natrap: *Koffie.*

Het 75-jarig bestaan

Dit werd gevierd met een diner met dames, voorafgegaan door zwemwedstrijden. Een van de hoogtepunten tijdens het diner, gehouden in Restaurant de Kromme Dissel in Heelsum, was het bezoek van Paul Krüger, samen met zijn vrouw Sanne (uitgebeeld door Louis en Paula Kallen), die beiden op rijm het gezelschap toespraken en de hoogtepunten uit de afgelopen 25 jaar belichtten.

De leden van de "Woensdagavond" tijdens het 75 jarig bestaan. (van voor naar achter en v.l.n.r.) H.J. v/d Schaaf, J. Baars, W. Stevens, C.L.M. Ruijs, J.E. de Bourgraaf, S. Heijn, kegeljongen J. van Manen, G.J. Poesse, G.M. Baars, G.E.J. Hagedoorn, A.J. Spoor, L.M.J. Kallen, kegeljongen, H.J. Campman.

De avond werd verder opgeluisterd door een eigen "Paul Krüger" band, die naast gezellige dansmuziek ook vele bekende Zuid-Afrikaanse melodieën ten gehore bracht.

"Paul Krüger" staat nu aan de vooravond van het 100-jarig bestaan. Ook hieraan zal de nodige aandacht worden besteed. Een aantal leden bereidt, met hun dames, een reis voor naar Zuid-Afrika. Contacten met kegelclubs daar zijn reeds gelegd. Een wedstrijd tegen andere Rhenense kegelclubs staat op het programma en daarnaast heeft de feestcommissie nog diverse plannen in voorbereiding.

Hoe waren de financiën geregeld

Kegelclubs zijn overwegend klein. Het ledental van "Paul Krüger" schommelde door de loop der jaren tussen de 15 en de 35 leden. Het kegelen in een eigen kegelgebouw legt dan ook zware financiële verplichtingen op een club, zeker wanneer ook nog zonder enige vorm van subsidie moet worden gewerkt. Al direct in 1900 was geld nodig voor het eerste gebouw. Hiervoor werden aandelen van f. 10, = per stuk uitgegeven die door de leden werden gekocht. De opbrengst was onvoldoende. Drie leden, te weten A.W. Rutgers, G.R. Schut en M. van Everdingen waren bereid het resterende bedrag in de vorm van een obligatiele-

De toespraak van Paul Krüger en Tante Sanne (Louis en Paula Kallen) tijdens de viering van het 75 jarig bestaan.

ning beschikbaar te stellen. De obligaties werden het eerst afgelost en daarna volgden de aandelen. In 1923 vond de laatste aflossing plaats.

De verhuizing in 1929 werd wederom op deze manier gefinancierd. Het niet in de notulen genoemde bedrag was in 1936 volledig afgelost.

Voor de grote verbouwing van 1952 werd een hypotheek van f. 5000, = bij derden afgesloten die in 1970 volledig was afgelost. Dit bedrag werd wederom aangevuld met aan de leden verkochte aandelen. Deze derde en laatste serie is echter nooit afgelost. Iedere keer wanneer, tijdens een vergadering, iemand over aflossen begon, wist de voorzitter wel weer een of twee leden op te noemen die net besloten hadden hun aandelen aan de club te schenken, waarna hij de vragensteller verzocht dit goede voorbeeld ook in overweging te nemen.

De financiën van kegelclub Paul Krüger zijn, door de jaren heen, een voortdurende zorg van het bestuur in het algemeen en de penningmeester in het bijzonder geweest. De leegte van de kas vormde iedere vergadering weer voldoende gespreksstof. Wat daarbij opvalt is dat de leden, zeker in vroeger dagen, snel bereid waren, ter vergadering, spontaan een bedrag op tafel te leggen om tekorten weg te werken of noodzakelijke aanschaffingen te realiseren. Een discussie over een contributieverhoging en daarmee een stabielere financiële onderbouwing ging men liever uit de weg.

De leden eind 2000, v.l.n.r. staand: G.W. Nijenhuis, S. Wynia, D. Koudijs, J.H. Weijers, J.F.B. Hillebrand, L.M.J. Kallen, G.J. Poesse, L. Schenk, G.M. Baars; knielend: T.H. Keulen, J.A.H. Gunzevles, J.E. de Bourgraaf, E.G. Murman, W. Stevens, G.E.J. Hagedoorn. afwezig: W.F.C. Huisman

Zo was bijvoorbeeld de aanleg van de nieuwe baan in 1923 alleen mogelijk doordat tijdens de ledenvergadering de nodige gelden op tafel werden gelegd. In 1953 kon een rekening van de fa. Van Wijngaarden voor door hen geleverde vloerbedekking alleen betaald worden doordat een niet met name genoemd bestuurslid tijdens een ledenvergadering een bedrag hiervoor aan de penningmeester gaf. Toen er in 1958 bij verandering van hypotheek, een tekort ontstond van ruim f. 1000, = werd dit spontaan door de leden tijdens de vergadering weg-gewerkt. Voor de grote renovatie in 1979 werd het voor de aanschaf van materialen noodzakelijke bedrag, door de leden op tafel gelegd.

Samenvatting

Kegelclub Paul Krüger werd opgericht in 1900. De kegelsport was toen nog nauwelijks bekend. Er waren nog maar enkele clubs in Nederland. "Paul Krüger" is daarmee op dit moment niet alleen een van de oudste kegelclubs van ons land, het is ook de op een na oudste⁹, nog bestaande, vereniging van Rhenen. Er is veel gebeurd in al die jaren. Het bleef niet bij het oprichten van een vereniging. Een clublokaal moest worden gebouwd, een baan geïnstalleerd en inventaris aangeschaft. Nauwelijks 29 jaar oud moest op een andere plaats opnieuw worden gebouwd en dit gebouw werd 23 jaar later meer dan verdubbeld in oppervlakte,

waarbij het aantal kegelbanen van één naar drie werd uitgebreid.

"Paul Krüger" heeft in de afgelopen 100 jaar in totaal 222 leden gehad.

Een lidmaatschap van vele jaren is geen uitzondering. A.H. van Wijngaarden spant nog steeds de kroon met een 55 jaren (1900-1955), maar L. Kallen (1951-....) is hem, met 49 in 2000, al dicht genaderd. Op dit moment staan er 36 leden op de lijst met een lidmaatschap van meer dan 20 jaar. In alle jaren zijn namen van bekende Rhenenaren terug te vinden.

De aanwezigheid van een kegelaccommodatie is een stimulans geweest voor de ontwikkeling van de kegelsport in Rhenen. Diverse andere clubs zijn opgericht en hebben vele jaren in het gebouw van "Paul Krüger" gekegeld. Bij de komst van de sporthal zijn bijna alle clubs daarheen gegaan en hebben hun bestaan, al of niet succesvol, aldaar voortgezet. De leden van kegelclub "Paul Krüger" bleven hun eigen gebouw, met de daarin opgebouwde traditie, trouw.

In al die jaren zijn vele bijzondere feesten gevierd en uitstapjes gemaakt.

Helaas zijn maar enkele hiervan in notulen en verslagen vastgelegd.

Informatie over alle anderen ging, met het vertrekken der leden, voor de club verloren. De inhoud van de notulen, vanaf de oprichting beschikbaar, is overwegend zeer eenzijdig. Bestuursverkiezingen en financiële zorgen vormen hierin de hoofdmoot. Tijdens de oorlogshandelingen in de meidagen van 1940 in Rhenen zijn veel belangrijke archiefstukken uit de eerste 40 jaren "Paul Krüger" verloren gegaan. Vandaar dat veel uit het verleden niet in dit verslag kon worden vermeld. Datgene dat overbleef geeft een beeld van 100 jaar kegelen in Rhenen. Het gebouw is thans in een goede staat van onderhoud. De banen zijn nog maar enkele jaren geleden vervangen door goede gebruikte, waarop nog vele jaren kan worden gekegeld. De club telt het maximale aantal leden van 16. Het erfpachtrecht loopt nog de komende 50 jaren. Kegelfclub Paul Krüger ziet dan ook vol vertrouwen de toekomst tegemoet.

Verantwoording van de foto's:

Van leden van de Historische Vereniging Oudheidkamer Rhenen en Omstreken de nummers: 1, 2, 3, 4, 5, 8, 10 en 21; alle andere afbeeldingen uit de archieven van kegelclub Paul Krüger en haar leden.

Noten:

¹ De cursief afgedrukte tekst letterlijk overgenomen uit archiefstukken.

² Sociëteit Apollo was een voortzetting van het op 01-11-1855 opgerichte muziekgezelschap Apollo. De leden van de gemeenteraad en vele Rhenense notabelen waren lid van deze sociëteit.

- ³ De baan in dwarsligging waterpas leggen en de holling in de baan te schaven.
- ⁴ No 56 is overgeslagen
- ⁵ De nummers tussen haakjes verwijzen naar het lidmaatschapsnummer in de ledenlijst.
- ⁶ Een poedel is een worp, waarbij geen kegels worden omgeworpen
- ⁷ Voortrap en natrap zijn termen uit een oud kegelspel.
- ⁸ Een kegelaar komt op het Erebord na het gooien van 10 negens in 10 worpen.
- ⁹ De oudste nog bestaande Rhenense vereniging is Muziekvereniging "Ons Genoegen", opgericht op 17 februari 1868.

Ledenlijst Paul Krüger 1900 tot 2000

Nr	naam	lid: van	tot	aant	bijzonderheden
001	Boodt, P.C.	1900	1917	17	Wijnhandelaar; vz.1904-1907.
002	Cavelier, W. le	1900	1914	14	Winkelier.
003	Everdingen, M. van	1900	1903	3	Beroep onbekend; secr.1900-1903.
004	Haas, J. de	1900	1901	1	Steenfabrikant.
005	Haas, D.F. de	1900	1932	32	Steenfabrikant; comm.1904-1915.
006	Heus, H.W.P. de	1900	1903	3	Sigarenfabrikant;vz.1900-1903;erelid 1903.
007	Ingen, E. van	1900	1907	7	Koopman.
008	Itersen, J.A. van	1900	1941	41	Notaris; comm.1920-1923.
009	Leccius de Ridder, G.	1900	1925	25	Steenfabrikant; comm.1920-1922.
010	Lussanet de la Sablonière, J.A. de	1900	1904	4	Rijksontvanger; vz.1903-1904; erelid 1904.
011	Post, J.J.	1900	1927	27	Apotheker; vz.1907-1926.
012	Rutgers, A.W.	1900	1927	27	Korenhandelaar; penningm.1900-1926.
013	Sandbrink, J.	1900	1902	2	Steenfabrikant;comm.1900-1904;erelid 1904.
014	Schaafsma, A.M.	1900	1904	4	Kandidaat Notaris.
015	Schut, G.R.	1900	1912	12	Graanhandelaar; comm.1900-1912.
016	Schut, P.	1900	1904	4	Graanhandelaar.
017	Udo, A.	1900	1911	11	Veerman.
018	Waal, G.J. v.d.	1900	1910	10	Manufacturier.
019	Waal, M.W. v.d.	1900	1905	5	Fabrikant.
020	Waal, I. v.d.	1900	1932	32	Winkelier; secr.1904-1905; en 1911-1932.
021	Waal, R. v.d.	1900	1905	5	Meubelfabrikant.
022	Waal, W. v.d.	1900	1904	4	Manufacturier.
023	Waiboer, C.	1900	1904	4	Boekhandelaar.
024	Wijngaarden, A.H. van	1900	1955	55	Tapijtfabrikant; vz.1936-1947; erelid 1947.
025	Reijnders, Dr	1901	1906	5	
026	Schütze, J.H.	1901	1909	8	
027	Waal Rzn, M.W.v.d.	1904	1905	1	
028	Jansen-Mess, H.	1903	1904	1	
029	Waal, E. v.d.	1903	1907	4	
030	Wijngaarden, J. van	1903	1946	43	penningm.1926-1929.
031	Zijlstra, H.J.	1902	1906	4	
032	Peters, C.	1902	1904	2	
033	Klerck, M. de	1903	1910	7	secr.1905-1910.
034	Löew, W.C.	1903	1904	1	
035	Haas, W. de	1903	1939	36	
036	Schut, D.	1904	1905	1	
037	Bertram, C.M.	1903	1914	11	
038	Schaik, G.J. van	1904	1913	9	
039	Singels, J.C.	1904	1905	1	

Nr	naam	lid: van	tot	aant	bijzonderheden
040	Meerdink, J.A.	1904	1916	12	
041	Baat, W. de	1904	1905	1	
042	Waal, Th. v.d.	1908	1911	3	
043	Dulleman, B.J.R. van	1908	1914	6	
044	Schumacher, J.H.C.	1910	1913	3	
045	Waller, W Dr	1908	1926	18	comm.1916-1919.
046	Wolter, H.J.	1908	1910	2	
047	Breman, Co.	1908	1910	2	
048	Hart Nibbrig, F.	1908	1912	4	
049	Schulman, D.	1908	1913	5	
050	Post Jr., J.	1909	1956	47	comm.1923-1932 en 1934-1947; erelid 1947.
051	Sepp. Chr.	1912	1917	5	
052	Bender, D.	1912	1916	4	
053	Rutgers, J.	1912	1949	37	comm.1942-1946.
054	Tak, J.C. v.d.	1910	1927	17	comm.1915-1920.
055	Philipse, M.C.	1910	1932	22	
057	Velde, J.A. v.d.	1912	1914	2	comm.1915-1914.
058	Hölzenspies, Chr.	1910	1930	20	
059	Beelaerts van Emmickhoven, W.P.	1913	1927	14	comm.1922-1927.
060	Vierkant, K.	1913	1915	2	
061	Dijk, A. Van	1913	1915	2	
062	Smits, B.H.	1914	1936	22	comm.1932-1934.
063	Heringa, W.	1914	1932	18	
064	Holthuis Jr., J.G.	1915	1922	7	
065	Hulst, F.	1916	1918	2	
066	Deen, T.A.	1910	1935	25	vz.1926-1935.
067	Schut, H.	1917	1945	28	
068	Schut, J.	1917	1918	1	
069	Mus, C.	1919	1959	40	comm.1950-1955.
070	Alphen, A.F. van	1919	1922	3	
071	Ridder, J. de	1920	1964	44	
072	Pull, C.A.	1920	1922	2	
073	Hermesen, C.C.	1920	1922	2	
074	Iterson, W. van	1924	1925	1	
075	Menter, W.	1924	1927	3	
076	Bennink, G.J.	1921	1928	7	
077	Joncheere, M. de	1922	1932	10	
078	Mansfeld Beck, van	1922	1925	3	
079	Heijst, C.J. van	1922	1924	2	
080	Riet, H. van	1925	1935	10	

Nr	naam	lid: van	tot	aant	bijzonderheden
081	Toorn, C.H. v.d.	1925	1933	8	comm.1928-1929; penningm.1929-1931.
082	Ouwehand, C.W.	1925	1951	26	Comm.1932-1942;penningm.1942-1951.
083	Bottenheim, C.J.	1928	1930	2	
084	Meijer, R.	1927	1928	1	
085	Meinssen, J.	1928	1938	10	secr.1933-1938.
086	Hölzenspics, K.	1928	1930	2	
087	Kock, H.C. de	1928	1930	2	
088	Bijlert, W.CI. Van	1930	1942	12	Penningm.1931-1942.
089	Dongen, J. van	1931	1932	1	
090	Paris, Ch.H..	1932	1932	1	
091	Spijker, J.M. van 't	1932	1934	2	
092	Leschen, J. von	1933	1942	9	
093	Rhijn, J.G. van	1933	1949	16	
094	Bakker, G.M.B.Th.	1933	1935	2	
095	Bakker, A.C.H.M..	1933	1935	2	
096	Rosbergen, H.	1934	1936	2	
097	Keijzer, G.	1935	1939	4	
098	Meulen, J.C. v.d.	1935	1936	1	
099	Muller-Massis, Th.	1935	1939	4	
100	Uges, J.Th.	1936	1937	1	
101	Haas, J. de	1936	1952	16	secr.1938-1947.
102	Visscher, J.J.Th.	1936	1959	23	
103	Hulst, L.J.N. v.d.	1938	1945	7	
104	Bas, G.A. de	1938	1940	2	
105	Souwerbren, H.	1939	1966	27	comm.1946-1947; vz.1947-1959.
106	Ouwehand, A.	1939	1955	16	comm.1953-1955.
107	Quintes Bosz, H.N.B..	1940	1945	5	
108	Bonnema, A.A.	1939	1948	9	
109	Herman, J.R.	1941	1942	1	
110	Raamsdonk, H.	1941	1942	1	
111	Wesseling, J.B.	1941	1946	5	
112	Zietsma, J.	1941	1942	1	
113	Deen, J.	1942	1956	14	
114	Blaas, A.B.	1943	1944	1	
115	Grinten, W.A.J.J. v.d.	1943	1948	5	
116	Steenge, H.	1943	1944	1	
117	Palm, H.	1944	1957	13	secr.1947-1949.
118	Wijngaarden, L. van	1944	1947	3	
119	Heijn, S.	1946	1985	39	comm. 1967-1978.
120	Koekoek, J.G.	1946	1952	6	comm.1947-1952.

Nr	naam	lid:	van	tot	aant	bijzonderheden
121	Koetsier, M.	1946	1952	6		
122	Ligtvoet, K.W.	1946	1957	11		
123	Ouwehand, J.B.	1946	1966	20		
124	Schoemaker, M.	1946	1968	22		
125	Udo, W.	1946	1949	3		
126	Wolff, C.C.P.	1946	1949	3		secr.1949-1949.
127	Buré, S.J.	1947	1952	5		secr.1950-1952.
128	Hofman, H.J.	1947	1949	2		
129	Steeg, G. v.d.	1948	1955	7		
130	Baars, J.	1948	1995	47		penningm.1951-1955.
131	Kroon, B. de	1951	1985	34		
132	Kallen, L.M.J.	1951				secr.1953-1979; 1980-1992.
133	Plantenga, R.J.	1951	1959	8		
134	Os, F.C. van	1951	1953	2		
135	Ommeren, J. van	1951	1953	2		
136	Klinkenberg, C.A. van	1951	1953	2		
137	Zanen, W.	1951	1955	4		
138	Dijk, A.C.J. van	1952	1961	9		
139	Boers, J.	1952	1960	8		comm.1955-1958.
140	Leeuwen, W. van	1953	1954	1		
141	Hartog, T.	1953	1954	1		
142	Schaaf, H.J. v.d.	1953	1981	28		penninm. 1960-1972.
143	Beek, W.L.A. van	1953	1956	3		
144	Archer, A.S.	1953	1959	6		comm.1955-1959.
145	Goor, P. van	1953	1955	2		
146	Engel, O.L.	1953	1957	4		
147	Noort, A.P. van	1953	1955	2		
148	Spies, H.	1953	1956	3		
149	Berents, Th.	1954	1958	4		
150	Verbeek, W.H.	1953	1969	16		vz. 1959-1966.
151	Cornelissen, J.	1955	1959	4		penninm.1955-1959.
152	Campman, H.J.	1955	1993	38		
153	Hogeweg, M.	1956	1958	2		
154	Berents, Th.	1956	1960	4		
155	Wanders, L.G.	1957	1959	2		
156	Hartman, C.	1957	1964	7		
157	Spek, M. v.d.	1957	1979	22		
158	Kooij, J. v.d.	1957	1973	16		
159	Würster, D.	1957	1957	1		
160	Blankemijer, M.W.	1957	1966	9		

Nr	naam	lid: van	tot	aant	bijzonderheden
161	Hul, P. van 't	1958	1959	1	
162	Eden, P. van	1958	1963	5	
163	Verbeek, W.	1958	1969	9	
164	Wijnands, C.	1958	1979	19	comm.1960-1967; vz. 1970-1979.
165	Grift, J.G. v.d.	1958	1969	9	
166	Bronsvoord, H.	1960	1961	1	
167	Weenen, H. van	1960	1962	2	
168	Buitenen, D.J.A.B. van	1961	1961	1	
169	Brouwer, J.Fr.	1961	1961	1	
170	Steelsel, H.	1961	1964	3	
171	Nijman, B.	1961	1961	1	
172	Weerd, J. v.d.	1962	1979	7	comm. 1978-1978; secr.1979-1979.
173	Lustgraaf, H. v.d.	1962	1963	1	
174	Schuppen, H. van	1962	1964	2	
175	Bosch, G. v.d.	1962	1964	2	
176	Versteeg, W.B.	1962	1964	2	
177	Diepenveen, Th.	1962	1965	3	
178	Siep, J.H.	1962	1669	7	
179	Wiepking, H.J.	1962	1964	2	
180	Vonk, G.	1964	1964	1	
181	Cijs, W.G.	1964	1971	7	
182	Evers, A.	1964	1979	15	comm. 1969-1972; penningm. 1972-1979.
183	Leij, R.	1965	1968	3	vz. 1966-1968.
184	Schuppen, J.W.H.G. van	1966	1979	13	
185	Zomer, J.C.	1967	1980	13	
186	Ferneer, M.B.	1967	1969	2	vz. 1968-1970.
187	Hendriksen, D.	1967	1979	12	
188	Wiepking, H.J.	1968	1972	4	
189	Schoemaker, B.	1970	1979	9	comm.1947-950; en 1952-1955.
190	Eden, P. van	1970	1970	1	
191	Lugt, P. van der	1970	1972	2	
192	Stenerdink, B.E.	1970	1970	1	
193	Ruijs, C.L.M.	1970	1985	15	
194	Valkenburg, D.	1970	1971	1	
195	Drift, F. v.d.	1970	1979	9	
196	Tammens, O.L.P.	1971	1977	6	comm. 1972-1977.
197	Baars, G.	1972			comm. 1979-1993.
198	Hesselink, W.A.	1972	1979	7	
199	Butter, J.R.	1972	1976	4	
200	Bourgraaf, J.E. de	1974			penningm. 1980-1992.

Nr	naam	lid:	van	tot	aant	bijzonderheden
201	Poesse, G.J.		1974			vez. 1979-1998.
202	Hagedoorn, G.E.J.		1974			comm. 1978-1993.
203	Spoor, A.J.		1974	1980	6	
204	Wouters, K.		1976	1979	3	
205	Stevens, W.		1976			
206	Volmer, C.A.		1976	1979	3	
207	Booij, A.H.		1977	1979	2	
208	Murman, A.		1977			
209	Pol, C.J.D. v.d.		1977	1979	2	
210	Hooijer, W.		1977	1979	2	
211	Kleijnsen, F.		1980	1986	6	
212	Tuinbeek, J.		1983	1983	1	
213	Schenk, L.		1986			
214	Keulen, T.H.		1986			
215	Weijers, J.H.		1987			
216	Strietman, J.		1988	1996	8	penningm. 1992-1996.
217	Nijenhuis, G.W.		1988			secr.1992-
218	Floor, D.J.		1989	1995	6	
219	Hillebrand, J.F.B..		1995			penningm. 1996-
220	Huisman, W.F.C.		1995			vez. 1998-
221	Ganzevles, J.A.H.		1995			
222	Koudijs, D.		1997			
223	Wynia, S.		2000			

Een brief uit Rhenen en het verongelukte vliegtuig 'De Uiver'

dr. A.J. de Jong

De 'Uiver' is een legendarisch DC-2 vliegtuig uit de Nederlandse luchtvaart-geschiedenis.

Op 19 december 1934 vertrekt de Uiver voor een versnelde postvlucht naar Nederlands Indië. De reclameboodschap van de KLM: "Uw Kerst- en Nieuwjaarskaarten per Uiver - binnen 11 dagen hebt u antwoord" zal niet waargemaakt worden. Het is de 216^e retourvlucht van de KLM op de Indië-route sinds het begin van de luchtlijn in 1930. Met 51.000 brieven en drie passagiers (Berretty, Walch en Borct) vertrekt de Uiver van Schiphol. De bemanning bestaat uit gezagvoerder W.M.O.A. Beekman, tweede vlieger J. van Steenberg, radiotelegrafist G. van Zadelhoff en boordwerktuigkundige H.A. Waalewijn. Beekman is een zeer ervaren piloot, maar hij heeft gemengde gevoelens over de vliegeigenschappen van de DC-2. Het vliegtuig is in slecht weer moeilijk stabiel te houden en heeft bovendien een korter vliegbereik dan de vertrouwde Fokker. Na een moeizame vlucht door slecht weer komt de DC-2 's avonds aan in Caïro. Het vliegschema is zeer krap. Vermoeid en gehaast vertrekt de bemanning naar Bagdad.

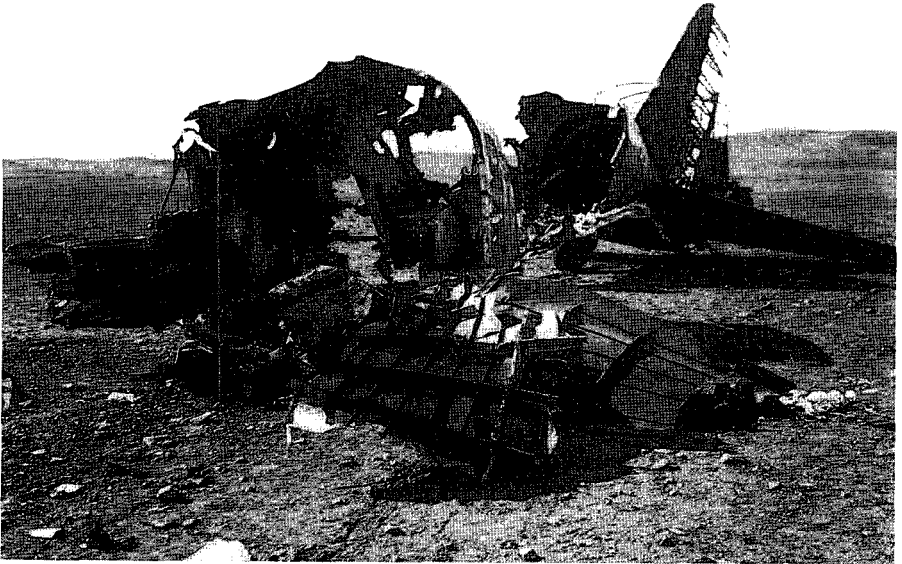
Even na middernacht gaat het radiocontact met de Uiver verloren. Zodra het licht is blijkt de Uiver te zijn neergestort bij Rutbah Wells in de buurt van een noodvliegveld van de Royal Air Force in de Syrische woestijn. Alle inzittenden zijn hierbij om het leven gekomen.

De onderzoekscommissie concludeert dat de Uiver is neergestort door een combinatie van slecht weer, minder goede vliegeigenschappen van de DC-2 en vermoeidheid van de vlieger. Heel Nederland leeft mee met het drama. De bemanning wordt overgebracht naar Nederland en vindt een laatste rustplaats op het kerkhof Zorgvliet in Nederland.

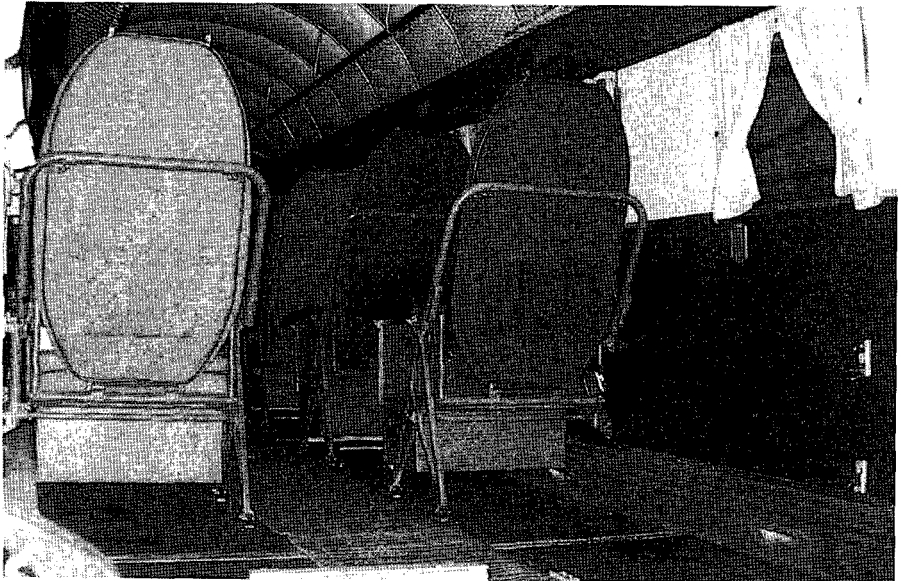

In dergelijke postzakken werd door de Uiver de post naar Ned. Indië vervoerd

De wrakstukken van de verongelukte Nederlandse DC-2 'de Uiver' in de Syrische woestijn (fotoarchief dagblad De Telegraaf)

Het interieur van 'de Uiver', de opvolger (ook een DC-2) van het in 1934 verongelukte vliegtuig met dezelfde naam

Deze zomer is er op vliegveld Lelystad (Uiverdome) een tentoonstelling rond deze legendarische Uiver. Er is een latere DC-2 met de naam 'Uiver' te bezichtigen, die in juni j.l. naar de plaats van de tentoonstelling is gevlogen.

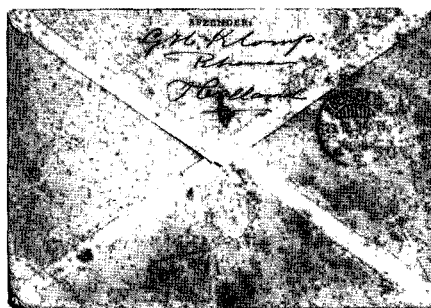
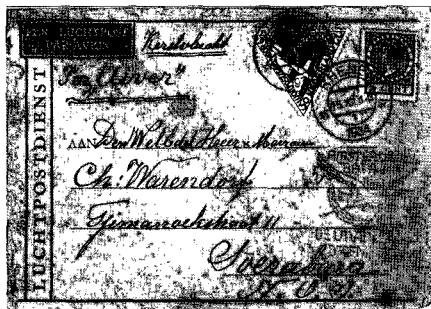
Het blijkt dat de post, die met de verongelukte Uiver werd vervoerd, zoveel als mogelijk later naar de plaats van bestemming is vervoerd.

Zo is er ook een brief uit Rhenen aan boord geweest. Deze brief werd op 15 december 1934 in Rhenen op de post gedaan door G.H. Klomp te Rhenen. Hij was geadresseerd aan de familie Ch. Warendorf, Tjimanoeckstraat 11, in Soerabaja. Ondanks het ongeluk, kwam de brief (met wat schade) 14 dagen later aan in Soerabaja.

De brief, hier afgebeeld, werd vermoedelijk verzonden door de Rhenense Gerardus Hendrik Klomp, zoon van Gerrit Klomp en Cornelia Christina van Woudenberg. Deze trouwde te Rhenen 1.7.1919 met Hendrika Clara Petronella van Drunick, dochter van Antonius Leonardus Laurens van Drunick en Gerdina Sophia Righold. Niet bekend is wat precies de relatie met de geadresseerde familie Warendorf was.

Bekend is dat er een Rotterdamse familie Warendorf(f) is in die tijd met vrachtvervoerders en ook een pontveerschipper.

Mede tegen de achtergrond van de lopende tentoonstelling over de Uiver, leek het interessant in Oud Rhenen van het bestaan van deze brief (uit Rhenen) melding te maken.

Boven: Voorkant brief met vertrekstempel Rhenen 15.12.1934

Onder: Achterkant brief met aankomststempel Soerabaja 29.12.1934

Wie het kleine niet eert, ...

A.J. van Drunen

Een nietig stukje glas

Onlangs kwam de Werkgroep Archeologie Rhenen ter ore dat een akker op Remmerden, eigendom van de Stichting Het Utrechts Landschap, vrij van pacht gekomen was. Deze kort tevoren nog geploegde akker zou door Het Landschap als het ware teruggegeven worden aan de natuur, wat inhield dat het voor een lange periode vrijwel onmogelijk zou worden om dit gebied nog archeologisch te inventariseren. Na verkregen toestemming startte de WAR op 17 februari j.l. met de zogenaamde terreinverkenning.

Hierbij lopen de amateur-archeologen vrijwel zij aan zij de akker af om alle artefacten (= door mensenhand vervaardigde of vervormde voorwerpen) te verzamelen. Een zeer tijdrovend, maar met gunstig weer best plezierig karwei. Al spoedig werd door een van de leden van de werkgroep een stukje blauw glas gevonden. Het werd onmiddellijk herkend als een fragment van een zogenaamde La Tène armband. De lengte bedroeg 4,1 cm, de breedte 0,5 cm. De dwarsdoorsnede deed aan de letter D denken. De straal van de gehele armband moet 3,5 cm binnenzijds en 4,0 cm buitenzijds geweest zijn. De buitenzijde was

Terreinverkenning door leden van de WAR

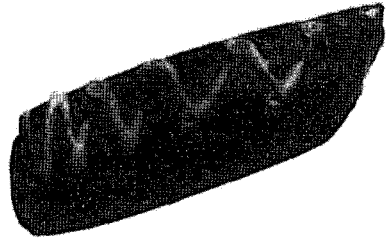
versierd met een gele zigzaglijn.

De bezitster zou met haar hand dus door een armband met een doorsnede van 7 cm gekund moeten hebben om goede sier met haar rijke bezit te maken.

Na het nodige onderzoek werd de vondst gedetermineerd als een glazen armbandfragment Haevernick type 3b.

La Tène armbanden, althans fragmenten ervan, worden in onze omgeving met enige regelmaat aangetroffen. In de jaren '60 en '70 meldde mevrouw Lot Delfin verschillende vondsten, in totaal liefst 16 fragmenten. Hiervan kwamen twee van de Plantage Willem III, drie uit de kom van Elst en de overige 11 uit de

Neder-Betuwe. Een ander lid van de werkgroep, Pieter Gieszen, vond tussen 1996 en nu 6 fragmenten en wel 5 stuks op, jawel, alweer de Plantage Willem III en één in uitbreidingsplan 't Bosje in Elst.

Fragment van een blauw glazen armband met gele zigzaglijn

De Kelten

De La Tène-periode vormt een onderdeel van de Keltische cultuur. De Kelten worden al in de Griekse geschiedschrijving van ± 500 v.C. beschreven. Wij danken hun naam dan ook aan de Grieken, die hen Keltoi noemden. Het gebied van de eerste Kelten lag toen grofweg tussen de Alpen en de Donau. Zij vormden in hun bloeitijd het grootste handelsvolk ten noorden van de Alpen. Basis voor hun negotie vormde het zout dat zij zelf wonnen in de bergen rond de Hallstatter See in het huidige Oostenrijk. Verder ruilden zij barnsteen en bont uit het verre noorden met wijn uit de mediterrane gebieden.

Deze Hallstatt-cultuur duurde van ± 800 v.C. tot ± 450 v.C. Om de zaak wat ingewikkelder te maken staat deze periode ook wel bekend als de Vroege IJzertijd, uiteraard vanwege de opkomst van ijzeren wapens en gebruiksvoorwerpen die langzaam het brons van de voorgaande periode verdrongen. Rond 450 v.C. reikt de Keltische invloedssfeer van de Zwarte Zee tot aan de Franse kust.

De dan beginnende Late IJzertijd wordt door de archeologen wel de La Tène-cultuur genoemd, naar een vindplaats aan het Meer van Neuchâtel in Zwitserland. Deze periode kunnen we dateren tussen ± 450 v.C. en de komst der Romeinen kort voor de geboorte van Christus. Onder de vele kunstuitingen van deze cultuur kunnen we ook de glazen armbanden rekenen.

La Tène invloeden

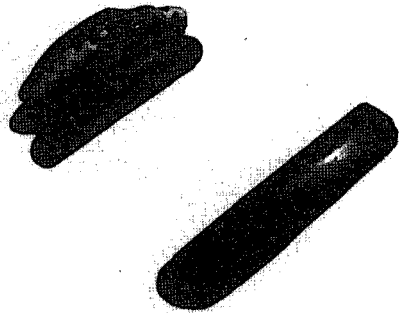
De Germanen hier te lande kregen op een gegeven moment zoveel waardering voor de glazen sieraden uit het Keltische, dat zij omstreeks 250 v.C. deze armbanden in Nederland begonnen te importeren en na verloop van tijd hier misschien ook gingen maken.

We moeten ons er echter van bewust blijven dat het zuidoosten van ons land een overgangsgebied was. Het blijft goed mogelijk dat de door Julius Caesar grotendeels uitgemoorde bewoners van Oost-Brabant en Zuid-Limburg, de Eburones, vóór die voor hen zwarte bladzijde uit de geschiedenis, een schakel vormden tussen de Keltische bevolking van Centraal Europa en de Germanen uit het Overrijnse gebied.

De Keltische invloed op vooral de bewoners van het rivierengebied (dus vanaf enkele decennia voor Christus de Bataven!) kan dan ook veel groter zijn geweest dan we gewoonlijk aannemen. Zelfs de stelling dat de Bataven geen Germaanse, doch veeleer een Keltische achtergrond hadden, is volgens sommigen niet onaanvaardbaar.

Armbanden

Daar in de afgelopen decennia vooral in het gebied van de grote rivieren en met name direct ten westen van Nijmegen een groot aantal vondsten werd gedaan neemt men aan dat de produktie in het Land van Maas en Waal, mogelijk in de omgeving van Wychen, geconcentreerd was. Overigens wijzen niet alleen het grote aantal glasfragmenten, maar ook de bijna uitsluitend in onze streken voorkomende modellen en kleuren La Tène, zoals onze vondst, hierop. Noch in Nederland, noch erbuiten zijn tot op de dag van vandaag echter glasovens, misbaksels of glasslakken gevonden, zodat de juiste lokatie van de werkplaatsen een goed bewaard mysterie blijft. Wonderlijk genoeg beperken de vondsten verder naar het noorden zich vrijwel tot een aantal op vooral het zuidoostelijke deel van de Utrechtse Heuvelrug en de omgeving van de Kromme Rijn. De mode was komen overwaaien, zoals reeds gezegd, vanuit het gebied van de Kelten. Dit grote stamverband maakte zijn

*Enkele La Tène fragmenten uit museum
Het Rondeel te Rhenen*

armbanden in verschillende kleuren, zoals blauw, violet, bruin, geel, groen of kleurloos en wel uit glaspasta en in één stuk. De armband werd vaak versierd met draden gele of witte pasta.

Datering van deze armbanden bleek mogelijk door soms op dezelfde vindplaats aangetroffen mantelspelden en zogenaamde regenboogshoteltjes, de typisch Keltische munten. Overigens, daar ook regenboogshoteltjes vooral in het oostelijke deel van het riviereengebied gevonden zijn, nemen numismaten oftewel muntdeskundigen wel aan dat ook deze eerste "Nederlandse" munten in de omgeving van Wychen geslagen werden. "Onze" armband stamt vermoedelijk uit de 1ste eeuw voor Christus, wat opgemaakt kan worden uit de doorsnede in de vorm van de letter D, de blauwe kleur en de gele zigzagstreep. Deze combinatie was kennelijk, mede gezien het aantal dergelijke vondsten, uitermate populair in onze contreien. De periode rond het jaar 0 bleek het einde in te luiden van de La Tène glasproductie, mogelijk daar de komst van de Romeinen de aanvoer van fraaier en nog begeerlijker sieraden inluidde.

Ringen

Naast armbanden worden ook wel ringen aangetroffen. Of deze aan de vinger werden gedragen of dat het hier amuletten betreft die als hanger fungeerden is niet helemaal duidelijk. Mogelijk zijn de ringen omgesmolten uit resten van gebroken armbanden. Een oud voorbeeld van recycling dus, overigens een begrip dat bij onze verre voorouders als term dan wel niet bekend geweest zal zijn, maar dat op velerlei gebied bewuster dan nu en vaak uit bittere noodzaak werd toegepast.

Wie?

Waren het, zoals al eerder gesuggereerd, Keltische of Ebuuroonse handwerkslieden, die rondreisden tot zij een gebied vonden waar hun produkten aftrek vonden? Waren het Germanen die de kunst in verre Keltische gebieden afkeken en vervolgens na terugkeer naar hun stamland hun vaardigheden voor de verbaasde ogen van de hunnen tentoonspreidden? Blevেন handelaars en/of handwerkslieden zelfstandig, of moesten zij zich onder de bescherming van de toenmalige elite stellen en gedogen dat de winst van hun zwoegen grotendeels in de zakken van de boven hen gestelden verdween?

Volgen wij de moderne inzichten, dan zijn wij geneigd om de laatste optie als de meest waarschijnlijke te accepteren.

Voor wie?

In inhumatiegraven (waarin het stoffelijk overschot ter aarde werd besteld) zowel als in crematiegraven zijn La Tène fragmenten aangetroffen, in het laatste geval

natuurlijk door het vuur vervormd. Daar men tegenwoordig aan de hand van botfragmenten en zelfs van crematieresten vrij gemakkelijk kan vaststellen of het om een vrouwen- of mannengraf gaat, concludeert men dat de armbanden vrijwel altijd door vrouwen gedragen werden. Dit lijkt misschien het intrappen van een open deur maar ach, oorringetjes voor mannen waren enkele decennia terug toch ook not done?

Een armbandfragment dat waarschijnlijk bij een crematie door de hitte verwrongen is

Waarvoor?

Waren armbanden of ringen alleen maar sieraden? Er is zelfs geopperd dat ze mogelijk dienst deden als betaalmiddel.

Moeten we 'ons' fragment dan beschouwen als een verloren kwartje? Een verleidelijke gedachte, maar er zijn wel muntschatten uit die periode gevonden doch nog nooit opeenhopeningen van hele of gedeeltelijke ringen of armbanden. Geldtheorie voorlopig dus exit!

Gezien de kleine doorsnede van de armbanden neemt men overigens ook wel aan, dat de sieraden niet gedragen werden, maar slechts als grafgift dienden. Er is zelfs gesuggereerd dat de zigzagstreep op een groot aantal fragmenten zoveel lijkt op de gele zigzagstreep op de rug van een adder dat deze voorwerpen als amulet tegen adderbeten gedragen werden en, vanwege alweer die kleine doorsnede, speciaal door kinderen.

Maar wat doen we dan met het feit dat de armbanden vooral in vrouwengraven aangetroffen zijn en met de omstandigheid dat er heel veel fragmenten bekend zijn met een andere doorsnede en een twee- tot zevenribbige buitenzijde, waarop bovendien de gele zigzaglijn ontbreekt?

Fragment van een kleurloos glazen armband waarin een strip gele glas pasta zichtbaar is

Conclusie

Gezien het feit dat op de Plantage Willem III fragmenten van verschillende armbanden uit dezelfde periode aan het

licht zijn gekomen, kunnen wij wel aannemen dat in de Late IJzertijd of nog nauwkeuriger, rond 100 v. C., mensen op de zuidelijke helling van de Utrechtse Heuvelrug verbleven hebben.

Deze mening wordt versterkt door vondsten van aardewerkscherven op de PWIII uit dezelfde periode. Voegen wij daaraan toe dat zich hier naar onze gegevens Celtic Fields, akkercomplexen uit de IJzertijd, gelegen hebben, dan durven wij de stelling aan dat dit gedeelte van de Utrechtse Heuvelrug in de Late IJzertijd bewoond was. Niet zo gewaagd, vooral als wij daaraan toevoegen dat de kern van Elst reeds eerder IJzertijdvondsten opleverde. Naast schervenmateriaal en zoals al vermeld, zelfs een viertal La Tène fragmenten, trouwens ook aanwijzingen voor een nederzetting en mogelijk zelfs een grafveld (zij het waarschijnlijk wat ouder) aan de Tabaksweg.

Kortom, de huidige inwoners van deze kleine gemeenschap zullen zich wellicht verbazen over het feit dat zij hun waardering voor de aantrekkelijke ligging van hun woonomgeving delen met voorouders van ruim 2000 jaar geleden. Tot welke wonderlijke conclusie de vondst van een nietig stukje glas al niet kan leiden!

Literatuur

Hendriks, J.P.C.A., *Prisma van de archeologie*, Utrecht 1996.

Kam, W.H., *Glazen armbanden uit de laatste eeuwen voor onze jaartelling*, Uit: Westerheem X, oktober 1961, Blz. 3 – 7.

Roymans, Nico, en Ton van Rooijen, *De voorromeinse glazen armbandproductie in het Nederrijnse gebied en haar culturele betekenis*. Artikel uit een ons tot nu toe onbekend tijdschrift.

Twee brieven aan gemeentesecretaris Menso

dr. H.P.Deyns

In 1973 ontving het gemeentearchief van Rhenen een briefje van de gemeente Voorburg, waarin een tweetal oude brieven werd aangeboden, die kennelijk in het Rhenens oud-archief thuishoorden. Het ene briefje dateerde van 1834, het andere van 1837, beide waren gericht aan de toenmalige gemeentesecretaris Johannes Menso. Beide briefjes hebben zowel enige anecdotische als historische waarde, redenen genoeg om er hier een kort artikeltje aan te wijden.

De brief van 1834 is geschreven door C.J.C. Reuvens, aanvankelijk advocaat bij het Hooggerechtshof in Den Haag, later hoogleraar in de klassieke talen te Harderwijk, sinds 1818 buitengewoon hoogleraar in de archeologie te Leiden, en vanaf 1826 gewoon hoogleraar in dat vak. Reuvens kan worden beschouwd als de grondlegger van de archeologie in ons land en hij is de grote man achter het Leidse Museum voor Oudheden geweest. Hij overleed in juli 1835, op 42-jarige leeftijd.

Reuvens heeft in 1834 een bezoek aan Rhenen gebracht, waar hij een nader onderzoek naar de ringwal op de Grebbeberg heeft ingesteld. In elk geval is in dat jaar in zijn opdracht een kaart van deze walburcht getekend, welke kaart thans in Leiden wordt bewaard¹. Over deze aarden wal is door de Leidse conservator L.J.F. Janssen in 1839 een beschrijving gemaakt².

Reuvens' bezoek aan Rhenen blijkt uit het volgende briefje³:

Aan den Weledelgeboren Heer

den heer J. Menso

Secretaris der Stad Rhenen

Leijden 5 Junij 1834

Weledelgeboren Heer,

Ik heb uitgesteld UedGeb. nader te schrijven tot dat ik de grondteekeningen der grafheuvels, in UedGeb. omtrek aanwezig, zoude ontvangen hebben: in de gedachte dat dezelve veelligt nadere toelichtingen zouden vereischen. Deze teekeningen tot mij gekomen zijnde zonder dat ik UwelEdGeb. over dezelve, althans schriftelijk, behoef lastig te vallen, schiet mij niets over, dan UedGeb. nogmaals mijnen opregten dank te betuigen voor de edelmoedige wijs, waarop UedGeb. de wetenschappen en mij heeft willen ten dienste zijn, door het afstaan, voor het Museum van Oudheden te Leijden, van UwelEdGeb. belangrijke oudheden in de nabijheid van Rhenen gevonden. UedGeb. gelieve de bijgaande kleine schriften tot

Schildt van H. Becke

GEZICHT VAN DEN HIEJMBENBERG AAN DE GREBBE,
naar den kant der Betuwe.

HET LUSTOORD

TUSSEKEN

A. B. C. D. E. F. G. H. I. J. K. L. M. N. O. P. Q. R. S. T. U. V. W. X. Y. Z.

DE ELDERS IN HET

Sicht van Utrecht.

BOOR

J. B. CHRISTEMEIJER.

TWEDE DEEL.

—

Met eene afbeelding.

—

SCHOOTHOFEN,

S. E. VAN NOOTEN.

1837.

*een gering aandenken aan te nemen, tevens met de betuiging van de bijzondere hoogachting waarmede ik de eer heb mij te noemen,
UwEdGeb zeer dienstvaard dienaar C.J.C. Reuvens*

Mag ik wel vriendelijk adres verzoeken voor bijgaand pakje aan den Hr. Santbrink, en mijne hartelijke groeten aan UedGeb. geeerde familie.

Het tweede briefje⁴ werd in 1837 geschreven door J.B. Christemeijer, die in 1837 een boekje schreef, getiteld HET LUSTOORD tusschen AMSTEL en GREBBE, en elders in het Sticht van Utrecht.

Het boekje werd uitgegeven door S.E. van Nooten te Schoonhoven, en het bevat één afbeelding, een steendruk van de Heimenberg, de oude betiteling van de Grebbeberg. Omdat in het briefje aan deze afbeelding wordt gerefereerd, is het de moeite waard hier enige aandacht aan te schenken.

Het briefje luidt:

*Den Heere Mr. J. Menso
Secretaris van Rhenen*

Utrecht 30 Januarij 1837

WeledGestr. Heer Zeer Geacht Vriend!

Met referte tot den mijnen van de vorige week, welke UwEdGeb. onder couvert van den Heer Imminck geworden is of nog dezer dagen geworden zal, neem ik de vrijheid U ten allervriendelijkste te verzoeken, mij, indien eenigzins mogelijk per omgaande wel te willen doen weten, indien UwEd. zulks, waaraan ik niet twijfel, bekend is, van welke soort (hetzij eiken of beuken) de zes boomen zijn staande bij de Koningstafel op den Heijmenberg aan de Grebbe. De teekenaar of lithografist heeft dit noodig te weten, alvorens hij het teekeningetje, voorstellende het gezigt genomen van die plek, op steen kan overbrengen. En daar mij dit volstrekt ontgaan is, weet ik geen anderen weg, om dat zoo spoedig te weten te komen, dan adres te nemen tot uwe vrinedelijke welwillendheid. Mogelijk dat indien ook UwEd. het niet nauwkeurig weet, de bode of veldwachter heden of morgen wel eens naar de Grebbe gaat, of iemand van daar à costij komt, wanneer UwEdGestr. dit zoude kunnen te weten komen.

Mogten UwEd. voorts nog bijzonderheden, tot oudheid of geschiedenis betrekkelijk, binnen uwe stad bekend zijn, (b.v. in de kerk of ten stadhuize) ik houde mij voor de korte mededeling daarvan vriendelijk aanbevolen. In vertrouwen dat UwEdGestr. mijn vrijmoedig verzoek minzaam zal gelieven te verschoonen, en na aanbeveling nogmaals van hetzelfde in uwe welwillendheid, heb ik de eer, met hoogachting mij te noemen

Uw Ed.Gestr. Dr.Dienz. Vriend J.B. Christemeijer

Het antwoord van gemeentesecretaris Menso is, kennelijk als concept, op de originele brief van Christemeijer geschreven. Dit antwoord luidt:

De Koningstafel - soms ook genaamd de tafelberg - is bepaaldelijk dat punt van den Hijmenberg hetwelk met eenen blijkbaar door menschenhanden opgeworpen aarden wal is omringd; Deze wal is halfcirkelvormig of halvemaansgewijze, waarmede beide uiteinden aan den rand des bergs ophouden, zoodat de zuidzijde open en het westen, noorden en oosten door denzelven wal gedekt is. Op het westelijk uiteinde van dien aarden wal, aan den rand van den berg, bevindt zich eenen hardsteenen zerk, waarop men flauwelijks wanneer de juiste plaats wordt aangewezen, de omtrekken van een menschenhoofd kan ontdekken, zonder evenwel bekend te zijn met het oorspronkelijk doel van den steen, of de beteekenis van den kop. Op dit punt, waarschijnlijk het bedoelde, stonden vroeger 6 thans 5 lindenbomen. Het eenige gedeelte van den meergedachten wal, is als een deel van de door dien wal, ingesloten ruimte of vlakte, als ook de helling des bergs met eikenkreupelhout bezet. Bij gelegenheid, dat in den jaar 1834 wijlen Professor Reuvens zich alhier bevond, om onderzoek te doen aangaande den aard en oorsprong van een omsloten kring, welke de koningse tafel uitmaakt, alsmede om op te nemen tumuli, of grafheuveltjes, welke bij Remmertens gevonden worden, heb ik ???? Zhgeb. welke evenwel steeds sprak als met de critiek op het oog, dat Zhgeb. tot de meening overhelde, dat de Koningstafel welligt door de Romeinen zoodanig konde zijn ingericht tot eene legerplaats.

Wanneer men hierbij in opmerking neemt, dat vroeger bij het omspitten van grond op den Hijmenberg tot het aanleggen van eikenhak- of kreupelhout urnen gevonden zijn - dat later en het laatst van 1833 - bij eene dergelijke gelegenheid ten westen dezer Stad, omstreeks halfweg Rhenen en Remmertens, aan den noordzijde van den Straatweg, eene plaats ontdekt is, waar de grond verbrande beenderen en gesmolten ligt groen glas, de kennelijke blijken opleverden dat aldaar eenmaal lijken zijn verbrand geworden, welke beenderen met eene zwarte vetachtige stof, zich bevonden in eenen vrij sierlijken geelkoperen Schaal of kom, en in andere van grof en fijner rood aardewerk - dat daarbij tevens gevonden zijn geringe overblijfselen van versierselen van wapenen, een verbroken gekapt vrouwenbeeldje met een kindje in den schoot. - van witachtig aardewerk - een penning (aangezien voor een Tetricus) een Romeinsch dobbelstaafje - een mesje - enkele scherven van gebroken aardewerk van donkere, groenachtige kleur - al hetwelk door mij in het bezit is gesteld van prof. Reuvens vermeld, dat verder bij het doorgraven van eenige der bovengenoemde tumuli, onder toezicht van den Heer Reuvens, en waarbij ik mede tegenwoordig ben geweest, aldaar insgelijks gevonden zijn beenderen en scherven van aardewerk, van gelijke soort als de laatste hierboven vermeld - dan zoude men meenen niet geheel en al ongegrond te veronderstellen, dat de Romeinen meer dan

een zeer kortstondig verblijf in deze streek hebben gehouden en zoude het mogelijk waarheid kunnen zijn dat het oude Grinnes bij Tacitus vermeld, alhier zoude hebben bestaan. Het tegenstrijdige dat het gedachte Grinnes aan den linker Rhijnsoever zoude hebben gelegen is mogelijk voor oplossing vatbaar, wanneer men met Dr. Smidt? in zijnen ???? over de Rivierafleidingen zoude kunnen aannemen, dat een brede tak van den Rhijn, oudtijds, door de Geldersche Valei deszelfs loop heeft genomen. Zie verder, ten aanzien der oudheid van Rhenen het 5e hoofds. van het 3e Deel- pag. 37 en 38, van den Spiegel van Staat des vereenigden Nederlands door Mr. Romijn de Hooghe, Amsterdam 1706. Het aldaar genoemde Koningshuis is door het Fransche Bestuur voor afbraak verkocht en in 1812 gesloopt. Tot 1794 was hetzelfde door eenen officier van het huis of de zoogenaamde Kamer van Hanover, als rentmr. of kastelein bewoond. Volgens overlevering zoude Frederik paltsgraaf aan den Rhijn, korten tijd koning van Bohemen, omtrent den jare 1620 alhier in het gedachte Koningshuis hebben gewoond, en de ???? het vermaak der jagt op de Koningstafel hebben uitgenut, waarvan deze naam niet onwaarschijnlijk ontleend is.

Verder hebben de Bisschoppen van Utrecht, binnen deze gemeente een kasteel gehad, het huis ter Horst, hetwelk in 1672 door de franschen geheel is verwoest. Blijkens aantekeningen en de notulen van 15 Sept. 1674, moet de ellende in 1672 door een negendaags verblijf der fransche armee alhier ten top zijn gesteegeen geweest.

Hiermede enz. -

*Ingeteekend op Christemeijers lustoord voor een exemplaar
Rhenen den 3e februarij 1837 J. Menso*

Het is duidelijk, dat de informatie niet geheel correct is geweest. Zo is het huis ter Horst niet in 1672 door de Fransen, maar reeds in 1527 door Karel van Gelre verwoest.

Tot slot volgt hier de vermelding door Voortman⁵ van de burchtwal en de stenen tafel:

Van waar heet die blauwe hardsteen zerk, nu geheel aan stukken, daar boven op den berg de Koningstafel? De overlevering zegt, dat de hoogte, waar die steen zich bevindt, meermalen de lievelingsplek was van den paltsgraaf Frederik, neef van prins Maurits, die tot koning van Bohemen verkozen zijnde, na den slag van Praag in 1620 een toevluchtsoord zocht in ons gastvrij Nederland en in Rhenen op zijn paleis den jachttijd doorbracht. Volgens enkele schrijvers zou de Winterkoning op dit punt een jachthuis hebben bezeten, (zie over Frederik van den Paltz de korte geschiedenis van Rhenen).

De hoogte waar de steen zich bevindt en het huisje van den boschwachter, is met eenen door menschen arbeid opgeworpen aarden wal omringd. Eenige geschied-

schrijvers meenen, dat de Romeinen, tijdens hun herhaald oponthoud hier te lande, daar eene legerplaats zouden gehad hebben. Meermalen, en 't laatst in 1834 onder toezicht van den hoogleeraar J.L. Reuvers (sic.), zijn hier en elders in den omtrek oudheden opgegraven, welke men afkomstig acht uit den tijd der Romeinen.

Noten:

- ¹ Jong, A.J. de, *Waar bevindt zich de oude put bij de Koningstafel*, in: Oud-Rhenen 11 (3) 1992 pp. 9-14.
- ² Klok, R.H.J., *De walburcht op de Grebbeberg bij Rhenen*, in: Archeologisch reisboek voor Nederland, Bussum 1977, pag. U3
- ³ Oud-Archief Rhenen tot 1851, inv. 587.
- ⁴ Oud-Archief Rhenen tot 1851, inv. 588.
- ⁵ Voortman, C.J., *Naar Rhenen en De Grebbe*, Rhenen/Veenendaal, 1890, pp. 42-43.

*Paul Krüger,
naar wie de kegelclub "Paul Krüger" is vernoemd.
Zijn foto hangt nog steeds in het gebouw.*